

PRAVILNIK

O OPŠTIM OSNOVAMA PREDŠKOLSKOG PROGRAMA

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 14/2006)

Član 1

Ovim pravilnikom utvrđuju se Opšte osnove predškolskog programa.

Član 2

Opšte osnove predškolskog programa odštampane su uz ovaj pravilnik i čine njegov sastavni deo.

Član 3

Opšte osnove predškolskog programa primenjuju se počev od školske 2006/2007. godine.

Član 4

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

OPŠTE OSNOVE PREDŠKOLSKOG PROGRAMA

UVOD

Savremena predškolska ustanova ima zadatak da deci obezbedi povoljnu društvenu i materijalnu sredinu sa svim potrebama, uslovima i podsticajima za razvoj bogatih, raznovrsnih i osmišljenih aktivnosti, kojima ona mogu da se predano bave koristeći svoje ukupne potencijale za razvoj sposobnosti. Smatra se da deci treba omogućiti, već na tim uzrastima, da se igraju, praktično, konstruktivno i stvaralački deluju, komuniciraju i sarađuju sa vršnjacima i odraslim osobama u ustanovi i van nje. Ustanova treba da predstavlja sredinu u kojoj se svako dete oseća sigurno i prihvaćeno da bi moglo bezbedno i relativno samostalno da ispituje svet oko sebe, stičući pozitivna iskustva koja će se izraziti kroz sklonost i sposobnost za aktivno učestvovanje u životu i radu zajednice dece i vaspitača, kakvu predstavlja vaspitna grupa. Ovo opšte aktiviranje deteta, i posebno, njegovo osposobljavanje za samostalno, ali i udruženo delovanje, kao i za društveni život, najvažnija je pedagoška funkcija predškolske ustanove.

Predškolsko detinjstvo je najburniji period razvoja i svaki od uzrasta u okviru ovog detinjstva ima svoje specifičnosti. Vođenje računa o ovim specifičnostima, kao i individualnim karakteristikama svakog deteta, uslov je uspešnog vaspitno-obrazovnog rada. Da bi taj rad bio naučno zasnovan i ujednačen do one mere do koje se javljaju razlike u okviru pojedinih uzrasta, on treba da se odvija prema Opštim osnovama predškolskog programa, koje donosi Nacionalni prosvetni savet. Istovremeno, da bi rad sa decom bio prilagođen uslovima u kojima predškolska ustanova deluje, kao i potrebama, mogućnostima i interesovanjima konkretne dece, svaka predškolska ustanova donosi sopstveni predškolski program, polazeći od Opštih osnova predškolskog programa.

Uvažavajući dečje uzrasne karakteristike, kao i potrebu da se između predškolske ustanove i škole uspostavi kontinuitet, Opšte osnove predškolskog programa podeljene su na tri međusobno povezane

celine: Osnove programa nege i vaspitanja dece uzrasta od šest meseci do tri godine, Osnove programa vaspitanja i obrazovanja dece uzrasta od tri godine do uključivanja u program pripreme za školu i Pripremni predškolski program.

Medicinske sestre-vaspitači, koje ostvaruju program nege i vaspitanja, kao i vaspitači koji vaspitavaju i obrazuju decu od navršene treće godine do polaska u školu, programiraju, planiraju i prate rezultate svoga rada polazeći od predškolskog programa koji je donela ustanova u kojoj rade, ali i onog segmenta Opštih osnova predškolskog programa koji se odnosi na uzrast dece u njihovoj vaspitnoj grupi. Ovi programi treba da predstavljaju polazišta za njihovu kreativnu razradu i prilagođavanje svakome od dece sa kojom rade. Istovremeno, oni sadrže i kriterijume na osnovu kojih je moguće vrednovati rad vaspitača obezbeđujući mu sticanje potrebnog iskustva i profesionalni razvoj u njegovom odgovornom poslu.

OSNOVE PROGRAMA NEGE I VASPITANJA DECE UZRASTA OD ŠEST MESECI DO TRI GODINE

Ciljevi vaspitanja i nege dece uzrasta do tri godine

Vaspitanje je formativni proces, kojim se bude i aktualizuju psihofizički potencijali deteta, podstiču i usmeravaju pozitivne tendencije koje se ispoljavaju u njegovom razvoju, zadovoljavaju dečje potrebe kao izvor razvojnih mogućnosti i stvaraju uslovi za što bolje i uspešnije korišćenje ovih mogućnosti za postizanje sve viših nivoa u sposobnostima, proširivanje i usavršavanje iskustva, stvaranje osnove za izgrađivanje voljno-karakternih osobina, oplemenjivanje emocija i menjanje ponašanja deteta, odnosno, oformljavanje i razvijanje svih pozitivnih svojstava njegove ličnosti u pogledu fizičko-senzornog, emocionalno-socijalnog i umnog razvoja. Od procesa vaspitanja na ovom uzrastu neodvojiva je nega dece, kojom se održava njihova higijena i zadovoljavaju potrebe za snom, ishranom i boravkom na vazduhu, dok se interakcijom u procesu nege doprinosi socijalizaciji i opštem razvoju deteta. Nega podrazumeva i preventivnu zdravstvenu zaštitu kojom se, medicinskim metodama, čuva zdravlje dece i sprečava javljanje bolesti putem profilakse i odgovarajućim tretmanom svih faktora koji ugrožavaju dečje zdravlje.

Vaspitanje i nega dece uzrasta do tri godine vrši se, pre svega, stvaranjem povoljne vaspitne sredine u kojoj će dete sticati iskustva po sopstvenom programu otkrivajući sebe i svoju okolinu, u kojoj će biti aktivno u skladu sa svojim potrebama i mogućnostima. Njihov osnovni smisao je da čuvaju, podstiču i kultiviraju spontane izraze ponašanja deteta u odnosu na okolinu, zbog čega se prilikom ostvarivanja ciljeva vaspitanja i nege polazi od spontanih izraza deteta i poštuje njegova osobenost u otkrivanju sveta oko sebe.

Ciljevi takvog vaspitanja i nege su sledeći:

Ciljevi fizičko-senzornog razvoja:

- održavanje fizičkog zdravlja dece;
- povoljni uticaj na opšti razvoj organizma;
- normalno stanje aparata za kretanje;
- formiranje pravilnog držanja tela;
- ovladavanje motorikom;

- usavršavanje funkcija čulnih organa, i razvijanje navika (telesne higijene, uzimanja hrane, za pražnjenje i dr.).

Ciljevi socijalno-emocionalnog razvoja:

- očuvanje spontanosti i iskrenosti deteta u kontaktu sa svojom okolinom;
- negovanje otvorenosti za doživljaje;
- pružanje pomoći u sticanju samostalnosti;
- pomoć u stvaranju slike o sebi i sticanju poverenja u svoje sposobnosti;
- usvajanje elementarnih normi ponašanja u okviru osnovnih moralnih vrednosti (dobro, rđavo);
- razvoj sposobnosti obavljanja aktivnosti u zajednici sa odraslima i drugom decom, i kultivisanje i razvoj pozitivnih, integrativnih emocija.

Ciljevi umnog razvoja:

- podsticanje i negovanje prirodne radoznalosti deteta u odnosu na svet koji ga okružuje;
- podržavanje prirodne mogućnosti deteta da se uživljava u predmete i pojave, negovanje osetljivosti za utiske kao motiva za postavljanje pitanja;
- podsticanje rešavanja malih problema senzomotorne inteligencije;
- podržavanje spontanih pokušaja govorne komunikacije deteta;
- podsticanje i bogaćenje dečjeg govora kao sredstva za komunikaciju i sticanje saznanja;
- podsticanje razvoja senzomotornih i perceptivnih sposobnosti, i stvaranje povoljnih uslova za formiranje početnih znanja kroz praktične aktivnosti.

Nega i vaspitanje dece uzrasta od šest do 12 meseci

Nega dece

Kupanje se obavlja u porodici, a izuzetno u kolektivu. Sestra-vaspitač treba da sazna na koji se način ono obavlja u kući, odnosno da upozna majku sa pravilnim postupcima prilikom kupanja. Ovom prilikom biće reči o onim postupcima koji su značajni za stariji uzrast u uslovima kolektivnog života odojčeta.

Pre svega, treba uvažavati navike sa kojima je dete došlo iz porodice u periodu adaptacije na novu sredinu, ne insistirajući na trenutnom usvajanju novoga.

U održavanju lične higijene dolazi na prvom mestu redovno pranje ruku toplom vodom i sapunom. Dete je najčešće na podu, ono puže pa se ruke prljaju.

Nega nosa, odnosno prohodnost nosnih šupljina, značajna je zbog čestih respiratornih infekcija. Redovno čišćenje nosa omogućava nesmetano disanje i hranjenje i smanjuje mogućnost upale srednjeg uha. Prema potrebi treba ukapavati i kapi u nos (odvojenom kapaljkom za svako dete).

Za održavanje nege u kolektivu posebno je značajno obezbeđenje individualnog pribora (češalj za negu kose, maramice, ubrusa za lice, noćni sud, postelja i dr.).

Što se tiče odeće za decu treba naglasiti da mora ispunjavati potrebne higijenske zahteve, da bude jednostavna, prijatna, udobna, da omogućava neprestano kretanje, da čuva telesnu toplotu i da štiti kožu od spoljašnjih uticaja. Oblačenje se obavlja prema određenom redosledu koji se poštuje jer time dete navikavamo na rad od prvih dana života. Oblačenje se mora prilagoditi godišnjem dobu i temperaturi prostorije u kojoj odojče boravi (20-22°C). Potrebno je obratiti posebnu pažnju na redovno presvlačenje jer se dete lako prlja i kvasi. Patikice su još uvek jedina obuća za dete. One treba da budu komotne, a po obliku slične dubokoj cipelici.

U delokrug nege spada i angažovanje sestre-vaspitača na sprečavanju određenih malformacija koštanog sistema. Sprečavanje dece da dugo stoje od osmog pa i devetog meseca, posebno deblje dece, rahitične i eksudativne konstrukcije, odnosno upućivanje dece na puzanje, doprinosi prevenciji ispoljavanja urođenog iščašenja kuka. Prevencija ravnih tabana takođe je značajna za ovaj i kasniji period. Sestra-vaspitač može vrlo jednostavnim postupkom (određenom četkicom za zube) da stimuliše stopala i izvodi vežbe pri čemu dete imitira aktivne pokrete stopala.

Pri kraju prve godine javljaju se nagoveštaji za kontrolu sfinktera, ali i dalje zadržavanje ne bi smelo da bude duže od šest do osam minuta.

Boravljenje odojčeta na čistom vazduhu značajno je za prevenciju kapljičnih infekcija. Zimi, kad je boravak na vazduhu teže ostvariti, preporučuje se boravak na terasi i dogovor sa roditeljima o ostvarivanju minimuma boravka na čistom vazduhu (jedan do jedan i po čas).

Izlaganje dece sunčevim zracima ima višestruko značenje: doprinosi prevenciji rahitisa, povećanju opšte otpornosti organizma, a postoji i pozitivan uticaj ultraljubičastih zraka na fizički rast. Najbolje vreme za sunčanje je od osam do jedanaest i od šesnaest časova. Treba uvek imati na umu da glava deteta mora biti zaštićena platnenom kapom. Za dečji organizam posebno su značajna vazдушna kupanja, tj. izlaganje golog tela vazduhu.

Poželjno je da sestra-vaspitač bude u stalnoj saradnji sa roditeljima oko svih postupaka i mera za očuvanje i zaštitu zdravlja deteta. Ona upoznaje roditelje i sa kalendarom vakcinacije i značajem vakcinacije za zaštitu od određenih zaraznih bolesti. U prvoj godini dete prima nakon rođenja be-se-že vakcinu, a di-te-per i polio posle navršena tri meseca sa tri uzastopne doze u razmaku od po mesec, odnosno mesec i po dana.

Socijalno-emocionalni odnosi

Dete je već počelo da vizuelno raspoznaje poznata i nepoznata lica. Sa poznatim licima želi da kontaktira. Dete dobro razume značenje gestova i izraza lica. Lako se prenose raspoloženja sa odraslog na dete. Kontakte prilikom prepovijanja, uzimanja hrane i igre treba pratiti rečima, gestovima, pesmom, treba razgovarati sa detetom, pokretima i izrazom lica podsticati ga da saraduje u ovoj aktivnosti, da ispruži ruku, nogu, da ustane i sl. Pri uzimanju hrane podsticati želju deteta da samo jede. Izrazom lica, gestom i rečima najbolje je iskazati zadovoljstvo zbog dečje aktivnosti. Dete treba da raspozna i nezadovoljstvo ako njegova aktivnost nije poželjna (na primer, kada izbacuje hranu iz činije umesto da jede). Nezadovoljstvo treba pažljivo izraziti, da ne bi došlo do nepoželjnog efekta. Gestom treba pokazati i govoriti mu šta se od njega očekuje, a ako ne shvati, treba načiniti ozbiljan izraz lica. Preterani izrazi nezadovoljstva (povišen i pojačan ton glasa, vika, oduzimanje kašike ili igračke, energično stavljanje u neki položaj) izazivaju strah i dete ne shvata šta smo od njega očekivali.

Interesovanje za vršnjake je uočljivo i skoro sva deca bez straha prihvataju drugu decu, pa je dobro da budu zajedno, ali treba paziti da se ne povrede. Deca najčešće žele da dodirnu oči drugog deteta, da ga

čupaju za kosu, da ga čvrsto uhvate i uštinu. Odrasli treba da pokažu kako treba dodirivati drugo dete: pomilovati, zagrliti, dodirnuti samo vrhovima prstiju. Kontakt među decom najbolje se uspostavlja pomoću igračaka koje dodaju jedno drugom, uzimaju i razgledaju, lupkaju njima o čvrstu podlogu itd.

Igra

U ovom periodu preovladava jedan oblik igre: funkcionalna igra. To je igra koja se javlja sa sazrevanjem novih funkcija, a sastoji se uglavnom u višestrukom ponavljanju radnji koje angažuju ponašanja koja se upravo razvijaju. U ovom periodu to su uglavnom ponovljena izvođenja motoričkih radnji ili angažovanje čulnih organa. Ta ponavljanja samim svojim funkcionisanjem pružaju zadovoljstvo detetu. U pitanju su motoričke funkcije kao što je dohvatanje bliskih predmeta, hvatanje predmeta kolenima, a potom i vrhovima prstiju, voljno ispuštanje predmeta. Sve te radnje postaju i radnje igranja. U funkcionalne igre spada i igra različitim čulnim i perceptivnim funkcijama: razgledanje predmeta različitih boja, oblika i konfiguracije, igranje zvečkama i muzičkim kutijama, ljuljanje i balansiranje itd.

Nova vrsta igre su manipulativne, eksplorativne igre predmetima: opipavanje, razgledanje, okretanje, lupkanje predmeta jednih od druge, traženje, stavljanje u usta i sisanje, lupanje po predmetima, guranje po podu i stolu itd. Sve ove igre predmetima su uvod u složenije igre uz pomoć igračaka, podsticajne su za opšti razvoj deteta i pružaju detetu saznanja o predmetima i njihovim svojstvima.

Motoričke aktivnosti

U ovom periodu pokreti deteta su raznovrsniji (ono upražnjava prevrtanje, sedenje, puzanje, ustajanje i hodanje uz pridržavanje) te je potrebno da u vreme budnog stanja bude izvan kreveta (u "ogradici", na podu), a ako vremenske prilike to dozvoljavaju i napolju (u dvorištu, na terasi). Promena položaja tela (držanje, cupkanje, ljuljanje, okretanje) izaziva takođe osećanje zadovoljstva.

Pored adekvatnog prostora treba obezbediti i dovoljan broj predmeta i igrački kao i čest individualni kontakt sestre-vaspitača sa detetom jer je to osnova za podsticanje raznovrsnih pokreta i stvaranje radosnog raspoloženja.

Pri organizaciji sredine treba, dakle, voditi računa da se obezbede takvi uslovi u kojima će dete moći nesmetano da se igra, služeći se igračkama na način koji je za njega pristupačan.

U poslednjim mesecima prve godine života deteta pokreti su svrsishodniji i precizniji, mišići su ojačali, a bolja je i koordinacija pokreta pa se stvaranjem uslova za kretanje pruža mogućnost detetu da izvodi raznovrsne pokrete, kao i da bolje upozna okolinu i stekne veću samostalnost.

Detetu koje već dobro sedi, brzo i spretno puzi, treba omogućiti da se samostalno podiže u stojeći položaj, kao i da hoda uz pridržavanje za razne predmete ("most za hodanje", "ogradica", stolica, kolica).

Nastojanje dece da pred kraj ovog perioda samostalno hodaju treba zadovoljiti stvaranjem pogodnih uslova i podsticaja.

Senzorno-perceptivne aktivnosti

Za decu ovog uzrast započinju da se organizuju elementarne aktivnosti sa predmetima, koje imaju veliki značaj za senzorni razvoj. Obavljajući najjednostavnije radnje sa predmetima, dete praktično upoznaje njihova svojstva. Zato treba da postoji veliki izbor igračaka, koje se razlikuju po obliku, veličini, boji, materijalu, zvučnosti, mogućnostima kombinovanja i dr. Igračke mogu biti napravljane od raznih vrsta materijala, tvrde, mekane, glatke, hrapave, okrugle, četvrtaste, zatim različito obojene i proizvoditi zvuke različitog intenziteta. Pored tzv. "gotovih" igračaka, to mogu biti i "polugotove" igračke i "igračke-

materijal" i predmeti iz okoline: prazne kutije, kalemovi konca, plastične posudice raznih oblika itd. Svakako, sve što se daje deci u ruke mora da zadovoljava stroge higijenske i zdravstvene uslove. Sestra-vaspitač u igri može da pokaže deci šta se sa kojom igračkom može uraditi (zatvoriti, otvoriti, staviti jedna u drugu, proizvoditi zvuk i tako dalje), a najbolje je kada deca sama otkriju neke od tih mogućnosti.

Igračke je neophodno menjati (sklanjati na nekoliko dana) kako ne bi došlo do zasićenosti i gubitka interesovanja za njih. Isto tako treba povremeno menjati raspored nameštaja i dekoracije u prostorijama, što podstiče dalji razvoj opažanja kod dece.

Muzičko-ritmičke aktivnosti

Osnovni cilj muzičkih aktivnosti sa decom u prvoj godini života je stvaranje i održavanje vedrog raspoloženja, što je značajan preduslov za razvijanje njihovih interesovanja za stvari i pojave iz neposredne okoline i za učestvovanje u aktivnostima koje doprinose fizičkom, socijalnom i intelektualnom razvoju.

Iskustva stečena prvim igrama glasom treba podražavati izvođenjem kratkih motiva na različite neutralne slogove (na, la, ma, ba i sl.) najbližim dečjem gukanju, što uz odmerenu mimiku i direktno obraćanje jednom detetu, motiviše na oblikovanje glasova i pokušaj izgovora pojedinih slogova i reči.

Deci treba omogućiti povremeno slušanje muzike instrumentalnog karaktera, na primer, pri njihanju deteta u ritmu, ali je znatno veća korist od vokalnog izvođenja jednostavnih melodija i tekstova u direktnom obraćanju jednom detetu.

Cupkanje u mestu, njihanje tela (šetalo-petalu), pljeskanje dlanovima (taši-taši), sviranje zvečkama i pevušenje tonova (najčešće po dva u nizu) prvi su pokušaji iskazivanja sredstvima muzičkog izraza, koje sestra-vaspitač treba da neguje jer su ove igre, najčešće, izraz zadovoljstva.

Intelektualne aktivnosti

Početak ovog perioda opštem pa i intelektualnom razvoju deteta doprinose razne perceptivne aktivnosti. Zbog toga je potrebno sredinu u kojoj dete boravi snabdeti raznovrsnim predmetima, čije se osobine opažaju svim čulima i rasporediti ih na podsticajan način. Deci će biti zanimljivo ako im se na dohvata ruke stavi neki kanap (traka i sl.), čijim povlačenjem mogu da se pokrenu neke igračke, čuju zvuci ili izazove neki drugi, za njih interesantan efekat.

Tu su najpre razne igre skrivanja koje počivaju na novoj sposobnosti da traži predmete koji nestaju iz opazajnog polja: skrivanje predmeta čiji jedan kraj viri; sakrivanje predmeta dok dečja ruka ide za njim (i dozvoljavanje detetu da se domogne predmeta); potpuno skrivanje predmeta koji dete hoće da dohvati (prebacivanje pelene preko njega); opet isto prekrivanje, ali se ruka deteta zadrži za izvesno vreme (nekoliko sekundi) pa mu se tek onda dozvoli da traži sakriveni predmet; sakrivanje predmeta ispod dva zaklona (na primer, zvečka se pokrije pelenom, a krišom od deteta i jednim listom papira, pa dete otkrije pelenu, očekuje zvečku, a vidi papir itd.); sakrivanje manjih predmeta u jednu pa u drugu šaku (detetu se dozvoli da otvori šaku odraslog u kojoj traži predmet); igranje žmurke (odrasli se sakriva i čeka da ga dete pogledom pronađe ili se sam naglo pojavljuje) itd.

Jezičke aktivnosti

Osnova za buduću govornu komunikaciju razvija se putem prakse neverbalnog komuniciranja sa detetom. Uspostavljanje i održavanje neposredne emocionalne komunikacije pomoću neverbalnih

sredstava (osmeh, pogled, dodir, mimika, grimase, gestovi, vokalizacija) tokom svih aktivnosti sa detetom neophodan je uslov za pojavu govora u okviru opšte komunikacije.

Takođe je neophodno da se reaguje na vokalizaciju deteta: da se obrati pažnja (usmeravanjem pogleda ka detetu, osmehom) na dete koje vokalizira, da "odgovori" detetu govorom ili vokalizacijom, da se imitira ono što dete izgovara, da se podstiče dete da imitira ono što odrasli izgovore i da se podržava svaki uspeh u imitiranju, da se učini napor da se razume šta možda znače različite vokalizacije deteta (različite kombinacije glasova ili različite intonacije mogu imati različito značenje) i da se pokaže detetu da smo ga razumeli.

Pošto se pri kraju ovog perioda pojavljuju izvesne sposobnosti prvih imenovanja, potrebno je povremeno razgovarati sa detetom i tako što će se razgovetno imenovati određeni predmeti ili osobe ili delovi tela, uz jasno pokazivanje na šta se ta reč odnosi. Takođe se pri kraju ovoga perioda može učiti značenje nekih stereotipnih fraza (hajde da spavamo, dobar dan, doviđenja), sve, naravno, u odgovarajućoj situaciji i praćeno svim neverbalnim sredstvima.

Tokom celog perioda razvijaju se i spontane govorne igre deteta koje treba podržavati obraćanjem pažnje, pre svega igre glasovnim mogućnostima govornih organa (gukanje, dupliranje glasova, pravljenje svih mogućih kombinacija glasova, variranje ritma i visine glasa, imitiranje "razgovora").

Nega i vaspitanje dece uzrasta od 12 do 18 meseci

Nega dece

Kupanje se sprovodi isključivo u porodici. U kolektivu treba sprovoditi higijenu lica, ekstremiteta i genitalija. Naročito ruke treba često prati jer se dete, zbog veće pokretljivosti i istraživanja svoje okoline, mnogo više prlja.

Ovo je ujedno period kada dete treba da počne sa prvim pokušajima osamostaljivanja pri pranju ruku i lica.

Infekcije grla i nosa u kolektivu i dalje je značajan zdravstveni problem, pa redovno treba voditi računa o nezi nosa, a po potrebi ukapavati i kapi. Za negu nosa neophodno je obezbediti papirne maramice i učiti dete prvim pokušajima izduvanja nosa.

Pri nezi kože i kose veoma je važno imati u vidu i mogućnosti pojave vašljivosti i skabiesa (šuge) u kolektivu. Redovna kontrola, izolacija i zaprašivanje deteta u porodici su jedine ispravne mere u saniranju stanja. Neophodno je posedovanje ličnog pribora za održavanje lične higijene.

Za decu čija je koža osetljiva i sklona iritiranju i pojavi ojeda neophodna je redovna higijena genitalija. Postupak pravilne nege u tom slučaju sastoji se iz zapiranja, sušenja pregiba i mazanja tankim slojem Pavlovićeve kreme. Pravilno sprovođenje nege zahteva i redovno presvlačenje deteta. U toku ovog perioda pelene se zamenjuju gaćicama.

Kako sve ove radnje nisu prijatne za dete, preporučuje se strpljiv i taktičan postupak sestre-vaspitača, uz sve veće uključivanje deteta.

Početak druge godine dete počinje da kontroliše proces pražnjenja creva i bešike. Postoje velike individualne razlike u pogledu sposobnosti kontrolisanja fizioloških potreba. Upornost odraslih da dete usvoji kontrolu sfinktera obično izaziva suprotne efekte. Stavljanje deteta na nošu mora biti ostvareno sa puno takta i umešnosti. Pokušaj sestre-vaspitača da shvati signale deteta (oko osamnaest meseci)

omogućiće da se ovi fiziološki procesi usmeravaju individualno. Deca se stavljaju na noše u manjim grupama (tri do četiri) pre i posle spavanja, odnosno posle obroka i po potrebi.

Socijalno-emocionalni odnosi

Dolazak u predškolsku ustanovu izvesnom broju dece najteže pada zbog straha od novih lica i nove sredine. Neophodno je preduzeti niz mera koje će stvoriti sigurnost kod roditelja da će njihovom detetu biti dobro. Treba imati dovoljno strpljenja u informisanju roditelja o boravku dece, o ponašanju deteta u adaptacionom periodu i odgovarati na sva pitanja, čak i ako izgledaju besmislena i suvišna; pokazati dovoljno strpljenja u razgovoru i vedro raspoloženje.

Dete dočekati vedro, sa pripremljenim igračkama i pozvati dete da se igra. Ne treba insistirati ako dete odbija, već dozvoliti da u prisustvu roditelja gleda kako to sestra-vaspitač radi sa drugim detetom. Kada dete prihvati igru, roditelj još neko vreme treba da ostane i poigra se sa svojim i drugim detetom.

Deca su upućena na društvo vršnjaka jer svi koriste zajedničku sobu i igračke, objektivno se nalaze u rivalskom položaju oko pažnje sestre-vaspitača. Upućivati ih primerom kako da se igraju zajedno, kako da pomognu jedno drugome, kako da umire drugo dete ako plače. Na taj način se mogu preduhitriti sukobi koji se javljaju u igri. Ako su sukobi zbog igračke, dati igračku jednom i drugom detetu. Dešava se da dete traži igračku samo dok je ne dobije, ostavlja je pa traži drugu. To znači da je igračka samo sredstvo da privuče pažnju na sebe, da se njime neko bavi. U tom slučaju treba pronaći igru gde će to dete biti u centru pažnje, da se ne bi osećalo zapostavljeno i usamljeno.

Krajem ovog perioda javlja se ljubomora koju, svojim ponašanjem, često podstiču odrasli. Posle sukoba nije dobro jedno dete kazniti, drugo maziti. Svako od njih misli da je u pravu i ako je kažnjeno doživeće to kao nepravdu, za koju je krivo dete koje se mazi. Nastojati da se sukob pretvori u saradnju i prijateljstvo govoreći da se ne treba tući, čupati i sl.

Igra

Funkcionalne igre koje se javljaju već u prvim mesecima života deteta imaju značajnu ulogu i u ovom periodu. Težište ovih igara je na onim funkcijama koje u ovom periodu sazrevaju: dete se neumorno igra novom funkcijom uspravljanja i uspravnog hodanja, isprobava svoju sposobnost premeštanja u prostoru hodanjem (bez pomagala, ili gura, ili vuče razne naprave koje pomažu hodanje). Dete se takođe intenzivno igra novom sposobnošću hvatanja vrhovima prstiju uz opoziciju palca: hvata zrnca prašine koja lebde u vazduhu, mrvice, pilule i dugmad (uzima ih prstima, spušta, stavlja u kutije ili flašice). Česte su igre voljnog, namernog stavljanja predmeta na određeno mesto, voljnog ispuštanja predmeta iz ruku, bacanja na pod.

U ovom periodu javljaju se i simboličke (imaginativne, igre predstavljanja) igre, koje su od tako velikog značaja u svim narednim periodima. One se javljaju u začetnoj formi, u okviru zajedničkih aktivnosti sa odraslima pa su otud izrazito imitativne i nisu povezane u složene igrovne radnje, nego su jednokratne. Neke od najčešćih su "hranjenje" drugih osoba ili sebe samog, stavljanje lutke na spavanje, "spremanje" jela, ljuljanje lutke itd. Sve aktivnosti odraslog koje dete posmatra i razume mogu postati predmet ovih igara i zbog njihove uloge u socijalizaciji i opštem razvoju deteta trebalo bi ih što više podsticati stvaranjem prostornih uslova, obezbeđenjem vremena za njih, stavljanjem na raspolaganje deci što više minijaturnih predmeta - igračaka (koji u ovom uzrastu treba što više da liče na prave predmete koje predstavljaju), pokazivanjem interesovanja za te igre i aktivnim učestvovanjem u njima.

Motoričke aktivnosti

Na ovom stepenu razvoja deca se kreću mnogo i na razne načine pa je potrebno obezbediti odgovarajuće uslove za onu koja sama puze i hodaju držeći se za nešto, za onu koja hodaju gurajući kolica ispred sebe, kao i za onu koja se penju hodajući samostalno.

Kod dece koja su počela samostalno da hodaju, hodanje postaje glavni oblik aktivnosti. U početku je hodanje nesigurno usled nedostatka automatizacije i koordinacije, dete izvodi mnogo suvišnih pokreta i još nije u stanju da pomogne sebi pri hodu, gubi ravnotežu i često pada. Nastojanje deteta da pravi prve samostalne korake treba podržati osmehom i blagim rečima, koje ulivaju sigurnost i doprinose razvoju samopouzdanja.

Deca se veoma rado penju jer žele da posmatraju sve što se nalazi oko njih, posmatrajući šta radi sestra-vaspitač i druga deca, a koriste penjanje i za dohvananje predmeta i igrački koje im privlače pažnju, a nisu im na dohvat ruke.

Treba omogućiti da dete gura, vuče i vozi različite predmete i igračke (razna kolica, automobile, voz, likove životinja na točkovima, sanduke, stolice, veće kocke, jastuke) kao i da se provlače ispod stola, klupe, prečke kanapa.

Igre loptom privlače dete: baca veću loptu nadole, manje lopte u dalj, kotrlja veću loptu ispod stola, stolice.

Senzorno-perceptivne aktivnosti

Treba koristiti svakodnevne prirodne situacije pri obavljanju nege za bogaćenje dečjeg čulnog doživljaja. U tim situacijama treba deci omogućiti da dožive, na primer, da je voda kojom se peru ruke topla ili hladna, da sapun miriše, da je peškir mekan, da su ruke hladne, da je košulja crvena, lepa, čarape tople, itd.

U svakodnevnim situacijama hranjenja, obavljanja higijene, igranja, deca treba da praktično upoznaju prostorije u kojima borave (sobe, kupatilo, garderoba, terasa, hodnik) i postepeno se orijentišu u njima. Deci kroz igru i svakodnevne aktivnosti treba omogućiti da dožive različitu širinu, visinu, osvetljenost prostora.

Kada borave napolju, treba im omogućiti da vide i dožive prirodne pojave (kiša pada, sneg pada, vetar duva, sunce sija, travu, cveće, lišće...). Deci treba omogućiti da prirodni materijal (trava, voda, šumski plodovi, kamenčići, lišće, sneg) dožive neposredno manipulišući njime: da ga sakupljaju, presipaju, prenose, bacaju itd. Pošto se obezbede odgovarajuće zdravstvene i zaštitne mere, treba im omogućiti da budu u neposrednom kontaktu sa životinjama (psom, mačkom, pticom, ribom).

Za podsticanje razvoja slušne osetljivosti treba obezbediti raznovrstan izbor zvučnih igračaka. Pored toga, sestra-vaspitač treba decu da podstiče da oslušuju zvuke iz okoline, da slušaju govor i muziku.

Neophodno je novim rasporedom nameštaja i dekoracije stvarati pogodne uslove za podsticanje samostalnih opažanja.

Muzičko-ritmičke aktivnosti

Zvucima zvečki i zvučnih igračaka u obliku životinja, lopti, kocki i sl. različitim po boji, visini i jačini, bude se dečja interesovanja i razvija pažnja i inicijativa.

U odgovarajućim situacijama pevanjem jednostavnih pesama o životinjama, predmetima i pojavama koje deca poznaju, podstiču se da se jave kao pile, kao kuca, da se kreću kao mačka, skakuću kao zec i sl,

da pljeskaju ili se kreću u ritmu muzike koju slušaju. Isto tako, izvođenjem muzičkih motiva na metalofonu ili ksilofonu, obogaćuju se muzički utisci neobičnim bojama zvuka i razvija se interesovanje za manipulisanje palicama - batićima pri sviranju. Deca mogu i sama udarom palice o metalofon proizvesti zvuke, samostalno aktivirati zvučne igračke otvaranjem poklopca muzičke kutije ili povlačenjem kanapa ili se igrati igračkama u obliku muzičkih instrumenata (sem duvačkih, koje nisu podesne iz higijenskih razloga).

Intelektualne aktivnosti

Sve eksplorativne igre predmetima vrlo su podsticajne aktivnosti za razvoj inteligencije i treba da budu zastupljene u aktivnostima dece.

Od intelektualnih aktivnosti u užem smislu i dalje su za decu interesantne igre skrivanja: skrivanja predmeta iza jednog ili više zaklona, kotrljanje lopte ispod stolice ili krevca i traženje, premeštanje predmeta koji su čas vidljivi, čas nevidljivi (jer se kreću iz nekog zaklona) i sakrivanje iza nekog zaklona sa traženjem, igranjem elementarnih oblika "žmurke" (što je sada moguće zbog toga što deca već mogu da hodaju i traže sakrivenu osobu). Treba obogatiti igre u kojima se otkrivaju proste uzročno-posledične veze (na primer, pritiskanje ručice muzičke kutije i pojava zvuka itd.).

Aktivnosti kojima se koriste oruđa za doseganje ciljeva postaju raznovrsnije u ovom uzrastu. Posle povlačenja podloge (na primer, pelene) da bi se privukao željeni predmet koji se nalazi na drugom kraju, mogu se stvarati raznovrsne problemske situacije sa privlačenjem kanapa, vrpce, kuke, plastične palice sa alkom na kraju, za koju je privezan za dete privlačan predmet. Da bi se dete stavilo pred složene probleme, treba mu na dohvrat staviti više različitih traka, od kojih je samo jedna povezana s ciljem.

Jezičke aktivnosti

Razvoj sposobnosti da shvati događaje i pojave naglo povećava detetovu sposobnost razumevanja govora okoline. Zato je potrebno neprekidno sve aktivnosti u koje je dete uključeno pratiti govorom koji se odnosi na ono što se dešava. Kada je dete zainteresovano za ono što se zbiva oko njega, kada mu je pažnja usredsređena, potrebno je imenovati predmete, osobe, delove detetovog tela, govorom opisivati radnje koje se izvode, davati detetu verbalne naloge da nešto uradi, postavljati pitanja detetu (šta je ovo, hoćeš li to i to itd.), odgovarati na upitne poglede ili gestove deteta. Celokupni govor odraslog u ovom periodu treba da bude upleten u praktične aktivnosti u kojima dete učestvuje (pri hranjenju, oblačenju, umivanju, u igri); govorni izrazi treba da budu povezani sa onim na šta se odnose na takav način da detetu bude jasno šta je imenovano ili opisano. Rečenice treba da budu kratke, jasno izgovorene, više puta ponovljene.

Prve detetove reči koje se javljaju u ovom periodu u glasovnom pogledu su nesavršene (razlikuju se od izgovora tih reči kod odraslih, često su onomatopejske ili sadrže samo početni slog reči). Potrebno je da se shvati šta dete označava svakom od reči koje koristi, u sporazumevanju sa detetom prihvatiti takvu reč kako bi se njeno značenje učvršćivalo; prihvatanje takvog "bebskog" načina govora ima puno opravdanje.

Pričanje deci i dramatizacija

Dramatizacija stvara prijatnu emocionalnu atmosferu i uspostavlja blizak odnos sestre-vaspitača i dece, daje i dobar govorni uzor za artikulaciju i, uopšte, doprinosi razvoju govora. Mogućnosti dramatizacije nisu velike i u tu svrhu mogu se koristiti dečje igračke sa likovima životinja i ljudi ili lutke rukavice (ginjol lutke). Lutka izvodi sa decom sve što i sestra-vaspitač: pokreće se, baca i dohvata igračku, govori, peva, dotiče decu; deca dodiruju nju. Pokreti koje lutka izvodi moraju biti lagani da se deca ne bi uplašila, praćeni odgovarajućom melodijom na slogove la-la, ni-na, na-na. Sestra-vaspitač se deci obraća jednostavnim izražajnim govorom čiji glas tako varira da decu može da prenese iz jedne situacije u

drugu. Važno je da pokreti tela, kretanje i boja glasa budu prilagođeni liku koji tumači. Pri izboru lutke za dramatizaciju vodi se računa da one budu prijatno obojene, veselog izgleda, bez pre naglašavanja pojedinih delova tela, da ne bi izazvale strah kod dece.

Nega i vaspitanje dece uzrasta od 18 do 24 meseca

Nega dece

Osnovni cilj nege je stvaranje uslova za sticanje higijenskih navika (umivanje, pranje ruku, oblačenje, hranjenje, kontrola sfinktera) i postepeno uključivanje dece u sve ove procese. Do kraja druge godine dete počinje da uči i postepeno se osposobljava da obavlja navedene zahteve. Zbog još izraženije pokretljivosti i interesa da ispituje sve što ga okružuje, dete se više prlja. Samim tim, higijeni ruku (što češće pranje toplom vodom i sapunom, sečenje noktiju jedanput nedeljno) daje se primarno mesto u prevenciji od crevnih zaraznih bolesti. Značajna je i higijena okolnih predmeta sa kojima se dete igra i dolazi u neposredan kontakt. Vrlo je važna i prevencija od kapljičnih infekcija, što iziskuje neophodno i redovno provetravanje prostorije, boravak na vazduhu, sunčanje uz već ranije opisane mere, koje se odnose na povećanje otpornosti deteta. Higijena kože i kose je veoma značajna. Ako se pojavi šuga ili vašljivost, neophodno je primenjivati mere opisane u prethodnom poglavlju. Higijena genitalija ne predstavlja više poteškoću ni sestrama-vaspitačima ni roditeljima. Ojedi se ređe javljaju, a postupak njihovog saniranja je isti kao i za prethodni uzrast.

Sada je dete već sposobno da kontroliše sfinktere, ali se i ovde moraju naglasiti individualne razlike. Svako insistiranje da deca sede u isto vreme na nošama je pogrešno i može dovesti do suprotnog efekta. Već je rečeno da je najbolje stavljati dete na nošu kada ono pokaže potrebu za tim. Prisilan postupak, vika, grdnja i upoređivanje sa drugom "poslušnom" decom mogu dovesti do toga da se fiziološko mokrenje pretvori u neurotičnu enurezu.

Boravak na vazduhu i neophodne šetnje doprinose prevenciji od kapljičnih zaraznih bolesti i poboljšanju opšteg zdravstvenog stanja. Time se istovremeno zadovoljavaju potrebe dece za kretanjem i upoznavanjem okoline, pri čemu treba paziti na moguće povređivanje. Posebno su značajne mogućnosti jutarnjih šetnji i izlaganja dece sunčevim zracima, što doprinosi boljem fizičkom rastu, čeličenju organizma i prevenciji rahita, o čemu je već bilo reči.

Socijalno-emocionalni odnosi

Saradnja se javlja sve češće, prvenstveno sa odraslima, ali i sa decom. Treba je podsticati time što ćemo pokazati deci kako da se igraju igračkama upotrebljavajući ih zajedno, radovati se zbog toga i sl.

Deca su sve svesnija svog lika u ogledalu, ali i svoje ličnosti. Zato u dečjoj sobi treba postaviti ogledalo da dete ima prilike da vidi svoj lik i celu figuru. Zajedno sa detetom posmatrati i razgovarati o njegovom liku, ali i o našem (kakva nam je odeća, da li je frizura lepa i sl.). Činiti pokrete pred ogledalom.

Kao i na prethodnom uzrastu prilikom nege, sna, formiranja navika i uzimanja hrane treba sarađivati sa detetom, dosledno se ponašati, ali imati razumevanja za individualne razlike, ne vršiti pritisak na dete. Naročito treba biti obazriv kod pražnjenja (da cela grupa ne sedi istovremeno na nošama, već to činiti u grupicama od tri do četiri deteta, kontrolišući da dete ustane čim obavi potrebu).

Agresivno ponašanje može da se javi kao ambivalentan odnos prema sestri-vaspitaču i roditelju. Dete želi da bude prihvaćeno, da se sa njim igra, a reaguje agresivno. Ne sme se agresivno reagovali na takav njegov stav niti ignorisati dete. Treba iskazati nezadovoljstvo, reći da to boli, da je bolje da nas zagri, da uhvati za ruku jer ga volimo.

Na ovom uzrastu ljubomora se češće javlja nego na prethodnom uzrastu. Treba izbegavati situacije koje izazivaju ljubomoru: postojanje ljubimca u grupi, pre naglašeno izražavanje simpatija prema jednom broju dece, neadekvatno rešavanje sukoba, prekoračenje deteta uz navođenje primera kako je drugo dete dobro i sl. Nastojati da objekt ljubomore približimo detetu angažujući decu u zajedničkoj igri.

Igra

Kao u svim prethodnim uzrastima, i u ovome se deca odaju funkcionalnim igrama, što omogućava da se sa decom organizuju aktivnosti koje će dugo trajati, koje će ih oduševljavati i koje će podsticati njihov razvoj. Dete se igra onim svojim funkcijama koje se upravo tada razvijaju. Tu spadaju motorične funkcije kao što su hodanje, trčanje, hvatanje predmeta prstima i manipulisanje predmetima, bacanje predmeta. Na toj osnovi se mogu stvarati brojne igre hodanja na različite načine (brzo hodanje, sporo hodanje, hodanje u stranu, hodanje po liniji ili traci, hodanje uz savlađivanje prepreke, penjanje uz stepenice i spuštavanje niz stepenice, hodanje po različitim podlogama, trčanje, skakanje uz pridržavanje deteta za ruku, bacanje lopte, stavljanje sitnih predmeta u posude i presipanje, škrabanje po papiru ili pesku ili na nekoj drugoj osnovi itd.).

Eksplorativne igre predmetima kod deteta se u ovome uzrastu još više razvijaju. Sve što je novo u okolini privlači pažnju deteta i ono mu, posle ustezanja (dok se ne uveri da je to novo bezopasno), prilazi i upoznaje ga aktivno delujući na njega (pipanjem, njuškanjem, udaranjem, stavljanjem u usta, razgledanjem, osluškivanjem) ili dovodeći u međusobni odnos različite predmete (kao što je slaganje kocki, nizanje perli, stavljanje dugmića u posudu, sipanje peska ili vode, škrabanje po papiru itd.).

Igre predstavljanja (simboličke ili imaginativne igre, igre mašte), koje su se pojavile u prethodnom uzrastu, postaju češće, stabilnije su, duže traju, složenije su. Predmet igranja sada su sve ljudske aktivnosti koje dete posmatra kod odraslih: "hranjenje" (sebe, lutke, druge osobe), "spavanje" i "uspavlivanje" (lutke), "posluživanje" ("gostiju"), "čitanje", "pisanje", "vožnja" (auta) itd. Pored jednokratnih postupaka (na primer, samo "pijenje" iz prazne čaše) u ovom uzrastu se pojavljuju začeci dramskih igara tj. povezivanje nekoliko igrovnih radnji u malu priču, događaj (na primer, deca "poslužuju goste", a onda svi "gosti" "piju" iz praznih čaša).

Motoričke aktivnosti

U ovom periodu deca samostalno hodaju i čine to skoro neprekidno sa kraćim pauzama za odmor (čas zastanu, čas čučnu, sednu) ispoljavajući pri tom radost i zadovoljstvo zbog sopstvene aktivnosti.

Aktivnost vezana za hodanje zahteva dovoljno prostora, o čemu treba voditi računa prilikom organizovanja životne sredine kako bi se deci omogućilo da hodaju i trče u ma kom delu sobe, terase ili dvorišta. Uslovi za kretanje u sobi u odnosu na dvorište su nepovoljni pa je dobro ako su dve prostorije međusobno povezane jer omogućavaju deci da trče iz jedne u drugu, što predstavlja posebno zadovoljstvo i stvara vedro raspoloženje.

Za prenošenje mogu poslužiti kutije različitih dimenzija sa drškama za nošenje korpe, tašne, jastuci od sunđera, okrugli komadi drveta (dužine 15-20 cm), veliki meda, velika lutka, kao i druge veće igračke napravljene od sunđera u obliku životinja (konj, pas, gusenica, pače, jagnje). Igračke od sunđera sa likovima životinja pogodne su i za vučenje, guranje, penjanje, prekoračivanje, a podstiču i na govor i tako čine igru sadržajnijom. Za guranje su, pored navedenog, pogodna i kolica različitog oblika, sanduci na točkovima takvih dimenzija da dete može da uđe unutra, automobil, voz i sl.

Interesovanje za bacanje i kotrljanje je sve veće, pa je neophodno obezbediti lopte (male, srednje, velike), drvene točkove i široke obručeve. Dete koristi loptu u igri na više načina: baca, kotrlja je po podu, travi, stazi, koso postavljenoj dasci, šutira je i trči za njom.

Deca, takođe, mnogo vole da nešto sipaju i prolivaju pa za tu svrhu treba obezbediti vodu i neki sipki materijal: pesak, pasulj, sitne drvene kuglice, dugmad kao različite posude: lavore, kadice, činije, šolje, kutije, flaše sa širokim grlićem, drvene kašike, lopatice. Igra može biti organizovana sa manjom grupom dece kako bi ih mogli posmatrati i onemogućiti im stavljanje u usta, uho ili nos materijala predviđenog za igru.

Senzorno-perceptivne aktivnosti

Kroz svakodnevno uzimanje hrane, održavanje higijene, igru, dete praktično upoznaje prostorije ustanove i postepeno se orijentiše u njima. Sestra-vaspitač treba da omogući deci da dožive prostor, da trče kroz veliki prostor sobe, da se tiskaju, guraju u uzanom kupatilu, da je hodnik mračan, da se penju i silaze niz stepenice, da dožive razliku u visini i širini prelazeći preko ograde i daske, itd. Život dece ne treba ograničiti samo na ove prostorije jer se time znatno osiromašuje uticaj prirodne sredine.

Deci treba omogućiti redovan kontakt sa prirodom, omogućiti im da steknu prava praktična saznanja o prirodnim pojavama (vetar duva, sunce sija, kiša pada, sneg pada, trava, cveće, drveće). Treba omogućiti deci da se sretnu i sa nekom životinjom (pas, mačka, ptica, leptir, buba, riba). Kroz zajedničku brigu o tim životinjama omogućiti deci da dožive da su neke životinje tople i imaju meko krzno, da se neke mogu uhvatiti, a neke ne mogu, da životinje jedu različite vrste hrane, itd.

Iskustva stečena kroz posmatranje i učestvovanje u aktivnostima odraslih dete prenosi na plan igre različitim predmetima: posudama, krevetima za lutke, kolicima za lutke, automobilima, kockama za poređenje itd.

Muzičko-ritmičke aktivnosti

Razvijenost interesovanja za sve što se zbiva, spremnost da podržava ono što se vidi, da se radi zadovoljenja svoje znatiželje pita - uslovi su koji omogućavaju bogatije i raznovrsnije muzičke aktivnosti. Dete prati sadržaj jednostavne pesme kojom se razvija dečja pažnja, bogati rečnik, razumeva govor.

Pesmama različitih melodijskih kretanja i ritmičkih kombinacija doprinosi se i saznanju o predmetima i pojavama (takve su na primer, pesme "Veje snežak", "Prvi sneg", "Plovi patka", "Buba zove", "Kišica", "Dete i cvet" i brojne druge).

Isto tako deca treba da slušaju muziku odgovarajućeg žanra, kojom se stvara određeno raspoloženje. Neke vrste muzike smiruju i pripremaju za spavanje, a ima i muzičkih sadržaja koji podstiču na ritmičko kretanje i igru (ples). Kretanje uz muziku je omiljena dečja aktivnost, naročito ako im se pridruži sestra-vaspitač, koju imitiraju. Za ovu vrstu podsticanja podesna je muzika igračkog karaktera, umerenog tempa i dinamike, kakve su male igre iz baleta u orkestarskom izvođenju, igre iz svita za klavir, igre naših naroda i slično.

Usmeravanje dece da reaguju na muzičke podsticaje igrom ili posmatranjem osmišljenih pokreta lutaka uz muziku, uz druge efekte doprinose i razvijanju osećaja za ritam pa je poželjno kombinovati ovakve i slične utiske i stimulacije muzikom.

Grafičko-likovne aktivnosti

Prvo šaranje nije samo motorna aktivnost. Ono predstavlja određeni stepen postignute koordinacije oka i ruke. Da bi crtalo, dete treba da ume da drži olovku u ruci i da zapazi hartiju po kojoj će crtati. Sestra-vaspitač treba da napravi takvu organizaciju prostora da materijal bude pristupačan deci i da podstiče njihov interes za rad tako što će i ona sama deci crtati jednostavne crteže i govoriti im o tome šta crta. Sestra-vaspitač dalje treba da vodi računa o izboru materijala koji će ponuditi deci da to budu debele

voštane krede ili grafitne olovke, a podloga za crtanje treba da bude čvršća, crtaća hartija, karton većeg formata zbog krutih pokreta ruku.

Intelektualne aktivnosti

Istraživanje predmeta i okoline jeste aktivnost koja podstiče detetov intelektualni razvoj. Mogućnosti za takva ponašanja se proširuju zbog napredovanja motorike, a pre svega zbog usavršavanja hodanja što dozvoljava da se češće izađe iz sobe u druge prostorije u ustanovi, u dvorište, u šetnju po okolini. To dovodi i decu u dodir sa novim situacijama koje, samim tim što su nove, pobuđuju decu da ih istražuju i upoznaju na aktivan način: dodirivanjem, razgledanjem, upoređivanjem, postavljanjem pitanja odraslom. Za vreme boravka u sobi potrebno je da se unose novine u izgled sobe, u materijale, predmete i igračke koje stoje deci na raspolaganju. Potrebno je donositi u prostoriju ono što predstavlja sezonsku novinu (prvi pupoljak, cvet, prve plodove, klip kukuruza, sneg, ledenicu itd). Decu će podstaći na istraživanja istovremeno stavljanje na raspolaganje više predmeta iste vrste, ali koji se razlikuju po nekoj osobini (male i velike lopte, lopte u različitim bojama ili različite težine i sl.). To omogućava deci da iste postupke (na primer, isti način bacanja lopte) primenjuju na različitim predmetima (na primer velika i mala lopta) i tako otkrivaju različite efekte (na primer različito odskakanje od tla).

Novostečena sposobnost dece da koriste reči i znakove biće podsticana igrama imenovanja predmeta i slika (na primer, da li će dete za različite vrste predstavljenih na slikama reći da su "av-av" ili "kuca" ili da li će za sve osobe koje nose pantalone reći da su "čike" itd.); igre predstavljanja (da se neka osoba predstavi glasom ili držanjem tela, da se izvode razne radnje "u prazno" kao na primer "pijenje" bez čaše, da se razne životinje predstavljaju imitiranjem njihovog glasa ili načina kretanja itd.) takođe doprinose razvijanju te sposobnosti. Isto tako, može se u svakodnevnom životu praktikovati korišćenje znakova za označavanje detetovih stvari (mesta u garderobi, kreveta). Za stolom se mogu organizovati igre pokazivanja nekoliko predmeta (tri do četiri), koje dete posmatra desetak sekundi, a onda se predmeti pokriju i krišom jedan ukloni i od deteta se traži da pogodi koji predmet je nestao ili igre sakrivanja jednog predmeta ispod nekog zaklona i neprimetno se umesto sakrivenog predmeta podmetne neki drugi predmet i posmatra reakcija deteta (da li je iznenađeno, da li traži pravi predmet koji je bio sakriven, da li ga imenuje).

Jezičke aktivnosti

Novinu u ovom uzrastu predstavlja to što dete ponekad može da razume i kada se nešto kaže o onome što nije prisutno. Dete može da razume jednostavnije naloge, koji sadrže predloge (stavi na sto, uzmi iz tanjira itd.) i treba što češće upućivati detetu takve naloge, bilo u toku praktičnih aktivnosti, bilo u vidu igre. Pored imenovanja pojedinih predmeta na slikama detetu se mogu pokazivati i tematske slike i slikovnice i rečima opisivati radnje prikazane na njima. Dvogodišnje dete može da razume i zapamti i jednostavne stihove koji imaju smisla i zgodan sklop glasova.

Dete treba da nauči svoje ime, da uči da za sebe kaže "ja", da nauči neke praktične korisne reči (daj, molim, hoću), da počne da uči da se govor može upotrebiti za iskazivanje svojih osećanja i stanja (na primer da kaže "bo" i pokaže mesto koje ga boli). Izgovor reči je još uvek dosta nepravilan i zato ih često osobe koje nisu bliske detetu ne mogu razumeti. Ali, još uvek ima opravdanja da odrasli prihvataju detetov "bebski" način izgovaranja i da sami prihvate neke takve reči jer se time dete ne obeshrabruje već podstiče na govor.

Služenje gestovima, pantomimskim prikazima radnji i događaja je još uvek važna komponenta govornog razvoja. Gestovi i pantomimski prikazi postaju složeniji, mogu se povezati i time dete može razviti neverbalni oblik pričanja. Komibnovanje gestova, pantomimskih prikaza, onomatopejskih glasova, reči i rečenica povećava detetove mogućnosti izražavanja i zato nije potrebno nasilno suzbijati neverbalna sredstva komuniciranja.

Dramatizacija

Za decu ovog uzrasta dramatizacija ima veliki značaj za stvaranje prijatne emocionalne atmosfere i razvoj govora, kao i za bogaćenje predstava deteta o pojedinim predmetima, o osobinama životinja, pojedinim situacijama, ljudskim emocionalnim doživljajima. Neobično je važno pravilno izabrati sadržaj za dramatizaciju koji će biti primeren uzrastu i stavljati decu u aktivan položaj. To su jednostavne situacije iz svakodnevnog života. Lutka u rukama sestre pretvara se u devojčicu koja pljeska dlanovima, igra, maše i poziva decu da igraju s njom. Uloga sestre-vaspitača u dramatizaciji je veoma važna. Za ovakve dramatizacije najbolje je koristiti ginjol lutke jer se njima najlakše rukuje. Lutka se može koristiti u svim situacijama u toku dana, da pozove decu na ručak, da im otpeva uspavanku pred spavanje itd. Ona se obraća deci izražajnim glasom koji se modifikuje u zavisnosti od situacije i uloge koju tumači, u zavisnosti od emocionalnog toka onoga o čemu se priča. Veoma je važno da držanje tela, pokreti i boja glasa variraju prema situaciji, od uloge do uloge.

Pred kraj ovog uzrasta za dramatizaciju se mogu koristiti i priče koje će dati samo glavni tok radnje.

Nega i vaspitanje dece od 24 do 36 meseci

Nega dece

Na ovom uzrastu deca su već stekla navike lične higijene uz oslanjanje na sposobnost razumevanja, a to je ujedno i osnova za usvajanje pravilnog i pozitivnog odnosa prema zdravlju za kasniji period. Dete takođe počinje samostalno da pere ruke, koristi sapun, a pred kraj ovog uzrasta pere i zube. Sestra-vaspitač je uvek pored njega da priskoči u pomoć, da mu pomogne i ohrabri ga. Pranje ruku predstavlja osnovnu meru u prevenciji crevnih, zaraznih i parazitskih bolesti. Zbog još veće pokretljivosti i raznovrsnijeg kontakta sa sredinom, vršnjacima i odraslima dete lakše oboli, a naročito od bolesti koje se prenose kontaktom. Iz tih razloga značajne su mere lične higijene u najširem smislu reči, kako u obezbeđivanju higijenskih uslova za dete, tako i u usvajanju od strane deteta (pranje ruku, umivanje lica, očiju, ušiju, nosa, nega kose, kože, noktiju i ekstremiteta), što je sve detaljno opisano i za ranije uzraste. Brižna nega zuba i usne duplje preporučljiva je zbog pojave karijesa.

Iz svega navedenog proizilazi obaveza kolektiva da obezbedi optimalne uslove za ostvarivanje ovih uticaja na dete i na roditelje, imajući u vidu da su oponašanja i identifikacija dece sa roditeljima posebno značajni za formiranje higijenskih navika.

Dete se znatno osamostaljuje u kontroli sfinktera i koristi WC upotrebom odgovarajuće WC šolje. Grupni odlazak dece u sanitarije nije preporučljiv, sem posle obroka i pred odlazak u šetnju. Pomoć i kontrola sestre-vaspitača značajna je pri sprovođenju nege, ali ne u onoj meri i obimu kao u ranijim periodima.

Boravak na vazduhu, koji je već sve duži, ima višestruko značenje, kako za negu i vaspitanje, tako i za telesni razvoj i zdravstveno stanje uopšte. U pogodnim vremenskim prilikama poželjno je skidati decu, omogućiti im sunčanje, čime se postiže pravilan rast i razvoj kostiju i prevencija rahita. Boravak na vazduhu doprinosi prevenciji kapljičnih infekcija, a obezbeđuje dobar san, odmor i apetit deteta. U oblačenju, svlačenju, odlaganju odeće i obavljanju potrebnih higijenskih mera (pranje ruku i umivanje) deca već samostalno učestvuju.

Socijalno-emocionalni odnosi

Iskustvo koje je dete steklo do ovog uzrasta omogućuje da realnije prihvati nova lica, sa manje straha i više radoznalosti. Detetu treba pričati sa interesovanjem za njega, spustiti se na njegov nivo i pokušati sa uspostavljanjem kontakta. Razgovor treba da bude jednostavan, prihvatljiv za dete i treba da približi dete odraslom (na primer, pruži se igračka koju drži u ruci ili koju ima sestra-vaspitač, ili se povede razgovor o odeći, dugmetu, šnalicu, kapi i sl.).

Dete lakše uspostavlja kontakt sa odraslima jer mu se oni prilagođavaju. U novoj sredini vršnjaka ono je sigurnije ako je u blizini sestre-vaspitača i često će zatražiti da ga drži za ruku što mu treba i ispuniti. Ovo ne traje dugo jer dete samo ispušta ruku čim mu to nije neophodno.

Ljubomora je dosta izražena. Veoma je važno da svojim ponašanjem odrasli ne pojačavaju ljubomoru. Pohvala, izražavanje ljubavi prema deci, moraju se odmereno ispoljavati da se ne bi pojačavala ljubomora.

Nekim svojim zaključcima dete navodi na mišljenje odrasle da je veoma zrelo i da dosta toga razume, a neprestano pita i po nekoliko puta za naizgled vrlo jednostavnu stvar ili situaciju. Ovo izaziva nestrpljenje kod odraslih, iz čega izbija sukob. Detetu treba i nekoliko puta ponoviti isti odgovor ili ga podstaći da ono odgovori na svoje pitanje onako kako misli da treba ili pronaći jednostavniji (ali istinit) odgovor, koji će dete moći da shvati. Dešava se da dete pitanjima samo nastoji da privuče pažnju odraslih, da kontaktira sa njima, da neprestano ponavlja pitanje. Tada se treba baviti detetom razgovarajući o onome o čemu pita, ali da i ono daje svoje mišljenje dok ga pažljivo slušamo.

Igra

Funkcionalne igre se i u ovom uzrastu delom odvijaju oko motoričkih funkcija, doduše složenijeg oblika. Tu spadaju različite igre složenog održavanja ravnoteže (balansiranje na maloj podlozi na kojoj se stoji, stajanje na jednoj nozi), složeni oblici hodanja i trčanja (hodanje po ucrtanoj liniji, skakutanje na jednoj nozi, trčanje, trčanje sa zaokretima, penjanje uz različite naprave) kao i složenije radnje pomoću ruku (bacanje i prihvatanje lopte, ciljanje pomoću bačenog predmeta, škrabanje sitnijih šara pomoću olovke itd.).

Eksplorativne (istraživačke) igre su i dalje vrlo česte i zanimljive za decu. Istraživanje aktivnosti će izazvati svaka novina u situaciji, svaki novi predmet. Posebno su među ovim igrama za decu ovog uzrasta interesantne one igre koje se sastoje u ispitivanju mogućnosti kombinovanja predmeta (dovođenja u međusobne prostorne, mehaničke, statičke ili samo vizuelne odnose različitih predmeta). Te igre u ovom uzrastu postaju prave konstruktivne igre, igre građenja. Među tim igrama najčešće su građenje pomoću kocki ("kula", "most", "voz", "kapija"), igre plastelinom, igre peskom i peskom i vodom, igre hartijom (gužvanje, cepanje, lepljenje) itd.

Igre predstavljanja (simboličke igre) u ovom uzrastu dobijaju pravi polet. Pored igara predstavljanja pojedinačnih radnji, sada se javljaju složenije kombinacije igrovnih radnji. Pomoću takvih radnji dete već sastavlja malu dramsku priču (predstavu). U tu priču uključene su pored igrovnih radnji i simbolički predmeti (jedini predmeti koji predstavljaju druge), uveliko se uključuje govor kao element od koga se gradi igra (na primer, ako ne postoji odgovarajuća igračka dete neki predmet imenuje onim što mu je potrebno za igru), javljaju se igre uloga (dete u igri uzima ulogu određene osobe, na primer, postaje "mama"). Pojava ovakvih igara uloga je novina ovog uzrasta i posebno je značajna za socijalno-emocionalni razvoj deteta jer omogućava detetu da u toku igranja različitih uloga iskusi kakva je specifična uloga svake ličnosti.

Motoričke aktivnosti

Na ovom uzrastu deca su stalno u pokretu: mnogo hodaju, trče, penju se, skaču. Njihove igre sastoje se vrlo često od različitih pokreta koji se stalno menjaju: čas puze četvoronoške podražavajući neku životinju (psa, mačku), čas se penju na nešto samo zato da bi skočila, čas trče za loptom, kolicima, obručem ili jedan za drugim.

Kao i na prethodnom uzrastu želja za penjanjem je vrlo izražena i treba je zadovoljiti omogućavanjem penjanja na različite uzvišice, stepenice, lestve pričvršćene na zid kao i penjanje na različite predmete (stolice, klupice, panjiće...) sa kojih deca silaze bez pomoći ruku.

Lopta je i dalje omiljena i privlačna igračka, koja se sada koristi na različite načine: kotrljanje po podu, travi, stazi, nagnutoj dasci, niz tobogan, bacanje manjih loptica u dalj, prebacivanje preko prečke ili kanapa postavljenog u visini dečjih očiju, bacanje u vodoravno postavljen cilj (koš, kutija, korpa), bacanje i hvatanje u parovima, dodavanje lopte preko glave unapred i unazad, sa strane, šutiranje i trčanje za njom s ciljem da se ponovo šutne, uz smeh i vesele uzvike.

Za razliku od prethodnog uzrasta, deca ovog uzrasta u igru unose dopunske radnje koje zahtevaju složene i koordinirane pokrete, urednost, potrebu da se često obraćaju odraslima, a pojavljuje se i nov način upotrebe igračaka na primer vraćajući kocke u kutiju, deca ih ređaju nastojeći da ih sve smeste, obraćajući se istovremeno sestri-vaspitaču za pomoć vraćaju lopte, kuglice, obojene male oblice u odgovarajuća udubljenja, traže ono što nedostaje da bi dopunila i ostavila na odgovarajuće mesto.

Nije dovoljno da sestra-vaspitač stvori samo povoljne uslove za dečju igru, nego i da sama aktivno učestvuje u igri, onemogućavajući tako jednoličnosti i siromaštvo igre i nedovoljnu aktivnost dece. Učestvujući u igri ona pomaže da igra postane bogatija i složenija, a istovremeno stvara kod dece pozitivno emocionalno raspoloženje. Pošto se deca u grupi dosta razlikuju po uzrastu, pa prema tome i po mogućnostima učešća u igri, sestra-vaspitač mora da vodi računa o individualnom prilazu svakom detetu, podstičući na odgovarajući način njegovu igru.

Igra peskom i vodom je posebno interesantna i privlačna. Za igru u pesku treba obezbediti dovoljne količine peska raspoređenog na dva-tri mesta, koja su blizu jedan drugom kako bi se izbeglo sakupljanje dece na jednom mestu, a istovremeno omogućilo sestri-vaspitaču da prati decu, povremeno se uključuje i podstiče različite igre: sakrivanje - zakopavanje u pesak nekog predmeta, zasipanje dečjih ruku peskom, pravljenje uzvišice, rupica, prokopavanje kanala, crtanje štapićem po mokrom pesku i dr.

Deca ovog uzrasta čine često ritmičke pokrete: mogu da igraju, da udaraju nogama u ritmu, da hodaju uz muziku i izvode različite pokrete sa predmetima (zastavice, trake, cveće) usklađujući ih takođe sa ritmom.

Senzorno-perceptivne aktivnosti

U svakodnevnom procesu nege i hranjenja treba podsticati i dalje osamostaljivanje dece. Sestra-vaspitač treba da omogući deci da u tim prirodnim situacijama dožive raznovrsne osobine predmeta (da voda može biti topla i hladna, da sapun lepo miriše, da su ruke kada se stave pod vodu mokre, a kada se izbrišu suve, kako je peškir mekan ili grub, da se peru prljave ruke itd.).

Deca na ovom uzrastu samostalno uzimaju hranu, a sestra-vaspitač treba u ovim situacijama da omogući deci da osete različite ukuse hrane (da je supa topla, meso slano, kolač sladak, da hrana ima određen miris, itd.) i da vide i učestvuju u poslovima koji se u to vreme obavljaju prema svojim mogućnostima (da stavi tanjire i salvete na sto, da vidi kako se sipa supa, seče hleb, ljušti jabuka itd.).

Dalje osamostaljivanje dece ide u pravcu samostalnog svlačenja, a sestra-vaspitač u toj prirodnoj situaciji treba da skrene detetu pažnju, a dodirrom oseti razliku u kvalitetu materijala (da je pižama meka, pantalone grube, džemper ima dlačice itd.).

U svakodnevnom situacijama uzimanje hrane, održavanje higijene, spavanja, igranja dete upoznaje prostorije ustanove i postepeno se orijentiše u prostoru u kome se kreće. Sestra-vaspitač treba da omogući deci da bilo kroz igru ili svakodnevne aktivnosti dožive prostor (da trče preko velike sobe, preko male sobe, da se provlače kroz uzan prostor - vrata, suženje u hodniku ili između dva stola, zatim penjući se na platforme različite visine ili stolice, stepenice, merdevine da dožive razlike u visini i razlike između gore i dole itd.).

U toku treće godine sestra-vaspitač treba da nastoji da povede decu do obližnjeg vrtića, prodavnice, ulice i saobraćajnice. U svim tim šetnjama neophodno je deci pružiti dovoljno vremena da posmatraju, osluškuju, da pitaju i razgovaraju o svemu što ih interesuje.

Deca ovog uzrasta treba veliki deo vremena da provode napolju kad god to vremenske prilike dozvoljavaju. Sestra-vaspitač treba da omogući deci da mnoge prirodne pojave (sunce sija, kiša pada, sneg pada, vetar duva, da je sneg hladan, kiša mokra) dožive i praktično upoznaju u neposrednom kontaktu sa prirodom. U dvorištu i parku, livadi deci treba skrenuti pažnju na grm, drvo, travu, cveće, na let ptice, cvrkut, proletanje aviona, na sve ono što ih okružuje i tako bogatiti njihovu percepciju. Sestra-vaspitač treba da omogući deci da se sretnu sa nekom od životinja (pas, mačka, ptica, leptir, buba, mrav, riba, glista). Kroz zajedničku brigu o životinjama deca treba da dožive da životinja može biti plašljiva, ljuta, mala, da ima meko krzno ili lepo perje, da jede određenu vrstu hrane i dr.

Deca se vrlo rado igraju i prirodnim materijalom: pesak, voda, sneg, šišarke, kamenčići, lišće, žir, kesten, grančice itd. Aktivnosti ove dece su složenije nego na prethodnom uzrastu pa je neophodno obezbediti odgovarajuća sredstva (kofice, loptice, modle, ribice, lađe, patke). Sestra-vaspitač treba najpre da pokaže deci kako može da se koristi taj materijal (kako se kopa, kako se pune modlice), a zatim da podstiče decu da to i sama urade, kao i da nalaze nove mogućnosti u korišćenju materijala.

Putem svih ovih igara dete uči da upoređuje predmete, da izdvaja njihova bitna obeležja, proširuje znanja o predmetima koji ga okružuju, formira elementarne predstave, razvija pažnju i ostale psihičke funkcije.

Muzičko-ritmičke aktivnosti

Udaraljama različitih boja zvuka podsticati dečje želje za kretanjem i uticati na sklad dečjih pokreta u različitom tempu izvođenja.

Veća sigurnost i spretnost kretanja omogućavaju i kretanje uz muziku vokalnog i instrumentalnog karaktera što treba negovati jer se na taj način doprinosi i razvijanju estetskog osećaja.

Izgovarati kratke brojalice, povlačeći i njihovu ritmičnost, sviranjem štapićima, trianglom ili nekom drugom udaraljkom. Podsticati decu da i ona pljeskaju u ritmu izgovora brojalice. Izrađivati, u zajedničkoj igri sa decom, veći broj originalnih zvečki od različite ambalaže i potom koristiti te zvečke, što doprinosi razvijanju osećaja za ritam i spretnosti pri izvođenju zvuka.

Podsticati interesovanja za muzički jednostavna, a vredna dela narodne i umetničke muzike i negovati sposobnost razumevanja njenog karaktera, što doprinosi razvijanju osećaja za lepo i vredno i obogaćuje dečje doživljaje.

Povezivati pokrete, pevanje i govor u jednostavne dramske igre. One doprinose boljem razumevanju govora, slobodi iskazivanja i razvijanju želja i navika za druženje. Takve su dramske muzičke igre uz pesmu "Leptir i cvet", "Koka i pilići", "Pile" i dr.

Negovati igre uz muziku i na taj način podsticati druženje i zajedništvo u aktivnostima. Igre u parovima (sestra-vaspitač ili dete-dete) ili u kolu, mogućnosti su koje, uz slobodno oblikovanje pokreta i pantomimsko prikazivanje sadržaja i pesme, doprinose stvaranju emocionalne klime u grupi, toplini odnosa između dece i dece i sestara-vaspitača.

Grafičko-likovne aktivnosti

Decu najpre treba upoznati sa različitim mogućnostima škrabanja i crtanja i sa raznovrsnim mogućnostima materijala (crtanje voštanim bojama, pastelama, olovkom, kredom za ploču, flomasterima, štapićem po pesku, snegu itd.), a zatim i slikanje prstima sa odgovarajućim bojama.

Oblikovanje testom i plastelinom predstavlja veliko zadovoljstvo za decu i zato im treba omogućiti da taj materijal gnječe, valjaju, prave kuglice. Cepanje papira, pravljenje mozaika i nizanje perli, takođe predstavlja oblik likovno-grafičke aktivnosti, koji je vrlo privlačan za decu.

Na ovom uzrastu deca uočavaju da grafičkim prikazivanjem mogu nešto i da izraze, zapažaju da ti kružići, crte i tačke mogu nešto i da znače pa im daju neko ime (po onome na šta ih podseća), iako prvobitno nisu imala nameru da nešto nacrtaju. Kako cela ova aktivnost ima karakter igre i stvaranja radosnog raspoloženja, ne treba insistirati kod dece na postizanju određenih rezultata (da nacrtaju određenu temu), već pažnju poklanjati podsticanju same aktivnosti.

Intelektualne aktivnosti

Sve aktivnosti istraživanja predmeta koje su opisane u ranijim uzrastima zadržavaju svu svoju vrednost za podsticanje intelektualnog razvoja i potrebno je negovati ih u punoj meri.

To isto važi i za sve aktivnosti kombinovanja predmeta: čaše koje se ulivaju jedna u drugu, posebno kocke za razvijanje konstruktivnih igara, plastelin, igre sa peskom, vodom, pirinčem (pasuljem, sočivom), jednostavniji oblici lego-sistema itd.

Zadaci upoređivanja različitih predmeta (ili naslikanih predmeta) interesantni su i podsticajni za ovu decu: pokazivanje koji je predmet veći ili manji, da li je nešto isto ili različito, pokazivanje predmeta koji se u nizu nacrtanih predmeta razlikuju od ostalih, razvrstavanje predmeta po nekoj osobini (svi okrugli ili svi crveni zajedno itd.), prepoznavanje i imenovanje životinja samo na osnovu nekih njihovih delova (na primer, na osnovu slike glave).

Dete ovog uzrasta počinje da shvata i neke jednostavne kvantitativne odnose i zato su mu interesantni zadaci koji angažuju te sposobnosti. Među takve zadatke spadaju: pronalaženje velikih ili malih predmeta (pri tom se koriste i nazivi za te dimenzije), igranje igre "jedan meni, jedan tebi" (svaki od dva partnera uzima naizmenično, ali ne prebrzo, po jedan predmet i tako se vrši pravična raspodela), izvršavanje naloga tipa "daj jedan" ili "daj dva", razlikovanje gde ima "jedan", a gde "mnogo" (sve što je više od jedan).

Sposobnost da se misli ne samo o samim predmetima, nego i o zamenama (slikama) tih predmeta stavlja se na probu u zadacima kao što su: pronalaženje predmeta čiju sliku pokažemo, imenovanje predmeta čiju sliku dete vidi ili igre stavljanja u kutiju onih predmeta, čija se slika nalazi nalepljena na određenoj kutiji itd.

Najznačajnije aktivnosti za podsticanje novog oblika mišljenja, koje se oslanja na predstave, znake i reči u ovom uzrastu jesu igre predstavljanja (igre mašte, simboličke igre), koje angažuju mišljenje deteta koje nije strogo zavisno od praktičnih pokušaja i pogrešaka i od konkretnih situacija. Taj oblik aktivnosti, koji je ujedno oblik dečjeg stvaralaštva, opisan je u odeljku o igri dece ovog uzrasta.

Jezičke aktivnosti

I za ovaj uzrast karakteristično je da se govor i komunikacija pomoću govora kod deteta razvijaju u okviru uspostavljanja opšteg dobrog kontakta sa detetom i da se tek delimično govor izdvaja i povremeno osamostaljuje. Takav položaj govora u sklopu opšteg kontakta deteta i odraslog i u okviru njihovih

zajedničkih aktivnosti je još neophodan i za razvoj govora, koji dobija smisao upravo u tom kontaktu i pogrešno je razvijati govor na posebnim zanimanjima formiranja govora.

Bogaćenju rečnika doprinosi povremeno traženje od deteta da imenuje na sebi ili na slici delove ljudskog tela, da imenuje sličice predmeta koje mu pokazujemo, da u igri "džepa" ili "kutije" imenuje po redu sve predmete koje jedan po jedan vadimo iz džepa (kutije). Bogaćenju značenja reči koje dete već poseduje doprinose igre parova reči suprotnih po značenju (detetu se kaže jedna reč i traži da navede suprotnu: veliki-mali, gore-dole, puno-prazno, otvoreno-zatvoreno itd.).

Razumevanju rečenica doprinosi verbalizovanje jednostavnih radnji koje dete vidi (u životu ili na slici); dečak daje loptu - devojčica uzima loptu, ruka je na stolu - noga je ispod stola - lutka je u kutiji - lopta je otišla iza kreveta itd. Takođe su korisne i deci interesantne igre davanja i izvršavanje naloga (stavi kocku iza čaše, daj meni sličicu, a ti uzmi kliker i stavi ga u džep) ili igra pogađanja (pošto se pokaže slika na kojoj su predstavljeni različiti objekti); iz čega pijemo, ko nam daje mleko, čime sečemo nokte itd.).

Decu takođe treba podsticati da ispričaju ono što se desilo van situacije u kojoj se nalaze (da kažu šta su videli u šetnji, šta se desilo u kući pre dolaska u ustanovu itd). Povremeno treba tražiti da ispričaju malu priču koju su više puta čula.

Jezičke igre same dece u ovom uzrastu razvijaju se u vidu glasovnih igara (ponavljanje nekih sklopova glasova, ponavljanje reči koje čudno zvuče), u vidu skandiranja, pevušenja i ritmičkog ponavljanja nekih reči ili slogova. Takođe se povremeno pojavljuju igre sa nekim rečeničkim konstrukcijama (ponavljanje nekih oblika rečenica, variranje rečenica). Sve takve aktivnosti dece treba umeti zapaziti, podržavati ih, uvlačiti u njih i drugu decu.

Dramatizacija

Igra sestre-vaspitača sa scenskom lutkom utiče ne samo na stvaranje prijatne atmosfere nego i na širenje vidokruga znanja o životinjama, ljudima i njihovom radu itd. A kada je govor lutke pravilan, izražajan, sugestivan, stvaralački interpretiran, utiče i na govornu kulturu deteta. Sestra-vaspitač uz pomoć ginjol lutke, sa likom ljudi ili životinja, dramatizuje svakodnevne situacije i događaje iz života deteta. Mogu se dramatizovati i kratke priče, recitacije i pesme. Glas sestre-vaspitača treba da prati emocionalna raspoloženja lutke kojom animira i da individualizira lik koji lutka u tom trenutku predstavlja. Pored boje glasa koja se menja u zavisnosti od lika koji se tumači i raspoloženja tog lika, veoma je važno da i položaj i kretanje tela, gestovi i pantomime odgovaraju tom liku (da medved ima sporo, tromo kretanje i dubok glas, a ptica hitar pokret i visok glas). Neophodno je da sestra-vaspitač u toku animiranja uspostavlja kontakt sa decom i uvlači i samu decu u malu dramsku predstavu. Dramatizacije mogu biti zastupljene u svim situacijama u toku dana, a najbolje je koristiti ginjol lutke i javajke. Posle male predstave treba podstaći decu da sama nastave sa izvođenjem nekih elemenata dramatizacije (da imitiraju glasove i govor likova ili način njihovog kretanja, njihovu mimiku ili gestove).

OSNOVE PROGRAMA PREDŠKOLSKOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA DECE OD TRI GODINE DO UKLJUČIVANJA U PROGRAM PRIPREME ZA ŠKOLU

MODELI PREDŠKOLSKOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Za uzrast dece od napunjene treće godine do pet i po godina i dece koja pohađaju predškolski program koji će ih pripremiti za školu, predviđena su dva modela predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Oni su se primenjivali poslednjih deset godina u Republici Srbiji i poznati su pod nazivima Model A i Model B. Ovi

modeli se zadržavaju i osavremenjuju, imajući u vidu obavezno uključivanje dece u pripremni predškolski program godinu dana pred polazak u školu.

Razlika se javlja između modela, pošto Model A gravitira otvorenom sistemu vaspitanja i akcionom razvijanju programa zavisno od interesovanja dece, a Model B ima karakteristike kognitivno - razvojnog programa i razrađene vaspitno-obrazovne ciljeve, zadatke vaspitača i tipove aktivnosti među kojima vaspitač može da bira i razrađuje ih zavisno od potreba, mogućnosti i interesovanja dece. Oba modela se ravnopravno primenjuju i kombinuju u praksi, a pojedinci i ustanove se za njih individualno opredeljuju.

ZAJEDNIČKE ODLIKE MODELA PREDŠKOLSKOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Zajedničke odlike Modela A i Modela B su:

1. zajedničke ciljne orijentacije;
2. zajedničke funkcije predškolske ustanove;
3. zajednička načela rada;
4. zajednička orijentacija na saradnju sa okruženjem;
5. zajednička zakonska regulativa.

Vaspitno-obrazovni ciljevi u oba modela su sledeći:

1. sticanje pozitivne slike o sebi;
2. razvijanje poverenja u sebe i druge;
3. podsticanje samostalnosti, individualne odgovornosti i autentičnosti izraza i delovanja;
4. razvoj intelektualnih kapaciteta u skladu sa razvojnim potrebama, mogućnostima i interesovanjima;
5. razvoj socijalnih i moralnih vrednosti u skladu sa humanim i tolerantnim vrednostima demokratski uređenog društva osetljivog na porodične, kulturološke i verske različitosti;
6. kultivisanje dečjih emocija i negovanje odnosa nenasilne komunikacije i tolerancije;
7. razvoj motornih sposobnosti i spretnosti;
8. podsticanje kreativnog izražavanja deteta;
9. priprema dece za nastupajuće tranzicione i kompleksnije periode života (priprema i adaptacija za polazak u vrtić; u školu; za rekreativni boravak i sl.);
10. razvijanje svesti o značaju zaštite i očuvanju prirodne i društvene sredine.

Osim zajedničkih ciljeva, svi segmenti Opštih osnova predškolskog programa orijentisani su na humanističko shvaćanje detetove prirode i njegovog fizičkog i duhovnog razvoja. Suštinska odrednica je

da je dete vrednost samo po sebi, da u sebi nosi razvojne potencijale, da je i samo činilac sopstvenog razvoja, socijalizacije i vaspitanja.

Opšte osnove predškolskog programa polaze od deteta kao fizičkog, saznanjog, socijalnog i afektivnog bića koje je aktivno u procesu vaspitanja. Proces tako zamišljenog vaspitanja se temelji na: pozitivnoj motivaciji, programu koji uvažava uzrasne i razvojne mogućnosti deteta i na evaluaciji dostignuća.

Pomoć, podrška i usmeravanje od strane odraslih (vaspitača, roditelja, volontera, stručnih saradnika) odnose se u Opštim osnovama predškolskog programa, pre svega, na prilagođavanje sadržaja dečjim mogućnostima, ohrabrivanju i vođenju deteta u njegovim samoaktivnostima i otklanjanju prepreka i ograničenja koji stoje na putu saznanja i samouvida.

Opšte osnove predškolskog programa suštinu predškolskog vaspitanja i obrazovanja definišu kao očuvanje, podsticanje i oplemenjivanje spontanih stvaralačkih mogućnosti i svojstava predškolskog deteta, zahtevajući obezbeđivanje uslova za normalan fizički, intelektualni, socijalni, emocionalni i moralni razvoj.

Funkcije predškolske ustanove

Sva deca imaju, po konvenciji Ujedinjenih nacija, pravo na vaspitanje i obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i socijalnu ravnopravnost. Ona, pre svega, imaju pravo da rastu u atmosferi zaštićenoj od svakodnevnih problema odraslih (suprotstavljanja, sukobi, nemaština, nepredvidljivost itd.), kao i pravo da budu to što jesu i da razviju autentične osobine svoje ličnosti.

Društvo je u obavezi da predškolskom detetu obezbedi sredinu koja će zadovoljavati dečje potrebe i pružiti priliku da ostvari svoja prava na: vaspitanje, obrazovanje, zdravstvenu i psihološku zaštitu. Bazične funkcije predškolske ustanove, kao i porodične sredine su otud:

- 1) obezbeđivanje sigurne sredine u kojoj će dete moći da unapređuje svoje fizičko i mentalno zdravlje; u kojoj će se osećati prihvaćeno i voljeno i kojoj će postojati najbolji uslovi za njegov rast i razvoj;
- 2) budući da savremena porodica često jeste preuzak okvir za boravak i odrastanje dece, boravkom dece u instituciji dobijaju se raznovrsnije mogućnosti i kontakt sa vršnjacima, kao i sa drugačijim vaspitnim modelima;
- 3) roditelji sa svoje strane od predškolske ustanove dobijaju neposrednu pomoć ali i priliku da svoj roditeljski poziv ostvare na nov način i uz razmenu sa drugim ljudima, te se predškolska institucija može smatrati dopunom porodičnog vaspitanja;
- 4) pružanjem pomoći porodicama i deci, vaspitno - obrazovna institucija unapređuje ne samo sopstvene metode rada i oblike saradnje sa porodicom, nego i obogaćuje vaspitni repertoar roditelja, razmenjujući sa njima modele uspešnijeg vaspitnog delovanja na decu kao i načine zaštite, nege, razrešavanja konflikata sa decom; uspešne načine obrazovanja male dece itd.

1. Sva predškolska deca nemaju isti start prilikom polaska u školu i prilikom uključivanja u ostale životne situacije, gde se traže određene kompetencije. Predškolska ustanova je prilika da se kulturne, ekonomske, obrazovne, zdravstvene razlike ublaže i da socijalno i zdravstveno delovanje predškolskih ustanova zaštiti decu "pod rizikom" te deluje preventivno i kompenzatorno.

2. Deca sa posebnim potrebama zahtevaju od društva i od predškolskih ustanova posebnu pažnju: njih je potrebno integrisati sa ostalom predškolskom decom i obezbediti poseban korektivan rad, metode i

negu zavisno od vrste i stepena specifičnosti (nadarenosti, ometenosti). Lakše stepene ometenosti moguće je prihvatiti u regularnom radu predškolske ustanove. Za teže stepene ometenosti potrebno je pri predškolskim ustanovama otvoriti tzv. "razvojna odeljenja" (obično sa manjim brojem dece i adekvatno adaptiranim prostorom i kadrom). Postoje i predškolske ustanove, namenjene specifičnim populacijama dece iako se po dokumentima Organizacije UN uočava tendencija da se sva deca tretiraju kao posebna i autentična. To znači da je naš rad potrebno individualizovati i integrisati sa ostalim delom populacije, a ne odvajati decu sa posebnim potrebama u posebne institucije.

Posebna pažnja se posvećuje deci sa posebnim potrebama, bilo da su to deca nečim ometena u razvoju, bilo deca koja su obdarena u nekom pogledu. Ovo se vrši imajući u vidu najbolje interese ove dece i vaspitne grupe u koju se uključuju pod uslovima propisanim zakonom i stavovima savremene specijalne pedagogije. Obdarena deca se dodatno stimulišu, odnosno obezbeđuju im se aktivnosti i sadržaji koji će im omogućiti odgovarajući napredak u karakteristikama kojima se ističu.

3. Deca se tokom celokupnog predškolskog perioda pripremaju za školu. Uzimajući u obzir razvojne i grafo-motorne mogućnosti predškolske dece, od predškolske ustanove se ne očekuje da decu osposobi za funkcionalno čitanje, računanje i pisanje. To, naravno, ne znači da neka deca i neke vaspitne sredine neće imati potrebu da nauče slova već u predškolskom periodu. Priprema za školu u predškolskim ustanovama podrazumeva navikavanje deteta na: raznovrsne pokrete rukom i telom, snalaženje u prostoru i vremenu, navikavanje na rad u grupi i saradnju sa vršnjacima, rad sa različitim medijima i materijalima, samostalnost i odgovornost za sopstvene projekte, podsticanje kreativnosti, uočavanje uzroka i posledica, rešavanje logičko-matematičkih problema i sl.

Načela vaspitno-obrazovnog rada

Načela ukazuju na osnovna obeležja vaspitno-obrazovnog rada sa predškolskom decom i služe kao orijentacija za pripremanje, organizaciju i izvođenje, kao i vrednovanje rada. U skladu sa programskim polazištima, osnovna načela vaspitno - obrazovnog rada su:

1. načelo celovitosti i integriteta;
2. načelo orijentacije ka opštim ciljevima;
3. načelo praćenja i podsticanja dečjeg razvoja;
4. načelo usklađenosti sa uzrasnim i individualnim karakteristikama dece;
5. načelo životnosti;
6. načelo poštovanja i kultivisanja dečje igre;
7. načelo aktiviranja i postepenog osamostaljivanja dece i
8. načelo socijalne integracije i kontinuiteta.

Orijentacija na saradnju sa okruženjem

Predškolska ustanova i njeni programi imaju efekta na razvoj dece samo onda kad se zajedno sa programom angažuju ne samo deca i roditelji, nego i lokalno okruženje. Da bi institucionalno vaspitanje i obrazovanje predškolske dece preraslo u društveno vaspitanje neophodno je da se predškolske ustanove povežu sa društvenom sredinom, kao i da se šire otvore za uticaje koje društvena sredina nudi.

Akteri sa kojima predškolska ustanova treba da saraduje zavise od tipa okruženja, ali u većini slučajeva neophodna je saradnja sa roditeljima, osnovnom školom, centrima jedinice lokalne samouprave, školama i fakultetima koje školuju bazični stručni kadar koji radi u predškolskim ustanovama, relevantnim ministarstvima, domovima zdravlja, ustanovama kulture, rekreativnim centrima, obližnjim zanatskim centrima, ostalim društvenim institucijama koje se nalaze u okruženju.

Otvorenost predškolske institucije podrazumeva i boravak drugih ljudi i dece u predškolskom okruženju. To mogu biti roditelji, volonteri, studenti, ljudi različitih profesija i javnih statusa, različitog uzrasta i životnog iskustva.

Ova saradnja pomaže deci da steknu uvid u raznovrsna iskustva ljudi i životne modele.

OPŠTE OSNOVE PREDŠKOLSKOG PROGRAMA KAO OSNOVA ZA RAZLIČITE PROGRAMSKE MODELE

Opšte osnove programa kao osnova za planiranje i programiranje

Potrebe dece i roditelja su veoma različite od naselja do naselja, od grada do grada, od jedne lokalne zajednice do druge. Nemaju sva deca i roditelji potrebu za celodnevnom organizovanjem vaspitno-obrazovnog rada. Oblici organizovanja različitih oblika brige o deci variraju od sredine do sredine. Budući da su interesi i potrebe dece i roditelja dinamične prirode, predškolska ustanova je dužna da vrstu i način organizovanja predškolske institucije prilagođava aktuelnim potrebama.

Opšte osnove programa predstavljaju vaspitno-obrazovno jezgro razrađeno do onog stepena, koji omogućava prilagođavanje svoj raznovrsnosti programskih modela koji se javljaju u raznim tipovima ustanova i programa (celodnevnih i poludnevnih; nacionalnih i onih na jeziku etničkih zajednica; dodatnih; skraćenih; prigodnih i povremenih; rekreativnih i umetničkih; povremenih; prilagođenih za rad sa specifičnim populacijama; eksperimentalnih itd.).

Takođe, Opšte osnove predškolskog programa omogućavaju u postupku programiranja prilagođavanje raznim stilovima rada vaspitača, uzrastu dece, kao i njihovim individualnim potrebama, mogućnostima i interesovanjima. Uzima se u obzir činjenica da se među decom javljaju velike razlike u tom pogledu, zbog čega se programski ciljevi ostvaruju u onoj meri u kojoj je to za svako dete moguće, prihvatajući činjenicu da se deca razlikuju u pogledu tempa i nivoa razvoja.

Na osnovu Opštih osnova predškolskog programa predškolska ustanova izrađuje sopstvene operativne i specijalizovane programe, zavisno od populacija sa kojima raspolaže.

Predškolska ustanova, zavisno od lokalnih uslova, određuje oblike i način organizacije predškolske institucije, koje će ponuditi deci i roditeljima, zavisno od toga koji su od njih primereni potrebama dece i roditelja i mogućnostima operativnog rada ustanove. Ciljevi pojedinih oblika organizovanja, finansijeri, osnivači, način organizacije, izabrani kadar, tip programa, vreme trajanja programa itd, mogu biti različiti, ali ipak u skladu sa načelima i programskom orijentacijom Opštih osnova predškolskog programa.

Programiranje i planiranje, polazeći od osnova programa, bitno se razlikuje od klasične primene do detalja propisanog programa, u odnosu na koji vaspitač ima malo samostalnosti i mogućnosti da nešto menja i prilagođava, što se od njega i ne očekuje. Opšte osnove predškolskog programa omogućavaju da se procesi programiranja, planiranja, ostvarivanja planiranog i evaluacije ostvarenog obavljaju uz znatno učešće vaspitača i stručnih saradnika, kao pojedinaca ili aktiva. Šta više, u ovim procesima, na svoj način, učestvuju i stručnjaci iz odgovarajućih obrazovnih ustanova, prosvetni savetnici, dečji roditelji i svi ostali činioци zainteresovani za proces i rezultate vaspitno-obrazovnog rada, među kojima posebno mesto zauzimaju deca.

Prednosti ovako koncipiranih Opštih osnova predškolskog programa su sledeće:

- Opšte osnove predškolskog programa ostavljaju više prostora vaspitaču da prilikom njihovog razrađivanja polazi od sposobnosti, potreba i interesovanja konkretne dece u svojoj vaspitnoj grupi;
- programiranje i planiranje predstavljaju neprekidan i dinamičan proces praćen evaluacijom postignutog i stalnim progresivnim modifikacijama i korekcijama u skladu sa zapaženim razvojnim promenama kod dece i promenama uslova rada;
- prilikom programiranja i planiranja, polazeći od Opštih osnova predškolskog programa, postiže se znatno veće učešće i lični pečat vaspitača i dece kao i svih drugih učesnika u vaspitno-obrazovnom radu; ovaj postupak deluje i motivaciono, što se povoljno odražava na rezultate vaspitno-obrazovnog rada;
- sadržaji, ukomponovani u ciljeve i zadatke, kao i ideje za organizovanje aktivnosti dece, u većoj meri se mogu prilagođavati lokalnim uslovima nego klasični programi strukturirani po ugledu na školske programe, a zahtevaju i više lične inicijative vaspitača u procenjivanju situacija u kojima će se ostvarivati i njihovom prilagođavanju deci sa kojom rade;
- svaki vaspitač i svaka ustanova postaju kreatori sopstvenog programa vaspitno-obrazovnog rada koji, zadržavajući jezgro koje se nalazi u Opštim osnovama predškolskog programa i poštujući načela formulisana u njemu, ipak nosi lični pečat i predstavlja pokazatelj njihove specifičnosti, kvaliteta, dostignuća i napora, što takođe ima posebnu vrednost i predstavlja osnovu za unapređivanje prakse i teorije predškolskog vaspitanja i obrazovanja.

Opšte osnove predškolskog programa, shvaćene na opisani način, omogućavaju da se u vaspitno-obrazovni rad unese više kreativnosti, fleksibilnosti i spontanosti, kao i da se on učini raznovrsnijim i prilagodljivijim vaspitanicima i sredini u kojoj se odvija. Istovremeno, za vaspitače predstavlja veće zadovoljstvo kada u svoj rad unose lični pečat, a osećaju se i poštovaniji kao pripadnici profesije. Stvaraju se uslovi i za povećanu saradnju među vaspitnim osobljem u samoj ustanovi, pa i na širem planu, jer su prisutniji motivi za razmenu iskustava i razne oblike stručnog usavršavanja.

Naravno, ni jedna od navedenih prednosti Opštih osnova predškolskog programa nije garantovana sama po sebi niti se ostvaruje automatski. Kreativni rad zahteva poboljšane uslove rada i veće napore za koje nisu svi spremni, a postoje i mogućnosti zloupotrebe koja se sastoji u prilagođavanju programa rada vaspitačima, a ne deci. Osim toga, vaspitače treba sistematskim stručnim usavršavanjem pripremiti za takav način rada i pomoći im u svakom pogledu da ga obavljaju na način koji će potencirati i ostvariti pomenute prednosti.

Vaspitno-obrazovni ciljevi kao polazište za razradu različitih programskih modela

U Opštim osnovama predškolskog programa su poželjni ishodi vaspitanja i obrazovanja formulisani u obliku opštih i posebnih ciljeva predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Njima su definisane razvojne promene, odnosno postignuća deteta kojima treba težiti u opštem razvoju i pojedinim aspektima razvoja deteta. Oni su izraženi u terminima dečjeg ponašanja (sposobnosti i veština da se nešto učini), poznavanja određenih činjenica (znanja nečega) ili osobina i stavova ličnosti (npr. kreativnost, inicijativnost i sl.), a služe kao polazište za određivanje zadataka vaspitača, programiranje odabranih aktivnosti dece, sadržaja ovih aktivnosti i postupaka za evaluaciju postignutih rezultata, kao njihovi kriterijumi.

Prilikom određivanja vaspitno-obrazovnih ciljeva, vaspitač polazi od onoga što zna o deci u svojoj grupi (njihovim razvojnim mogućnostima, potrebama i interesovanjima), vodeći računa da pored opštih i posebnih ciljeva, koji važe za većinu dece u grupi, predvidi i specijalne ciljeve za onu decu koja se bitnije razlikuju od ostalih, pripremajući za njih varijante u obliku povećanih ili smanjenih zahteva u odnosu na

ostale. Drugi kriterijum za određivanje ciljeva je društveni kontekst u kojem dete odrasta (njegova kultura u najširem smislu reči, moralne, estetske i druge vrednosti, tradicija, ali i ciljevi razvoja samog društva). Pri tome se ne daje prioritet ni jednom ni drugom (jednom na račun drugog, već se oni usklađuju, odnosno, integrišu na višem nivou. Roditelji se u ovom slučaju tretiraju kao predstavnici društva u kome dete odrasta, ali i zastupnici dečjih interesa.

Prema tome, iako su opšti ciljevi vaspitanja isti za svu decu, postojanje nivoa i raznovrsnost u posebnim ciljevima, kao i aktivnostima zahvaljujući kojima se ostvaruju, stvara uslove da se oni postepeno usložnjavaju, u skladu sa mogućnostima svakog deteta. Bez obzira na uzrasne norme i želje odraslih da ono napreduje što brže i bolje u razvoju i učenju, pravo merilo dečjeg razvoja i postignuća treba da bude ono samo po stupnjevima razvoja, čiji je redosled jednak za sve, ali ih dete prelazi na svoj način i prema sopstvenom tempu.

Vaspitno-obrazovni sadržaji i aktivnosti u različitim programskim modelima

S obzirom na to da Opšte osnove predškolskog programa ne propisuju obrazovne sadržaje, nego samo daju opšte naznake o njima, posao je ustanove i vaspitača da do njih dođe putem programiranja i konkretizacije vaspitno-obrazovnih ciljeva. Osim toga, načini na koje se ostvaruju ciljevi razlikuju se kod programskih modela i jedini zahtev koji se u tom pogledu postavlja svima je da ne budu u suprotnosti sa osnovnim opredeljenjima Opštih osnova predškolskog programa.

Kada su u pitanju vaspitno-obrazovni sadržaji, Opšte osnove predškolskog programa ne izlažu razrađene i konkretizovane sadržaje svih aktivnosti, već samo ukazuju na njihove opštije kategorije, od kojih treba poći prilikom programiranja, imajući u vidu konkretnu decu i uslove u kojima se odvija vaspitno-obrazovni rad.

Najopštije gledano, sadržaji od kojih se polazi u programiranju su čovek u društvu i prirodi, kao i njegov odnos prema sebi i svojoj okolini, odnosno, objašnjenja za stvarnost oko deteta, koja pružaju humanističke, društvene, prirodne i matematičke nauke, kao i reprezentovanje stvarnosti, koje vrše sve umetnosti. Polazeći od stava da mnogi sadržaji mogu poslužiti za ostvarivanje jednih istih vaspitno-obrazovnih ciljeva, u Opštim osnovama predškolskog programa sadržaji i nisu razrađivani, nego samo sugerirani opštim i specifičnim ciljevima predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Prema tome, programiranje i razrada sadržaja je u domenu vaspitača, kojem su, na taj način, pružene velike mogućnosti za ispoljavanje sopstvene inicijative, stvaralaštva i stručnih sposobnosti, stavljanjem u poziciju, ne toliko izvršioca, koliko kreatora programa koji će ostvarivati sa decom.

Da bi na najbolji način iskoristio svoju poziciju kreatora programskog modela, vaspitač prilikom programiranja vaspitno-obrazovnih sadržaja i aktivnosti dece putem kojih će se sadržaji ostvarivati, treba da polazi od:

- humanističkog i emancipatorskog koncepta vaspitanja i obrazovanja, kojim se određuju ciljevi vaspitanja, njegova funkcija, kao i načela organizacije aktivnosti, sadržaja, vremena i prostora i međusobnog odnosa svih činilaca koji učestvuju u unapređivanju dečjeg razvoja i učenja,
- uzrasnih osobenosti i zahteva da se celokupni rad mora prilagoditi psihofizičkim karakteristikama dece u konkretnoj vaspitnoj grupi, njihovim individualnim razvojnim potrebama i mogućnostima, kao i dominantnim interesovanjima (odnosno, onome što je aktuelno u životu grupe),
- Opštih osnova predškolskog programa vaspitno-obrazovnog rada, posebno njegovih ciljeva (formulisanih na osnovu psiholoških i drugih saznanja o razvojnim mogućnostima i potrebama dece i društvenih zahteva u odnosu na to šta se vaspitanjem i obrazovanjem želi postići) uz davanje prednosti onim sadržajima aktivnosti, situacijama, postupcima, oblicima i dr. koji imaju veće razvojne potencijale,

- konkretnih materijalnih, kadrovskih i drugih mogućnosti i uslova koji postoje u samoj ustanovi, koji predstavljaju kontekst u kome se odvija vaspitno-obrazovni rad,
- karakteristika regiona u kojem se nalazi predškolska ustanova, s obzirom na zahtev da planiranje u oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja treba da bude lokalno obojeno i izlazi u susret lokalnoj društvenoj zajednici, i
- sagledavanja mogućnosti za dogovaranje sa dečjim roditeljima i njihovo uključivanje u vaspitno-obrazovni proces i život u vrtiću.

Deca i njihovo okruženje kao polazište za razradu različitih programskih modela i konačni kriterijum valjanog izbora vaspitno-obrazovnih ciljeva

Da bi vaspitač na najbolji mogući način iskoristio profesionalnu poziciju planera, potrebno je da koristi nekoliko vrsta polazišta. To nisu samo Opšte osnove predškolskog programa iako je u njima sadržana bazična koncepcija humanističkog pristupa vaspitanju i obrazovanju.

Potrebno je imati u vidu i: uzrasne osobenosti, interesovanja i potrebe dece, sadržaje i ciljeve, vreme i prostor, dostupnost materijala, broj dece, karakter okruženja, potencijale koje roditelji sa sobom nose, aktuelnosti, kadrovske i druge mogućnosti predškolske ustanove (npr. opremljenost, raspored dnevnih aktivnosti, kapacitete logističkih službi itd.), mogućnosti saradnje sa porodicom, odlike lokalne sredine i dešavanja u regionu, civilizacijska dostignuća, naučne kao i umetničke tendencije, tradiciju i običaje i međusobni odnos svih činilaca koji utiču na realizaciju.

Najpouzdaniji i konačni kriterijum da su vaspitno-obrazovni ciljevi (a zatim i sadržaji i aktivnosti) valjano odabrani su deca. To znači da im prilikom opredeljivanja za programski model i programiranja treba obezbediti što širi prostor za odlučivanje i delovanje, jer od aktivnosti kojima se budu bavila i njihove motivisanosti da učestvuju u njima, zavisi u kojoj meri će ciljevi biti ostvareni. Kada se biraju i strukturiraju sadržaji, treba uzimati u obzir podatke do kojih se došlo posmatranjem konkretne dece, njihova mišljenja, težnje, izbore (koje vrše među ponuđenim alternativama ili samostalno predlažući sopstvena rešenja), ideje, potrebe, želje, mogućnosti, ocene, preferencije, kao i reakcije na uticaje vaspitača.

Pri tome se naročito vodi računa o socio-kulturnim karakteristikama regiona u kome će se programi ostvarivati, tradicijama, vrednostima koje se neguju u određenim sredinama i dr. što se naročito odnosi na poštovanje svih prava nacionalnih manjina i omogućavanje manjinama da neguju svoj jezik, kulturu i običaje, kao i da se povezuju sa svojim matičnim zemljama. Istovremeno se neguje i duh zajedništva, međusobno upoznavanje i zbližavanje, učenje jezika sredine i sve druge aktivnosti kojima se unapređuje duh tolerancije i zajedništva.

Prilikom programiranja, osim o detetu, treba povesti računa i o porodici iz koje potiče, budući da ona predstavlja socio-kulturni kontekst u kojem dete provodi najviše vremena i stiče najbrojnija iskustva. Zato treba analizirati realne životne situacije u kojima se ono nalazi kod kuće i uočavati egzistencijalne probleme sa kojima se susreće u porodici i užoj društvenoj sredini (npr. u saobraćaju, prilikom međusobnih sukoba, interesovanja za polnost, kada se rodi beba u porodici, umre rođak, razvedu se roditelji i dr.). U praksi to znači da treba koristiti svaku priliku za ugrađivanje u predviđene aktivnosti sadržaja povezanih sa stvarnošću izvan ustanove, pozivanjem posetilaca u nju, uključivanjem roditelja u vaspitno-obrazovni rad u svim njegovim etapama, i posećivanjem objekata i manifestacija u društvenoj zajednici. Posetioci iz oblasti kulturnog, javnog i društvenog života lokalne zajednice, uz roditelje, smatraju se za vrlo značajan izvor saznanja i razvojnih podsticaja.

Pored toga, izvor za programiranje su i materijali karakteristični za region u kojem se ustanova nalazi, odnosno sadržaji u kojima oni dolaze do izražaja. To su istorijski i geografski podaci o tom kraju, narodni

i verski običaji, stari zanati, folklor, značajnija mesta i spomenici, muzeji, galerije, znameniti ljudi toga kraja i njihove biografije itd.

Gradivo za programiranje, kojem posebno treba posvetiti pažnju, su i aktuelna zbivanja, novine svake vrste: u nauci, tehnici, književnosti, pozorišnoj umetnosti, arhitekturi, u prirodnom okruženju itd, koji privlače decu i mogu im se predstaviti na pogodan način. Lični pečat ovim sadržajima daje i sam vaspitač, odnosno veštine, znanja i sposobnosti kojima se ističe, a za koje može kod dece da izazove interesovanje, na primer lutkarstvo, tkanje, sport, poznavanje nekog stranog jezika, numizmatika i dr.

Pored onoga što je konkretno i aktuelno, prilikom programiranja treba polaziti i od sposobnosti koje se žele kod dece razvijati, opisanih u terminima ponašanja koja treba da usvoje i usavrše. S obzirom na to da postoji mnoštvo sadržaja koje bismo želeli da deca savladaju, što nije moguće ni pored najbolje volje i uz najbolju organizaciju, prilikom programiranja se nameće pitanje kriterijuma za izbor sadržaja kojima će se ispuniti dečje aktivnosti. Jedan od njih je upotrebljivost ovih sadržaja za razvoj dečjih saznanja, sposobnosti i karakteristika ličnosti primenljivih u svakodnevnom životu, potrebnih za uspešno učestvovanje u datoj društvenoj zajednici i korisnost za pripremanje za naredni stupanj vaspitanja i obrazovanja. Otuda, pored sadržaja za koje deca sama ispolje interesovanje, posao vaspitača je i da za neke od njih, koje odabere kao korisne, stvori kod dece odgovarajuću motivaciju.

Izbor između različitih modela programiranja i načina organizacije predškolske ustanove trebalo bi da se vrši posle odluke koji od modela bi za tu ustanovu bio najadekvatniji, zavisno od: iskustava i vrednosnih orijentacija vaspitača, njihovih i preferencija roditelja, prostornih i drugih mogućnosti ustanove, broja i modela organizovanja (celodnevni ili poludnevni programi koji se odvijaju u toj ustanovi), broja dece i drugih faktora koji čine specifičnost funkcionisanja jedne ustanove.

MODEL A OPŠTIH OSNOVA PREDŠKOLSKOG PROGRAMA

POLAZIŠTA PROGRAMA MODELA A

Centralne ideje programa su:

- otvoreni sistem vaspitanja
- interaktivan način razvijanja programa
- individualizacija rada s decom
- učenje kao konstrukcija znanja
- unutrašnja motivacija kao osnov učenja na ranim uzrastima
- samostalnost i autonomija deteta kao centralna vrednost
- vaspitač kao kreator programa
- intenzivna saradnja sa okruženjem

1. Otvoreni sistem vaspitanja

- Model A je koncept otvorenog sistema vaspitanja i obrazovanja.

- To podrazumeva da je predškolska ustanova otvorena prema "spolja" i prema "unutra".

- Ključne ideje ovog koncepta su: celovitost pristupa (holizam), prirodna/unutrašnja motivacija, autonomija, poštovanje ličnosti, individualizovan pristup.

- Shvatanje prirode učenja u otvorenom sistemu vaspitanja: učenje kao aktivna konstrukcija znanja; učenje kroz interakciju; lična sinteza naučenog; obrazovni proces koji polazi od potreba, interesovanja, mogućnosti.

U "otvorenom" obrazovanju i čovek i dete i sama obrazovna ustanova posmatraju se kao otvoreni sistemi.

Deca su, kao i odrasli, sposobna ne samo da uče i razvijaju se, nego imaju i sopstvenu motivaciju da razumeju sebe i svet koji ih okružuje i sposobna su da izgrađuju saznanja vođena sopstvenim smislom te imaju mogućnosti i pravo da donose značajne odluke o sopstvenom obrazovnom iskustvu.

Saznanje se u "otvorenim sistemima" shvata kao lična sinteza sopstvenog iskustva, što znači da iste obrazovne situacije mogu da daju različita saznanja kod različite dece. Dečje potrebe i interesovanja, njihove mogućnosti na osnovu i pomoću kojih stupaju u razmene sa svojom socijalnom i fizičkom sredinom čine polazišta obrazovnog postupka. To znači da vaspitač treba da bude u stanju da otkrije, prepozna dečje mogućnosti i potrebe i da u skladu s njima stvara dovoljno široke i fleksibilne obrazovne situacije u kojima će različita deca moći da nađu izazov i priliku za učenje. Učenje se dakle shvata kao aktivna konstrukcija, a ne usvajanje znanja, konstrukcija do koje dete, uostalom isto kao odrasli, dolazi na osnovu sopstvenih akcija/interakcija sa svojom fizičkom i socijalnom sredinom. Obrazovanje se stoga nikako ne može svesti na prenošenje gotovih verbalnih znanja, već je to jedan dugotrajan i kompleksan proces stvaranja uslova i podsticaja za učenje dece.

Istovremeno, dete se, kao i odrasli, posmatra kao konkretno, celovito biće, a ne kao skup apstraktnih svojstava, osobina i sposobnosti. Iz toga sledi da planiranje vaspitno-obrazovnog procesa polazi od stvarne dece i konkretnih situacija, a ne od generalnih, apstraktnih ciljeva i zadataka.

Otvorenost predškolske ustanove (ili škole) podrazumeva pre svega da ona bude mesto smislaonog življenja za decu i skup prilika i mogućnosti za njihov celovit lični razvoj, a ne mesto gde se deca pripremaju za neke odabrane zadatke budućeg života. Otud predškolska ustanova ne bi smela prevashodno da ima funkciju uvežbavanja za buduće uloge i pripreme za školu. Da bi bila mesto punovrednog življenja "sada i ovde", ona treba da bude otvorena prema porodici i lokalnoj sredini, odnosno dečjim iskustvima izvan samog vrtića. To podrazumeva ne samo slobodan pristup roditeljima i drugim odraslima u vaspitnu ustanovu i mogućnost da direktno učestvuju u njenom životu, već i smisaono povezivanje i prožimanje životnih sadržaja u te tri sredine. Istovremeno termin "predškolska/školska ustanova" nije ograničen na samu zgradu i eventualno dvorište vrtića/škole, već obuhvata i sve one prostore i mesta gde se proces učenja odvija.

U otvorenom sistemu vaspitanja i struktura i sadržaj prostora i organizacija vremena i način grupisanja dece čine bitan deo otvorenog programa: oni nisu nešto što je unapred dato i čemu se deca i vaspitači prilagođavaju, već predmet dogovora i planiranja. Grupisanje dece je, na primer, daleko češće po principu mešovitih, nego po principu homogenih uzrasta, ali to nije opšte pravilo. I sa uzrasno "čistim" grupama moguće je ostvariti principe "otvaranja" i stvoriti uslove za kontakte i razmene među decom različitog uzrasta. Slično je sa organizacijom prostora i vremena: otvoreni sistem vaspitanja ne odlikuju određena, uniformna rešenja, već način na koji se do tih rešenja dolazi i razlozi koji ih rukovode: dogovor i planiranje polazeći od konkretnih uslova procenjivanja potreba i mogućnosti dece, a sa osnovnim ciljem da se stvore uslovi za smisaono življenje i prilike za razvoj i učenje sve dece.

U otvorenom sistemu vaspitanja medicinska sestra / vaspitač / učitelj nisu centralne figure vaspitno-obrazovnog postupka. To se čak i u fizičkom smislu može ilustrovati: oni nisu ni ispred grupe dece kao u frontalnom, niti u centru kruga/polukruga, što na prvi pogled izgleda kao manje autoritaran obrazovni pristup, već u stvarno partnerskoj poziciji: u krugu ili u manjoj grupi dece, ali to ne znači da njihova uloga za ostvarivanje ovakve koncepcije vaspitanja nije od centralne važnosti.

Vaspitač nije puki izvršilac (realizator) nekog zadatog programa, već neko ko, zajedno sa decom i drugim odraslima, stvara program: ono što će se zaista dešavati u ustanovi. To iziskuje da i on sam stalno uči, istražuje i usavršava sopstvena (profesionalna) znanja.

Jedan od prvih zadataka vaspitača u ovom sistemu je učesničko posmatranje i praćenje dece (posmatranje i praćenje dece istovremeno sa učešćem), kako u spontanijama, tako i u planiranim obrazovnim epizodama. Tek na osnovu uvida u to šta dete može i zna, kako uči i pristupa različitim konkretnim situacijama i problemima, on može da izgradi pretpostavke o dečjim potrebama, razvojnom nivou, interesovanjima i da to onda koristi kao polazište za planiranje daljih aktivnosti i učenja. To znači da nije reč o samo jednokratnom detaljnom posmatranju radi upoznavanja dece (pri dobijanju nove grupe dece ili na početku godine), već o stalnom zadatku vaspitača. Sastavni deo praćenja dece je beleženje, koje služi kao podsetnik, osnova za dalje poređenje i planiranje kao i razmenu s porodicom.

Sledeći zadatak je evaluacija. Podaci posmatranja dece imaju dvostruku funkciju: oni služe za procenu napredovanja dece ali i za vrednovanje sopstvenog rada vaspitača. Pri tome kriterijumi za vrednovanje nisu neke opšte norme, niti postignuća druge dece, već prethodni postupci i postignuća samog deteta koje se posmatra. Rezultati evaluacije mogu se saopštavati detetu ili roditeljima, ali najviše služe vaspitaču za dalje planiranje sopstvenih akcija.

Vrednovanje sopstvenog rada i tzv. reflektivna (povratna) samoevaluacija je osnova profesionalne angažovanosti i stručnog (samo)usavršavanja vaspitača. Izbori, postupci i reakcije vaspitača vođeni su određenim namerama. Da li su ti izbori, postupci i reakcije adekvatni, da li stvarno vode željenim efektima - može da se sudi tek na osnovu posmatranja i praćenja dece. No, kako se dešava da jedna osoba obično vidi ono što očekuje, posebno su kao korektivne pogodno zabeleške i snimci (video i audio zapisi), na osnovu kojih se mogu voditi diskusije, analize i procene sa kolegama.

Posmatranje i evaluacija su osnova za treći zadatak vaspitača, a to je stvaranje uslova za učenje dece. Više nego što direktno podučava, vaspitač u otvorenom sistemu stvara prilike i podstiče učenje, kao aktivnu konstrukciju znanja. Otud organizacija prostora i materijala, grupisanje dece, odnosi između vaspitača i dece i njegove intervencije u odnosu s decom, ukupna atmosfera u grupi nisu nešto što prethodi ili je izvan vaspitno-obrazovnog procesa, već upravo sastavni i bitni deo otvorenog programa.

Pretpostavke za ovakvu ulogu vaspitača u otvorenom sistemu su iskrenost, poštovanje drugog, profesionalna angažovanost i posvećenost i otvorenost za razmene, učenje i lični razvoj.

2. Interaktivan način razvijanja programa

Ovaj model programa definiše koncepciju vaspitanja i obrazovanja tokom razvijanja programa, za razliku od tradicionalnih koji definišu unapred zadat program učenja i podučavanja. Program nastaje u interakciji vaspitača sa decom i realnim životnim situacijama u kojima se deca i roditelji nalaze.

Na osnovu navedenih programskih odredišta, predškolske ustanove (vaspitači) vrše izbor uslova i podsticaja (sadržaja) koji će obezbediti optimalan psiho-fizički razvoj dece.

Struktura i način korišćenja prostora i materijala, socijalni sastav, pravila i norme ponašanja koje regulišu socijalne odnose i ukupan život u predškolskoj ustanovi čine bitan deo tzv. "skrivenog programa institucije". Iz tog razloga organizacija fizičke i socijalne sredine ne može se odvajati od ukupnog

vaspitno-obrazovnog delanja niti bi smela da bude unapred uniformno postavljena polazeći od nepedagoških kriterijuma (ekonomskih, demografskih i sl.).

Indirektne vaspitne intervencije - strukturiranje prostora i materijala, vremenska organizacija aktivnosti i, posebno, način grupisanja dece i otvorenost ustanove čine bitan deo vaspitnog programa i ne mogu se posmatrati nezavisno od osnovnih načela i ciljeva predškolskog vaspitanja niti propisati uniformno za sve sredine i uslove. Sadržaj i ritam života u ustanovi, način korišćenja prostora i materijala, pravila ponašanja, odnos prema igri i učenju treba da budu smisaoni, realistični i dosledni, kako za decu, tako i za odrasle koji u njoj borave.

3. Individualizacija rada s decom

Individualizovati vaspitno-obrazovni pristup je potrebno jer:

- deca na taj način duže pamte i povećava se efikasnost podučavanja;
- imaju manje problema u procesu učenja;
- angažuju se centralni i personalni lični procesi;
- angažuju se emocije potrebne za proces učenja;
- deca i roditelji se bolje osećaju;
- ulazi se u zonu narednog razvitka.

Individualizovano podučavanje je vaspitno-obrazovni pristup koji uzima u obzir ono što svako dete unosi u obrazovnu situaciju. Pretpostavka ovog pristupa je da ne postoje dva deteta koja ulaze u vaspitno-obrazovnu aktivnost na potpuno isti način. Deca u aktivnost unose svoju ličnost, lična iskustva, stavove, veštine itd. Da bi uspešno podučavao, to jest unosi neke pozitivne promene, vaspitač mora biti osetljiv za ove razlike. Individualizovano podučavanje se u svom najčistijem obliku dešava onda kada su vaspitač i dete u interakciji, pa podučavanje liči na neku vrstu mentorstva.

Budući da vaspitač obično radi sa velikom grupom dece, to od njega zahteva dodatni napor da u odnosu na izbor ciljeva i sadržaja, bira one koji su primereni toj grupi dece i koji će izazvati aktiviranje i uključivanje centralnih procesa ličnosti.

Individualizacija ne znači da će vaspitač sa svakim detetom raditi individualno! S druge strane, on treba da se zainteresuje ko su ti pojedinci i njihovi roditelji, da bi mogao da poštuje uzrasne i razvojne mogućnosti i smisaono se približi osobenostima dece koja u grupi borave. Deca se razlikuju ne samo po mogućnostima, potrebama i interesovanjima, nego i po temperamentu, kulturološkim specifičnostima, navikama, stilovima učenja itd. Centralna ideja procesa individualizacije je adaptiranje vaspitno-obrazovnog programa osobenostima grupe.

Da bi to uspeo da uradi, vaspitač mora pre svega dobro da upozna svoju grupu, da posmatra svakog pojedinca i da prati kako određene grupacije dece reaguju ne samo u obrazovnim, nego i neformalnim socijalnim situacijama, odnosno sve vreme tokom boravka u predškolskoj ustanovi. To se može uraditi na niz formalnih i manje formalnih načina (anegdotskim beleškama, sistematskim posmatranjem dece, uzimanjem podataka od roditelja o tome šta njihovo dete više, a šta manje voli i sl.).

Nije, međutim, dovoljno ostati na nekom snimku i utisku o tome šta grupa dece jeste, nego je ta saznanja potrebno integrisati u plan rada. Budući da je teško pratiti veliki broj dece sa svim osobenostima koje

poseduju, minimum individualizacije ciljeva i sadržaja koji se planiraju morao bi da se odnosi na određene grupe dece. Tako će vaspitač naizmenično posvetiti pažnju grupi dece koja su manje npr. motorno spretna, grupi dece koja uživa u likovnim aktivnostima, grupi dece koja je pokazala interesovanje za avione, grupi dece koja ne uspeva da nauči boje...

Individualizacija nije samo "odgovor" na ono što decu zanima, već i temeljno promišljanje vaspitača o svakom detetu i otkrivanje onoga što bi kod deteta od sposobnosti trebalo ojačati. Ako bi nam se na prvi pogled učinilo da sadržaji potiču samo od deteta, trebalo bi znati da je vaspitač taj koji sadržaju dodaje cilj i orijentiše ga u određenom pravcu. On takođe ima prava da, osim same dece i roditelja, predlaže sadržaje za koje misli da su vredni i smisleni za tu grupu dece.

Budući da svaka grupa dece ima pojedince koji idu bržim i sporijim tempom razvoja, jedna od strategija individualizacije je rad u malim grupama i uvođenje raznovrsnih sadržaja. Vaspitač naime svakoj grupi dece nudi sadržaje koji su različiti po težini, opštosti, prirodi, dinamici i mogućnosti samostalnog učešća. Birajući sadržaje pazi da se u ponudi nalaze: spontani i samostalni, ali i didaktički sadržaji; usmereni na dete, ali poneki i na odraslog; polustrukturirani i strukturirani; mirni i dinamički; za pojedinca, ali i za celu grupu; da su zastupljena različita područja obrazovanja i aspekti razvoja i sl. Kada se deca suoče sa raznovrsnom ponudom, postoji veća verovatnoća da će neki od sadržaja biti adekvatniji i podsticajni za dečji razvoj, nego kada to vaspitač radi na frontalni način - nudi samo jedan sadržaj za svu decu u grupi.

Da bi individualizovao rad, vaspitač mora da poseduje širok repertoar sposobnosti vezanih za: opažanje i praćenje dece, alternativno planiranje, organizaciju rada u malim grupama i vrednovanje efekta grupnog rada. Kada kreira aktivnosti za rad s decom, u svakom momentu mora pred sobom imati ne samo svoju grupu, nego i prirodu aktivnosti koju bi deca trebalo da savladaju. Unutar te aktivnosti on mora biti svestan šta je od ponuđenih sadržaja lakše, a šta kompleksnije i gde se taj sadržaj nalazi na kontinuumu te sposobnosti koju je odabrao da podstiče.

Programi koji individualizuju svoj rad pogodniji su za integraciju dece sa posebnim potrebama, jer se ionako suština rada u grupi svodi na pažljivu adaptaciju svakog plana osobenostima dece, a ne na uklapanje dece u postojeći program.

U grupama i u vaspitno-obrazovnim programima koji individualizuju svoj rad često se može uočiti da:

- svako dete ima mesto za svoje lične stvari i radove. Od svih radova vaspitač pravi zbirku (portfolio/dosije) koju povremeno razgleda s decom i roditeljima, te zajedno određuju šta je to što bi detetu najviše trebalo u nastupajućem periodu i šta samo dete želi da svojim boravkom u ustanovi ostvari;
- na nivou grupe može se videti veliki broj zajedničkih radova na određenu temu;
- grupe se razlikuju međusobno i svaka grupa ima svoj osobeni plan, drugačije uređenu sobu i autentičan karakter aktivnosti;
- u planovima se tačno vidi šta je bio izbor dece, a šta izbor vaspitača i roditelja;
- u dnevnim planovima često se planira sadržaj koji je specifično namenjen određenom detetu ili grupi dece;
- neki od ovakvih programa podrazumevaju i pravljenje individualnog plana učenja, individualnog rasporeda aktivnosti, budući da svakom detetu treba nešto drugo;
- radi postizanja raznovrsnosti i alternativnosti, planovi obično imaju veliki broj sadržaja;

- već sasvim mala deca od tri godine naučena su da rade u malim grupama, znaju da su izabrala aktivnost koju žele i da će u toku dana moći da se igraju i u drugim grupama, sa novim sadržajima i materijalima;
- bar u jednom delu dana deca i vaspitač zajedno se dogovaraju šta će sutradan raditi i zajednički prate proces napretka;
- dnevni ritam ustanove prilagođen je grupi dece koja u njoj borave (npr. ako deca dolaze sasvim rano, za njih se sprema laki obrok i čaj; ručak pomera u skladu s odlaskom i potrebama dece i roditelja; hrana i krevetići dostupni su svakom detetu u slučaju da žele nešto prezalogajiti ili odspavati i sl.);
- generalno postoje uslovi za samostalno zadovoljavanje fizičkih i fizioloških potreba dece.

4. Učenje kao konstrukcija znanja

- učenje je kompleksan proces koji obuhvata sve delove ličnosti;
- obrazovanje je preduslov, ali i ne dovoljan uslov da se desi učenje;
- proces obrazovanja je tek nagoveštaj onoga što se može desiti ukoliko proces učenja vodimo na određen način.

Ovaj model polazi od toga da učenje nije jednostavno prenošenje znanja sa jedne generacije na drugu. Ono se ne može poistovetiti sa pamćenjem niti sa ponavljanjem. Učenje je proces aktivne konstrukcije i rekonstrukcije znanja. Početak bilo kog učenja nije neznanje već prethodno znanje, rezultat ranijih iskustava i učenja. Učenje ima sopstvenu, unutrašnju motivaciju, ono je vođeno i pokrenuto ličnim smislom, potrebama i interesovanjima, To je svakako unutrašnji proces koji se sastoji od nekoliko komponenata i obuzima različite procese celokupne ličnosti.

Intelektualni deo procesa učenja odnosi se na samoaktivnost jedinke. Neophodno je da tokom učenja dete: osvaja nove tehnike i modele mišljenja; napravi transfer u odnosu na prethodno iskustvo; napravi novu hijerarhiju i mrežu pojmova, prestrukturira stare sheme, kreira s vremena na vreme novu kognitivnu strukturu. Taj proces iziskuje napor i ne ide uvek lako i putem voljnih i svesnih kanala funkcionisanja.

Tokom procesa učenja dešava se i emocionalni kontakt sa drugom osobom. Učenje je stoga emocionalni i lični proces. Da bi se ono odigravalo, potrebno je lično angažovanje, angažovanje unutrašnjeg motivacionog i vrednosnog sistema. Efekti tog učenja ostaju u dugoročnom pamćenju samo onda kada ti sadržaji za jedinku imaju smisao i kada se povezuju sa ostalim procesima ličnosti.

Učenje je i socijalni proces - dešava se u toku interakcije sa drugima i interakcije sa materijalima. Razmena s drugima je od velike važnosti i učenje nije izolovano od kulture u kojoj se realizuje. Ono je vid socijalizacije, ali i obrnuto.

Tokom procesa učenja dešavaju se fizički i fiziološki procesi. Oni nisu uvek spolja vidljivi - sem mišićnog tonusa i određenog stepena koncentracije, ostale moždane aktivnosti nisu očigledne na prvi pogled iako se dešavaju u našem organizmu (hemijske reakcije, aktivnosti moždanih sfera i sinapsi itd.). To je posebno vidljivo kod male dece, koja imaju veliku potrebu za kretanjem tokom bilo kog procesa saznavanja i opažanja.

Obrazovanje se u ovoj koncepciji tretira kao spoljašnji proces koji obezbeđuje mogućnost da se nešto nauči. Ono u ovom programu nije poistovećeno sa terminima kao što su: "usvajanje", "obrađivanje", "pamćenje". Pod obrazovanjem se sve više misli na:

- samoobrazovanje;
- permanentno i sveobuhvatno;
- kreiranje prilike da se uči;
- potencijalna situacija u kojoj će se desiti proces učenja;
- učenje kako da se uči;
- oslanjanje na prethodno iskustvo i potrebe;
- dolaženje do resursa;
- buđenje smisla i želje za saznanjem.

Uloga odraslog koji podučava menja se u odnosu na tradicionalne programe i modele "transmisije" znanja. On je, po ovoj koncepciji, posrednik, organizator, onaj ko pospešuje procese učenja; motivator, onaj koji obezbeđuje unutrašnje i spoljašnje procese kojima se podstiče učenje i koji će se kod svake jedinice odigravati na drugačiji način.

Sadržaj obrazovanja ne čine samo znanja o sebi, drugima i svetu u kome živimo, već isto tako, pa čak i pre - umeća, veštine, sposobnosti. Najbolji primer ove druge vrste znanja je jezik, odnosno jezici: prvo znamo da govorimo, pa da pišemo, zatim čitamo, a tek potom izgrađujemo znanja o jeziku. Načini izražavanja i opštenja, veštine, pa čak i konvencije i vrednosti, uče se praktičnim proživljenim iskustvom, delanjem, a ne kao izdvojena, gotova znanja koja se odjednom mogu "usvojiti".

5. Unutrašnja motivacija kao osnov učenja na ranim uzrastima

Mala deca, kao i odrasli, uče iz više različitih razloga. Te razloge možemo podeliti na spoljašnje i unutrašnje i oni su bitni za svaki proces učenja. Neki od spoljašnjih razloga mogu biti: strah, poslušnost, dosada, ljubav i identifikacija sa odraslim koji podučava, nagrađivanje određenih rezultata učenja, zanimljivost sadržaja itd. Unutrašnji razlozi zašto deca uče mnogo su konstruktivniji pokretači procesa učenja (ljubav prema istraživanju, avantura i otkriće, igra, potreba definisanja sveta oko sebe, radoznalost...).

Unutrašnja motivacija je samoinicirana i samosvrhovita motivacija koja prati dete od rođenja. Već sasvim malo dete zainteresovano je da istražuje svoju okolinu i može satima da ponavlja onu aktivnost koja ga zanima. Samo sebi povećava stimulaciju i nalazi zadovoljstvo u tim aktivnostima. To je veoma vredan oblik motivacije i tokom predškolskog perioda potrebno ga je podržati i kultivisati.

Za razliku od spoljašnje motivacije, unutrašnja motivacija se ne može direktno podsticati, već je neophodno podržati je nizom aktivnosti koja će detetu pomoći da održi bazičnu potrebu za istraživanjem i da ustraje u aktivnostima koje su za njega samog značajne. Istraživanja su pokazala da odrasle osobe koje tokom procesa učenja više angažuju unutrašnju motivaciju poseduju: kvalitetnija znanja, potrebu za angažovanjem, kritički i stvaralački odnos prema saznanju; istrajne su, sarađuju sa drugima, poseduju određeni sistem vrednosti.

Ozbiljni vaspitni sistemi moraju razmatrati fenomen unutrašnje motivacije i načine na koje se ona može podsticati. Istraživanja su pokazala da neki spoljašnji događaji i vaspitne sredine imaju udela u razvijanju unutrašnje motivacije. Porodične karakteristike i osobine podučavanja koje su to podsticale bile su: stvaranje situacija za afirmaciju deteta; poboljšavanje pozitivne slike o sebi; samoevaluacija deteta i

postavljanje novih izazova; suprotstavljanje argumentima i polemički način razmišljanja; okolna a ne direktna stimulacija; prihvatanje socijalnih i emotivnih aspekata učenja; stvaranje dobrih odnosa u grupi itd.

Budući da socijalna sredina definiše oblik, sadržaj i područje ispoljavanja, kao i intenzitet stvorene unutrašnje motivacije, te da je izaziva ceo sklop faktora, potrebno je kultivisati je već u predškolskom periodu, tako što ćemo početi od vaspitanja autonomije i samostalnosti; definisati detetu značajne oblasti kompetencije i proširiti postojeće; definisati kriterijume uspeha i neuspeha, tj. izgraditi standarde uspešnosti.

Predškolsko dete, iako poseduje unutrašnju motivaciju u izvornom obliku, ne poseduje kvalitet unutrašnje motivacije odrasle osobe (koja je angažujuća, tragalačka, stvaralačka) zato što još nije steklo kompetenciju i sposobnosti u više različitih domena. Da bi samo dete imalo realan osećaj uspešnosti i osetilo unutrašnju motivaciju na delu, potrebno je: što više davati detetu da bira aktivnosti i postupke; dozvoliti mu da samostalno obavlja zadatke i kompletira zamisli za svoje poduhvate; davati mu prevashodno povratne informacije o njegovom radu a ne nagrade i pohvale; obezbediti mu mesto i vreme da prezentuje svoje ideje, zamisli i produkte; omogućiti mu samoprocenu svojih produkata; organizovati polemike i prilike za argumentaciju, ohrabrivati dete da priča o sopstvenim uspesima, podsećati ga na prethodne radove i dogovore o budućim akcijama i sl.

6. Samostalnost i autonomija deteta kao centralna vrednost

Ciljevi su globalne projekcije naših obrazovnih ishoda. Često ih definišemo kao skupove znanja, sposobnosti i veština ili vrednosti koje deca treba da usvoje kao rezultat našeg uticaja. Za razliku od nekadašnjeg načina formulisanja ciljeva koji su najviše bili formulisani kao opštedruštveni interesi i ideali, ili naučne taksonomije, ciljevi se sve više približavaju samom detetu i onome ko ih realizuje, te onome što će deca imati i/ili postati posle izlaska iz određenog vaspitno-obrazovnog programa (ishodi).

Novije koncepcije vaspitno-obrazovnih programa svesne su ograničenosti definisanja programske orijentacije putem ciljeva (prevelika opštost pojedinih ciljeva; često fraziranje; udaljenost dugoročnih od kratkoročnih ciljeva; preterivanje sa konkretnošću ponekad vodi banalizaciji; vaspitači i realizatori programa najviše su zainteresovani za konkretne zadatke i ne preveliki broj operativnih ciljeva.

Novije pedagoško otkriće je i da sama deca poseduju listu ciljeva - žele da nauče nešto posebno i samo za njih važno. Sem njih obično postoje različite grupacije koje su zainteresovane da se njihovi ciljevi programa realizuju: društvo u celini u određenom istorijskom periodu; različite društvene grupe; naučna javnost i dominantne pedagoško-psihološke škole i vrednosni sistemi (npr taksonomije); roditelji; vaspitači / medicinske sestre / učitelji.

Za one programe koji više naglašavaju generičke i personalne osobine ličnosti; potrebe dece i roditelja; poštovanje autentičnih vrednosti porodice i lokalne zajednice; definisanje određenih metoda i procesa (radije nego konkretnih sadržaja) koji će pospešiti proces učenja; emancipaciju i autonomiju kao najvažnije ciljeve predškolskog programa kažemo da su više PROGRAMI OTVORENOG TIPRA.

Ciljevi, uz sve njihove nedostatke, služe da se:

- odabere ono čime ćemo se baviti;
- definiše kraj/rezultat našeg vaspitno-obrazovnog uticaja;
- sprečavaju nas da se rasplinemo;

- pomažu da se isplaniraju koraci - da se program organizuje logično i razumljivo;
- služe kao ideja za razvijanje specifičnih aktivnosti koje će se dešavati;
- kompleksne ideje razlože na manje delove i objasne ih;
- lakše evaluira i proceni efekat našeg rada.

Polazeći od prirode deteta i njegovog razvoja, kao i od mogućnosti i funkcija predškolske ustanove u Modelu "A", opšti cilj predškolskog vaspitanja i obrazovanja je da se doprinese celovitom razvoju deteta predškolskog uzrasta, tako što će mu pružiti uslove i podsticaje da razvija svoje sposobnosti i svojstva ličnosti, proširuje iskustva i izgrađuje saznanja o sebi, drugim ljudima i svetu.

7. Vaspitač kao kreator programa

- polazište programa je dete kao nedeljiva dinamična celina;
- vaspitač je kreator, istraživač, praktičar i kritičar sopstvene prakse;
- da bi postao kreator, vaspitač mora dobro da poznaje mogućnosti programa, sopstvene mogućnosti i samo dete, te celokupan kontekst odrastanja.

Umesto da bude samo realizator programskih ideja, u ovoj koncepciji od vaspitača se očekuje da bude promišljeni posmatrač i kritički realizator programskih ideja i sadržaja koji potiču od same dece. On je prizma kroz koju se program prelama i koja bitno utiče na prirodu realizovanog programa.

U skladu sa ciljevima i načelima, uloga vaspitača je da stvara uslove za kvalitetan život, učenje i razvoj dece, tako što će:

1. organizovati fizičku sredinu (prostor, sredstva, materijale);
2. organizovati socijalnu sredinu (način grupisanja dece, vremensku organizaciju života u ustanovi i van nje; stvarati opštu socijalnu klimu);
3. intenzivno posmatrati decu da bi se njihove potrebe i interesovanja ugradila u plan i procenila sopstvena efektivnost rada;
4. pružati podršku, pomoć i informacije;
5. dogovarati se i učestvovati u zajedničkim aktivnostima;
6. modelovati ponašanje, postupke, tehnike;
7. predlagati aktivnosti, načine rada;
8. pružati povratne informacije.

Važno je da vaspitač omogućava deci u predškolskoj ustanovi da se susreću sa različitim tipovima socijalnih interakcija: individualnim pristupom, radom u malim grupama, frontalnim radom, igrom u stalnim i povremenim prostorima, boravkom u formalnim i neformalnim grupama, druženjem sa decom istog i mešovitoj uzrasta i ljudima različitog statusa, zanimanja i ophođenja.

Vaspitač stvara uslove koji indirektno vode decu da sama donose zaključke, da ih porede i sukobljavaju sa zaključcima i mišljenjem drugih i da ih praktično proveravaju. Tek kada je siguran da deca poseduju sopstveno mišljenje i doživljaj određene problematike, nudi deci i sopstveno mišljenje, odnosno iskustvo drugih ljudi. Vaspitač svoje predloge treba da daje onda kada sama deca pitaju za njih i kada proceni da deca više nemaju sopstvenih ideja, te kada želi da dečije iskustvo proširi za još neku mogućnost. On pažljivo bira direkcije i uputstva, a samoj deci prepušta čar otkrića. Deca uče otkrivajući odnose među pojavama, objektima, ljudima...

8. Intenzivna saradnja sa okruženjem

Predškolska ustanova neizbežno je upućena na prirodno i društveno okruženje u kome se nalazi. Radi integracije dece u lokalnu zajednicu i život koji ih okružuje, predškolska ustanova je kao otvoreni sistem vaspitanja i sama centar lokalne zajednice. To znači da u nju dolaze ne samo deca i roditelji, nego i drugi predstavnici lokalne zajednice, kao što je i njena aktivnost prisutna na opštoj sceni.

Predškolska ustanova i njeni programi imaju efekta na razvoj dece samo onda kad se zajedno s programom angažuju ne samo deca i roditelji, nego i lokalno okruženje. Da bi institucionalno vaspitanje i obrazovanje predškolske dece preraslo u društveno vaspitanje, neophodno je da se predškolske ustanove povežu sa društvenom sredinom, kao i da se šire otvore za uticaje koje društvena sredina nudi.

Akteri s kojima će predškolska ustanova sarađivati zavise od tipa okruženja ali u većini slučajeva predškolska ustanova se obraća: roditeljima, osnovnim školama, centrima lokalne zajednice, školama i fakultetima koji školuju bazični stručni kadar koji radi u predškolskim ustanovama, relevantnim ministarstvima, domovima zdravlja, ustanovama kulture, rekreativnim centrima, obližnjim zanatskim centrima, ostalim društvenim institucijama koje se nalaze u okruženju (muzej, pozorište, škola, ambulanta, opština...).

Otvorenost predškolske institucije podrazumeva i boravak drugih ljudi i dece u predškolskom okruženju. To mogu biti roditelji, volonteri, studenti, ljudi različitih profesija i javnih statusa; različitog uzrasta i životnog iskustva. Ova saradnja pomaže deci da steknu uvid u raznovrsna iskustva i načine životnog organizovanja.

Lokalna zajednica je grupa ljudi povezana istim okruženjem, kulturološkim miljeom i praktičnim interesima. Predškolska ustanova jedna je od istaknutih institucija koja bi trebalo da upotrebi svoj lokalni značaj, aktivnosti i radi dobrobiti dece i roditelja.

Saradnja s lokalnom zajednicom je daleko više od ponude određenih usluga grupi ljudi. Možemo je definisati kao način življenja s okruženjem. Ona podrazumeva osveščivanje i otvaranje puteva ka promenama, kreiranje vizija, stalni proces rešavanja problema u okruženju, definisanje ciljeva i načina da se oni reše angažujući različite zainteresovane strane.

Predškolska ustanova može postati centar koji će inicirati stvaranje mreže programa i servisa vezanih ne samo za čuvanje dece već i njihovo zdravlje, obrazovanje, rekreaciju, kulturu, direktne potrebe za podršku porodice (npr. uključivanje dece sa posebnim potrebama). Njena se aktivnost ne zaustavlja međutim na planiranju i obaveštavanju roditelja (gde da ode sa detetom, koje se akcije dešavaju u gradu, koje ustanove postoje na raspolaganju i sl.), već njena aktivnost postaje sredstvo za povezivanje više sektora koji utiču na dobrobit dece: društvene organizacije, poslovni i politički centri, finansijeri i donatori, mediji, stručna društva, škole, zdravstvene ustanove, religijske organizacije...

Početna akcija u saradnji s lokalnom zajednicom počinje izgradnjom zajedničke vizije: kakav kvalitet odrastanja deca zaslužuju i šta je potrebno uraditi da bi se to ostvarilo. Zatim sledi identifikovanje ljudskih i ekonomskih potencijala, kao i potencijalnih rizika i pretnji koji mogu osujetiti odvijanje određene akcije. Dugoročne akcije predškolske ustanove rezultiraju stvaranjem partnera i razmatranjem kvaliteta življenja

male dece, ostvarivanju njihovih prava i kreiranju kvalitetnije sredine za odrastanje ne samo u ustanovi, nego i u širem okruženju.

Aktivnost predškolske ustanove ne zaustavlja se dakle na neposrednom pružanju usluga roditeljima i uvođenju dece u neposredno okruženje. Principi na osnovu kojih ustanova kreira svoje usluge i odlučuje se na akcije jesu sledeći:

- usluge koje nudi trebalo bi da budu usmerene na okruženje, a roditelji i deca su suštinski partneri u definisanju profila i kvaliteta tih usluga;
- usluge bi trebalo da polaze od potreba dece i roditelja, kao i od aktivnosti i mogućnosti lokalnog okruženja;
- usluge bi trebalo da budu svima dostupne, transparentne za javnost, razumljive;
- usluge bi morale da budu kulturološki uklopljene u okruženje sledeći etničke, lingvističke, ekonomske raznovrsnosti određenog kraja;
- usluge bi prvenstveno trebalo da slede logiku prevencije i ojačavanja sposobnosti i snaga dece i porodica;
- usluge bi morale da računaju na različite resurse koji postoje u lokalnoj zajednici (organizacije, udruženja, institucije);
- usluge koje predškolska ustanova može ponuditi roditeljima i deci ne završavaju se u granicama zgrade vrtića, nego nastaju u stalnom procesu osnaživanja dece i roditelja, stvarajući kapacitete za što bolje povezivanje sa celim okruženjem.

8a Saradnja s porodicom

- roditelji isto kao i vaspitač shvataju vrednost i značaj vaspitnih postupaka jer su zainteresovani za svoje dete;
- roditelji znaju za sklonost i motivaciju, mada ne moraju poznavati te pojmove. Oni žive sa svojom decom i planiraju aktivnosti adaptirajući ih potrebama i mogućnostima svog deteta;
- roditelji znaju kakva su mala deca i poznaju njihove aktivnosti. Budući da sa svojim detetom žive od samog rođenja, od velike su pomoći vaspitaču u razumevanju dece i planiranju aktivnosti za pospešivanje njihovog razvoja.

U današnjem društvu koje se neprestano menja, porodica kao osnovna ćelija društva definisana je na novi način. Porodice se isto toliko razlikuju koliko i njeni članovi. Postoje velike, proširene porodice sa rođacima koji žive zajedno ili male porodice koje čine samo roditelji i dete, postoje nepotpune porodice itd. Roditelji predstavljaju prve modele koje deca oponašaju u postupku rešavanja problema, ostvarivanju saradnje i razmenjivanju ideja i aktivnosti. Roditelji prvi upućuju svoju decu u to kako da postanu deo zajednice i da se uključe u društvo.

Roditelji se najčešće rukovode onim istim velikim ciljevima za svoju decu koje vaspitači imaju za svu decu. Brojne su mogućnosti za uključivanje roditelja u rad predškolske ustanove. Kada dete vidi da su njegovi roditelji uključeni u rad vrtića i rade zajedno sa vaspitačima, pojačava se njegov osećaj važnosti. Sva deca imaju koristi od pozitivnog, prijateljskog odnosa između vrtića i škole. Deca primaju poruku da

odrasle osobe koje su važne u njihovim životima brinu o njima. Postupanje prema roditeljima kao sa aktivnim partnerima vaspitaču u okviru programa daje motivaciju za bolje obavljanje aktivnosti.

Jedna od osnovnih funkcija institucionalnog predškolskog vaspitanja jeste dopuna porodičnom vaspitanju, i to iz dva ključna razloga. Oslabljena je vaspitna funkcija porodice. Savremena porodica, kao rezultat društveno istorijskih promena koje su se odrazile i na porodicu (dekontekstualizacija, segregacija, laizacija), nije u mogućnosti da prenese detetu celinu kulture. Drugi razlog su rezultati evaluacionih studija programa predškolskog vaspitanja koji pokazuju da su najveći i najdugotrajniji efekti onih predškolskih programa koji obuhvataju i uključivanje porodice.

Dopuna se u praksi vrlo često realizuje kao određen broj sati izdvajanja deteta iz porodičnog konteksta u kontekst planskog i sistematskog predškolskog programa. Dopuna porodičnom vaspitanju znači da predškolski program doprinosi podizanju opšteg kvaliteta življenja i to tako što:

- Zadovoljava potrebe porodice i njene ciljeve - tako što odgovara potrebama porodice (oblikom koji nudi, organizacijom, programski); tako što omogućuje učešće roditelja u oblikovanju programa, pruža im izbore i sl.
- Obrazuje kroz informisanje i pružanje adekvatnog modela vaspitanja i obrazovanja - time što posredno obrazuje roditelje putem učešća, prisustva, informisanja roditelja i organizovanjem aktivnosti za roditelje.
- Omogućava učešće roditelja u vaspitanju dece na javnom planu - pruža mogućnost učešća roditeljima i ne otuđuje ih od roditeljske funkcije; realizuje pravo pojedinca da odlučuje o kvalitetu življenja svoje porodice.

Vaspitači ponekad imaju problem u sagledavanju koristi od saradnje sa roditeljima, ili je svode na jednosmernu, ograničenu korist od roditelja kao izvora informacija ili kao tehničke podrške. Korist je, naprotiv, višestruka i višestрана, a koncipiranjem programa koji omogućava ovu višestrukost i višestranost povećava se i motivisanost svih učesnika programa za saradnju.

Korist za dete koja se ostvaruje saradnjom sa porodicom:

- kontinuitet porodičnog i institucionalnog vaspitanja;
- lakša adaptacija i bolje prihvatanje vrtića;
- kontakt sa većim brojem odraslih;
- sagledavanje roditelja u drugim ulogama.

Korist za roditelje koja se ostvaruje saradnjom vrtića sa porodicom:

- upoznavanje svog deteta van porodičnog konteksta;
- usavršavanje roditeljskih veština;
- lična satisfakcija - ispoljavanje vlastitih sposobnosti, talenata... veće zadovoljstvo sobom.

Korist za vaspitače koja se ostvaruje saradnjom porodice sa vrtićem:

- povećanje profesionalne kompetencije - boljim poznavanjem roditelja bolje će razumeti dete, bolje planirati i organizovati rad;

- veća podrška, razumevanje i uvažavanje od strane roditelja;
- tehnička pomoć - od dobijanja ideja do pomoći u realizaciji.

Sa roditeljima je moguće sarađivati na više različitih načina:

I. Oblici obostranog informisanja (razgovori; "otvorena vrata"; panoi za obaveštavanje roditelja; pisma i poruke, individualni razgovori, novine i brošure za roditelje, kućne posete, izveštaji, kutije za sugestije, telefonski pozivi...).

II. Zajedničko sticanje znanja u vaspitanju dece ("radionice", roditeljski sastanci; panel diskusije; predavanja; seminari; savetovalište za roditelje; radne grupe; zajednička biblioteka...).

III. Zajedničko življenje (učesće roditelja u radu predškolske ustanove i igri dece; volontiranje, učesće u priredbama i proslavama, izletima, zajednička soba za roditelje i vaspitače; zajedničko planiranje, pravljenje igračka, zajedničke akcije; učesće u organizaciji života, zajednička druženja dece i roditelja...).

Svaki oblik saradnje određuje njeno mesto u celom programu. Ukoliko se saradnja svede na određen broj roditeljskih sastanaka i poseta i oстане na nivou informisanja roditelja o tome kako deca žive u predškolskoj ustanovi, to je daleko od koncepcije programa kao otvorenog sistema vaspitanja. Bitna odlika i cilj saradnje je pomoć porodicama da kod kuće uspostave okruženje koje podstiče razvoj dece, a s druge strane, dobijanje povratne informacije vaspitaču da razume decu i roditelje.

Potrebno je obezbeđivanje informacija, ideja, predočiti porodicama na koji način da pomognu deci kod kuće u vezi s programom koji se ostvaruje u ustanovi. Tek tada oni mogu razumeti aktivnosti svog deteta.

Roditelje je potrebno angažovati i sa njima deliti realne životne probleme dece i uključiti ih u proces odlučivanja, procese programiranja i rada ustanove. Roditelji ne treba da budu samo posetioci, već oni jesu u stanju da budu i realizatori programa, tehnički pomoćnici, članovi saveta, predavači drugim roditeljima, ukoliko, ljudi koji zajedno sa vaspitačima brinu i odlučuju o kvalitetu života svoje dece.

Vaspitači i stručni saradnici imaju presudnu ulogu u ostvarivanju kvalitetne saradnje sa porodicom. Iniciranje takve saradnje mora poteći od stručnjaka u vrtiću, koji moraju poštovati prava roditelja da imaju svoje stanovište i izgrađen stav da vaspitač i roditelj nisu rivali i suprotstavljeni sistemi, već da su na zajedničkom poslu i sa zajedničkim ciljevima. Mi često postavljamo zadatke saradnje s porodicom ne razvijajući prave strategije za njenu realizaciju. Razvijena strategija podrazumeva: poznavanje realne situacije deteta i porodice, poznavanje mogućih oblika saradnje i veštine u njihovom realizovanju, načina motivisanja roditelja za saradnju (utvrđivanje potreba, informisanje, nenasilno uključivanje), veština komunikacije (aktivno slušanje, razrešavanje konflikata).

Roditelji su i prva veza predškolske ustanove sa lokalnom zajednicom. Kao što vaspitaču znači pomoć roditelja, tako i roditelju znači pomoć vaspitača u prepoznavanju i integrisanju resursa i usluga (servisi, udruženja, institucije), koji postoje u lokalnoj zajednici,

8b Saradnja sa lokalnom zajednicom

Predškolska ustanova i njeni programi imaju efekta na razvoj dece samo onda kad se zajedno sa programom angažuju ne samo deca i roditelji nego i lokalno okruženje. Da bi institucionalno vaspitanje i obrazovanje predškolske dece preraslo u društveno vaspitanje, neophodno je da se predškolske ustanove povežu sa društvenom sredinom, kao i da se šire otvore za uticaje koje društvena sredina nudi.

Akteri sa kojima predškolska ustanova treba da saraduje zavise od tipa okruženja, ali je uglavnom neophodna saradnja sa roditeljima, osnovnom školom, centrima lokalne zajednice, školama i fakultetima koje školuju bazični stručni kadar koji radi u predškolskim ustanovama, relevantnim ministarstvima, domovima zdravlja, ustanovama kulture (muzeji, biblioteke, pozorišta, galerije, plesni studio i sl.), rekreativnim centrima (plivališta, zoo-vrtovi, botaničke bašte, savezi planinara, nacionalni parkovi, sportski tereni, izletišta i sl.), obližnjim zanatskim centrima (pekara, mesara, kovačnica, sajdzinica...), ostalim društvenim i komunalnim institucijama koje se nalaze u okruženju (saobraćajna preduzeća, prodavnice pijaće, restorani...).

Otvorenost predškolske institucije podrazumeva i boravak drugih ljudi i dece u predškolskom okruženju, a oni mogu biti roditelji, volonteri, studenti, ljudi različitih profesija i javnih statusa različitog uzrasta i životnog iskustva.

Ta saradnja pomaže deci da steknu uvid u raznovrsna iskustva i načine životnog organizovanja. No, saradnja sa lokalnim okruženjem nije puko obilaženje lokalnih ustanova. Ona pretpostavlja mnogo značajniju ulogu predškolske ustanove. Naime, vrtić, kao i škola, kao jedna zajednica profesionalaca, trebalo bi da inicira nove oblike saradnje i da snimajući potrebe dece i roditelja nudi nove i adekvatnije modele programa.

Kao što je to istaknuto u ciljevima Ujedinjenih nacija (Unicef), tako je interes svakog, pa i našeg društva obuhvat sve dece i zaštita deteta i detinjstva. Predškolska ustanova trebalo bi da nudi programe za najrazličitije populacije: za decu koja nisu obuhvaćena redovnim programima; za decu iz romskih naselja i ostalih socijalno marginalizovanih grupa; za decu koja su različitih kulturnih i nacionalnih pripadnosti i nalaze se u mestima sa više supkultura; za decu iz siromašnih sredina; za decu kojoj je potrebna rekreacija, socijalizacija, stvaralačka inspiracija, zdravstvena pomoć... Od tog preventivnog rada zavisiće dobrobit dece i njihov kasniji uspeh u školi.

Od kvaliteta otvorenosti predškolske ustanove zavisiće ne samo njen uticaj na predškolsku decu, nego i uticaj na lokalno okruženje. Ustanove koje generišu programsku i socijalnu aktivnost (nude različite tipove okupljanja, manifestacija, akcija, događanja za decu i odrasle) uspešnije su po efektima od ustanova zatvorenog tipa.

8v Saradnja sa školom

Škola je sledeća institucija u koju se deca tokom svog odrastanja uključuju. Neka deca imaju prilike da borave u predškolskim institucijama, dok druga polaze u pripremnu grupu direktno iz porodica. Za tu decu i njihove roditelje je posebno važna saradnja koju predškolska ustanova ostvari sa školom.

Škola je druga važna institucija neposredno povezana s radom predškolske ustanove. Te dve institucije moraju tesno saradivati da bi proces tranzicije deteta iz jedne u drugu instituciju tekao što bezbolnije i uspešnije. Osim sistemske povezanosti te dve institucije, važno je decu i roditelje pripremiti za različita očekivanja koja slede iz ciljeva, programa i različitih načina organizacije koji postoje u te dve sredine.

Ukoliko vaspitači žele podstaknuti uspešnu saradnju sa školom i roditeljima, potreban je poseban trud da bi se inicirala aktivna, stalna, fleksibilna i dobra komunikacija. Roditelji su jedina stalna lica koja su sa decom sve vreme tokom tranzitivnog perioda i adaptiranja dece na dve različite sredine, te je potrebno da se aktivno uključe u program saradnje sa školom.

Vaspitači i učitelji moraju biti uvereni da su roditelji integralni deo obrazovnog programa i da od roditelja očekuju da učestvuju, ne svodeći dakle saradnju sa školom na saradnju dveju institucija, već uzimajući u obzir realne životne probleme dece i roditelja.

Buduće učitelje i školu potrebno je uveriti da mala deca polaze u osnovnu školu sa ogromnom količinom znanja i brojnim umešnostima. Savladala su govor i mogu uspešno da ostvare komunikaciju sa drugima. Imaju širok repertoar umeća samostalnog delovanja kao što je hranjenje, oblačenje, lična higijena i rukovanje jednostavnim alatima. Svesna su običaja, društvenih normi i postupaka u međusobnim odnosima. U tom ranom uzrastu, takođe je uspostavljen bazičan osećaj o sebi i odnos prema svetu. Realno sagledavanje dece u školskim uslovima nije moguće bez prethodnog upoznavanja dece, njihovog iskustva i programa aktivnosti po kome su deca radila.

Kako roditelji, vaspitači i učitelji mogu raditi zajedno kao partneri? Uspešna veza se može postići na dva suštinska načina: stalna, jasna dvosmerna komunikacija i negovanje različitih oblika saradničkog odnosa.

Veza roditelj - vrtić - škola je utemeljena na poverenju. Delotvornim sporazumevanjem gradi se uzajamno poverenje. Uspostavljanje pravog prijateljstva sa roditeljima, vaspitači i učitelji mogu započeti razmišljanjem o tome šta mogu naučiti od roditelja o njihovoj deci i njihovoj percepciji problema vezanih za polazak dece u školu. Pomno slušanje predstavlja važnu poruku u smislu uspostavljanja otvorenog odnosa uzajamnog podržavanja. Potrebno je zajedničkom saradnjom otkriti probleme koji će decu i roditelje zadesiti u prelaznom periodu i napraviti strategije za njihovo rešavanje i predupređivanje teškoća. Uloga predškolske ustanove je ključna u iniciranju, podsticanju i obezbeđivanju formi saradnje.

Razgovori roditelja, vaspitača i učitelja moraju se odvijati češće kako bi bila osigurana stalna komunikacija. Za roditelje i buduće učitelje potrebno je organizovati tribine, panel-diskusije, posete aktivnostima dece (kako u vrtiću, tako i u školi) cirkularna pisma, postere, izložbe radova i druge forme saradnje koje će pružiti priliku za razmenu iskustava. Problemi adaptacije, način na koji deca stižu iskustva i uče, zrelost potrebna za polazak u školu, način organizovanja škole i različiti načini uređivanja sredine za učenje, očekivanja, iskustva testiranja prilikom upisa i sl. - mogu biti teme od zajedničkog interesa.

Posebno je važno obratiti pažnju na decu koja će prvi put krenuti i u predškolsku ustanovu i za godinu dana u školu. Za vreme tog kraćeg boravka u predškolskoj ustanovi bitno je da vaspitači od roditelja saznaju: šta bi želeli da dete postigne u okviru boravka u pripremljenoj grupi; kojim se aktivnostima najradije bave sa svojim detetom; koja su to posebna iskustva ili događaji iz života deteta o kojima žele da obaveste vaspitača; šta je to zbog čega su ponosni na svoje dete i šta su po njihovom mišljenju detetova jaka i manje jaka iskustva i snage; koje su omiljene igre i aktivnosti deteta; šta dete radi kada je uznemireno i na koji se način najbolje umiri; na koji način bi želeli da se uključe u rad pripremljene grupe tokom godine itd.

Tokom godine boravka deteta u predškolskoj ustanovi vaspitač stiče sliku razvoja i detetovih mogućnosti praveći dosije o detetu. U njemu se mogu naći korisne beleške za budućeg učitelja (beleške, napomene, normativne liste razvoja, izveštaji o razgovorima, napomene o stvarima koje brinu roditelje i postavljeni ciljevi za svako dete, aktivnosti koje se detetu posebno sviđaju, ko su posebni prijatelji deteta i zapažanja uočena u toku posmatranja kojima se rezimira znanje deteta u svim oblastima razvoja). Ove informacije su posebno značajne ukoliko dete bude imalo problema na testiranju i prvom razredu.

Saradnju sa školom potrebno je posebno planirati i predvideti vreme, mesto i forme saradnje. Pri tome treba imati u vidu da i roditelji i učitelji mogu zbog nečega biti zabrinuti, oklevati da prisustvuju sastanku, imati predrasude o mogućnostima dece i mogućnostima učešća roditelja. Uređenje prostora i atmosfera treba da odgovaraju sastanku partnera koji su tu zajedno i razmenjuju za sve korisne informacije.

Kvalitetna saradnja:

- reafirmiše sve aktere kao partnere kompetentne za vaspitanje dece;

- jeste način na koji se roditeljima pokazuje da su predškolska ustanova i škola pouzdane i brižne sredine za vaspitanje njihovog deteta;
- pruža mogućnosti za proširivanje procesa učenja i obogaćivanje iskustava dece i metoda rada sa njima;
- pomaže roditeljima i učiteljima da dobiju informacije u vezi sa programom i da se usklade očekivanja i potrebe sa programskim mogućnostima;
- daje povratnu informaciju vaspitačima o zahtevima koje škola pred dete postavlja i šta je to na čemu sa decom treba da rade da bi ta tranzicija za dete prošla što bezbolnije.

KONCEPCIJA DETINJSTVA I VASPITANJE DETETA

Polazišta programa mogu se pronaći u sledećim tvrdnjama:

- dete ima potrebu da bude ono što jeste, raste, razvija se;
- dete je jedinstveno biće. Razvoj deteta se ne ostvaruje izdvojenim delovanjem na pojedine strane ličnosti ili aspekte razvoja;
- svako dete uči i razvija se sopstvenim tempom;
- dete je socijalno biće i ima potrebu da razume sebe i svet koji ga okružuje;
- svako dete ima prirodnu potrebu da razume sebe i svet koji ga okružuje;
- predškolsko dete funkcioniše na osnovu onoga što u datom trenutku jeste, ima i ume;
- delatnost od posebnog značaja za razvoj i učenje predškolskog deteta je igra.

Sopstvenom aktivnošću, kroz interakciju sa fizičkom i socijalnom sredinom, dete se potvrđuje i time stiče neophodne pretpostavke za proširivanje sopstvenih granica, za menjanje i razvoj. Dete će biti spremno da reaguje na izazove novih učenja i saznanja ako ima mogućnosti da dela, misli, izražava se u skladu sa svojim trenutnim moćima i ako je prihvaćeno i uvaženo takvo kakvo je.

Svako dete u predškolskoj ustanovi je osobena ličnost, ono ima svoj način mišljenja, osećanja, delanja, sopstvene potrebe, navike i interesovanja i svoje osobeno iskustvo. Vaspitni postupak koji polazi od poštovanja detetove ličnosti mora pružiti priliku svakom detetu da bude "svoje", mora mu pomoći da postane svesno svojih osobenosti, da ih prihvati i razvija se sopstvenim tempom (vaspitno-obrazovni postupak ne bi trebalo da po unapred isplaniranom sledu usmerava razvoj cele grupe dece).

Dete reaguje celim svojim bićem, te je podsticanje optimalnog i harmoničnog razvoja deteta nemoguće delovanjem samo na pojedine strane njegove ličnosti ili aspekte razvoja.

Za ukupan razvoj deteta presudnu ulogu ima socijalna interakcija sa odraslima i vršnjacima.

Dete predškolskog uzrasta jasno i gotovo neprestano ispoljava potrebu da razume svet koji ga okružuje i potrebu da njime ovlada. Ono ima ideje o stvarima i tumačenja za pojave i događanja koje je formiralo na osnovu ranijih iskustava. Netačni odgovori deteta sa stanovišta odraslog ne mogu se zameniti "tačnim"

gotovim odgovorima. Dete treba da ih zameni na osnovu interakcije sa fizičkom i socijalnom sredinom - praktičnom primenom, isprobavanjem, proveravanjem, obrazlaganjem i dr.

Dete teži da razume i ovlada onim što za njega ima lični smisao i značenje. Za takva učenja nije ga potrebno spolja "motivisati", ali to ne znači da decu treba prepustiti samima sebi. Postoji suštinska razlika između izazova koji bi odrasli trebalo da pruža kroz primer i "tradicionalne" ponude kada se detetu izlažu gotova znanja koje treba da usvoje!

Specifičan i posebno vredan oblik učenja predškolskog deteta je igra. U njoj ono, angažujući sve svoje kapacitete, prerađuje i prisvaja stečena iskustva, što znači da istovremeno postaje svesno tih iskustava (emocionalnih, socijalnih, kognitivnih).

Predškolska ustanova mora da obezbedi dovoljno prostora, materijalnih sredstava i povoljnu klimu za slobodnu igru dece i da je kultiviše indirektnim uzorima iz umetnosti i drugih domena ljudskog stvaralaštva.

1. Mogućnosti predškolskog deteta

Deca se na mnogo načina opisuju: u razvojnim teorijama, u normativima, u razvojnim skalama, u brošurama za roditelje itd. Ti opisi nisu uvek isti i svaki od njih dočarava poneki aspekt onoga što zamišljamo kakvo dete jeste i kako detinjstvo izgleda.

Većina opisa pominje da su predškolska deca: živa, radoznala, da zapitkuju i istražuju, pričljiva i bučna, stvorenja koja mogu lako zaplakati i lako se nasmejati, neumorna i željna fizičkih aktivnosti, spontana, sklona igri, živahna i druželjubiva.

Razvojne teorije opisuju predškolski period na sledeći način:

- period bogat po razvojnim potencijalima, period u kome se razvija veliki deo inteligencije i perceptivnih sposobnosti, period u kome dete ima odlično pamćenje i intenzivan senzomotorni i ikonički razvoj;
- period u kome nastaje diferenciranje motiva i emocija, počinju da se ispoljavaju interesovanja i unutrašnja motivacija za predmete od interesa i interakcije sa vršnjacima;
- predškolska deca, međutim, imaju skroman logičko-analitički aparat, perceptivno su fiksirana i vezana za kontekst u kome uče, imaju problema sa apstrahovanjem i izražavanjem zbog malog fonda reči i jezičkih mogućnosti, potrebne su im konkretne aktivnosti i slikovit način prikazivanja i označavanja stvari i pojava;
- fizički razvoj odlikuje elastičnost, ali mala snaga, brzina i izdržljivost. Mala deca imaju velike potrebe za kretanjem, no lako se umore a lako se i odmore;
- najbolje uče kroz igru, akciju, aktivnost i otkriće, interakciju sa drugima i kada je predmet interesovanja njihov sopstveni izbor;
- razvoj predškolskog deteta teče skokovito - sve funkcije se ne razvijaju u isto vreme, istom dinamikom i stabilnošću kod svakog deteta istog uzrasta;
- bez obzira na raznovrsnost, postoje opšte zakonitosti razvoja;
- predškolski period je period potencijalno bogat razvojnim mogućnostima;

- centralna strategija našeg uticaja na razvoj je "ojačavanje postojećeg" i dodavanje onoga što detetovom repertoaru nedostaje.

Potrebe male dece su mnogobrojne:

- aktiviranje svih razvojnih potencijala;
- da bude to što jeste;
- uverenje da je voljeno i poštovano;
- da donosi odluke i da se igra po sopstvenom planu;
- da bude samostalno i nezavisno;
- da ispoljava sve vrste emocija i polako ih usmerava ka pozitivnim reakcijama;
- da mu je dozvoljeno da greši;
- da bira i da neguje sopstvena interesovanja.

Sredina za učenje trebalo bi:

- da je bogata podsticajima i da angažuje različita čula i sposobnosti (deci daje priliku za isprobavanje, igranje, eksperimentisanje, slušanje i posmatranje, rešavanje problema, odmaranje);
- da omogućuje socijalne interakcije;
- da je raznovrsna i multikulturalna;
- da liči na dom i da se deca u njoj dobro osećaju;
- da omogućuje slobodu kretanja i fizičku aktivnost;
- da je označena i sređena.

Predškolski uzrast je osetljiv period i deca su još uvek pod uticajem odraslih. Snaga reči i modela koje odrasli predstavljaju je velika, zato je posebno važno da se ponašanja dece dočekuju sa puno strpljenja, brižnosti i prihvatanja. Potrebe odraslih nisu uvek u skladu sa potrebama dece (odraslima manje odgovara što su deca bučna, što stalno zapitkuju, što su neumorna...), ali je upravo to profesionalni izazov i suština poziva vaspitača. Raznovrstan program, kvalitetna i sigurna sredina za učenje i sadržaji koji polaze od interesovanja dece omogućiće deci da s radošću dolaze u predškolsku ustanovu.

Program predškolske ustanove treba da ima u vidu i potrebe roditelja. Oni prevashodno brinu o sigurnosti dece i o zdravlju, zatim o ishrani, pa tek potom o realizaciji programa i sadržajima kojima se deca bave. Za uticaj na odrastanje svog deteta zainteresovani su svi roditelji. Ne treba zaboraviti da poverenje prema predškolskoj ustanovi podjednako stiču i deca i roditelji.

2. Kako deca uče

- dete ima urođenu motivaciju da uči i saznaje;

- dete uči kada za to ima lični razlog i kada ono što uči za njega ima značenje;
- učenje je proces izgrađivanja, a ne usvajanja znanja;
- dete uči putem interakcije sa socijalnom i fizičkom sredinom tako što neprestano menja i prilagođava svoja prethodna iskustva i saznanja;
- za dete je igra posebno značajna aktivnost; osim što je način izražavanja, ona predstavlja i specifičan oblik učenja.

Proces učenja kod predškolske dece jeste specifičan: učenje je često ograničeno kontekstom dešavanja, usputno i slučajno, manje svesno, sa manjim sposobnostima verbalizovanja i kodiranja, skromnijim mogućnostima logičkog zaključivanja, ali sa velikim mogućnostima pamćenja, perceptualno fiksirano, ali zato imaginativno i ikonički (predstavno) bogato. Deca uče u svim situacijama i tokom celoga dana.

Model A podrazumeva da su deca u realizaciji programa aktivna tokom procesa saznavanja. Iza te činjenice stoji određena koncepcija učenja, koja ima nekoliko ključnih ideja.

Učenje po ovoj koncepciji nije izjednačeno sa pamćenjem niti sa "obrađivanjem" određenog gradiva zajedno sa decom. Učenje je mnogo više od toga i ne može se svesti na ponavljanje. Ono je logička konstrukcija koju dete mora samostalno da izgradi, ali tako što stvari istražuje, kombinuje, proverava sopstvene hipoteze, konsultuje drugu decu i odrasle; dobija informacije i saznanja kako iz organizovanih, tako i iz spontanih situacija učenja.

To ujedno određuje i ulogu vaspitača kao pomagača koji omogućuje da se taj proces neometano odvija. On nije više "predavač" i "žongler" koji treba da realizuje sve sadržaje programa, nego je posrednik između mogućnosti, potreba i interesovanja dece i programa i pre bismo njegovu ulogu mogli označiti kao "kormilar" - onaj koji nenapadno pomaže da se situacija učenja odvija i koji uskače onda kada deca nemaju dovoljno ideja i materijala.

Uloga vaspitača u procesu učenja dece je više uloga posrednika i pomagača nego direktnog izvora znanja. Ona podrazumeva praćenje, prepoznavanje i otkrivanje onoga što deca znaju, njihovih potreba i interesovanja i tek na osnovu toga planiranje sredine, materijala i aktivnosti koji mogu biti podsticaj i prilika za nova učenja, ali i za širenje i stvaranje novih potreba i interesovanja.

Situaciju učenja vaspitač organizuje indirektno, pažljivom organizacijom, davanjem direkcija i ideja, ali na taj način da radost otkrivanja prepusti samoj deci. On mora pažljivo da planira, tako da u ponuđenim sadržajima bude za svakog iz grupe ponešto; to znači da će sadržaji biti različiti po težini, vrsti aktiviranja, domenima iz kojih potiču; dinamični. Takođe mora da obezbedi deci priliku za interakciju i razmenu ideja, što najbolje pruža rad u malim grupama, ali što ne isključuje potrebu individualnog i frontalnog rada sa decom. Da bi znao koje su mogućnosti dece i da bi dobio ideje za sadržaj svog rada, vaspitač mora vrlo pažljivo da posmatra decu i prati za šta se zanimaju, šta im je problem, šta su im potrebe.

"Deca uče ono što žive." Kakvu će sliku o sebi, drugima i o svetu deca da izgrade u dečjem vrtiću, zavisi od toga kakav SVET čini predškolska ustanova. Sadržaj života u predškolskoj ustanovi je istovremeno sadržaj obrazovanja koje mu se nudi. Iz tog razloga se izbor i planiranje sadržaja obrazovanja ne može svesti samo na izdvojene sekvence u formi planiranih aktivnosti pojedinih područja (oblasti) vaspitno-obrazovnog rada.

3. Koncepcija predškolske ustanove

1. predškolska ustanova jeste mesto življenja predškolskog deteta;
2. ono u predškolskoj ustanovi predstavlja aktera sopstvenog napretka;
3. predškolska ustanova prevashodno postoji da zadovolji potrebe dece i roditelja, a zatim ispunjava i sve ostale društvene potrebe i uslove;
4. od predškolske ustanove očekuje se da bude centar lokalne zajednice i da deci i roditeljima pruža raznovrstan izbor programa.

Struktura i način korišćenja prostora i materijala, socijalni sastav, pravila i norme koje regulišu socijalne odnose i ukupan život u predškolskoj ustanovi čine bitan deo "skrivenog programa institucije" (ono što se stvarno u ustanovi događa, a ne ono što je u programu deklarativno navedeno). Zbog toga se organizacija fizičke i socijalne sredine ne može odvajati od ukupnog vaspitno-obrazovnog delanja, niti bi smela da bude unapred uniformno postavljena polazeći od nepedagoških kriterijuma (npr. ekonomskih).

Indirektne vaspitne intervencije - struktuiranje prostora i materijala, vremenska organizacija aktivnosti i posebno način grupisanja dece i otvorenost ustanove - čine bitan deo vaspitnog programa i ne mogu se posmatrati nezavisno od osnovnih načela i ciljeva predškolskog vaspitanja, niti propisati uniformno za sve sredine i uslove. Sadržaj i ritam života u ustanovi, način korišćenja prostora i materijala, pravila ponašanja, odnos prema igri i učenju treba da budu smisleni, realistični i dosledni, kako za decu, tako i za odrasle - vaspitače, roditelje i druge.

Predškolska ustanova kao otvoreni sistem vaspitanja polazi od nekoliko pretpostavki. Njena otvorenost "ka spolja" znači: integraciju u realni život - predškolska ustanova kao mesto življenja dece; otvorenost ka lokalnoj zajednici i roditeljima; povezanost vaspitanja koje se dešava u porodici, vrtiću i lokalnoj zajednici.

Njena otvorenost "ka unutra" podrazumeva da je njena struktura (prostor, vreme, organizacija i način grupisanja) dogovorne prirode; podrazumeva specifičnu ulogu vaspitača (prevashodno vaspitač kao partner; posmatrač i pratilac uspešnosti realizacije programa; onaj koji promišlja i vrednuje sopstveni rad; onaj koji stvara prilike za učenje; istraživač).

Ne može se tvrditi da je ustanova organizovana kao otvoreni sistem:

- ako deca i roditelji nemaju prava da dođu kad žele;
- ako roditelji ne mogu da utiču na ponudu oblika i načina zbrinjavanja dece;
- ako se roditeljima uskraćuje pravo da ulaze u grupu dece i planiraju zajedno sa vaspitačem;
- ako se cela ustanova ili grupa dece vodi na jedan hijerarhijski način;
- ako vaspitač nije drug u igri;
- ako se celokupan rad planira samo sa pozicija odraslog i unapred planiranog programa;
- ako se dečja interesovanja, potrebe, mogućnosti i osećanja ne uzimaju u obzir;
- ako ustanova ne adaptira svoj rad prema potrebama dece, roditelja i lokalne zajednice;
- ako se odgovornost za uspeh deteta deli na "našu" i "vašu";

- ako ustanova nije mesto življenja dece, već prostor za realizaciju programa;
- ako se stalno zaključavaju ulazna vrata.

Da bi se ustanova "otvorila", potrebne su temeljne izmene načina organizacije ustanova i podrška vaspitnom kadru:

- raspored dnevnih aktivnosti mora postati fleksibilniji i više adaptiran potrebama dece i roditelja;
- uređenje prostora treba da bude izborno i podsticajno, da omogućava interakciju, ali i individualizovani pristup svakom detetu;
- vreme koje dete provodi ne sme biti opterećeno "čekanjem" i zadovoljavanjem samo bazičnih potreba;
- sestre i vaspitači treba da dobiju temeljnu obuku o načinu saradnje sa različitim tipovima roditelja, različitim tipovima dece, lokalnom zajednicom, kao i raznovrsnim načinima planiranja i praćenja svog rada;
- način vođenja ustanove i saradnja s okruženjem moraju biti demokratski i partnerski.

Profesionalci takve ustanove razmišljaju o tome šta deci u ustanovi smeta da se osećaju kao ličnost; kako dezinstucionalizovati (smanjiti) negativne efekte boravka u instituciji; kako steći partnere predškolske ustanove i ko su oni; šta mi kao ustanova možemo uraditi za partnersku saradnju; kako omogućiti da ustanova postane mesto življenja predškolske dece i situacija za ostvarivanje roditeljskog poziva; kako od roditelja i lokalne zajednice napraviti saradnike; kako proces obrazovanja učiniti transparentnim i svima dostupnim.

Prilikom procesa "otvaranja" mogu se pojaviti određeni otpori. Ponekad ovakav stil rada nije u skladu sa podzakonskim ili normativnim aktima: javno stručno mišljenje sklonije je profilaktičkoj i zdravstvenoj organizaciji ustanove, te "otvorenost" vidi kao problem, a ne kao prednost za decu i roditelje; stilovi življenja populacije koja teritorijalno gravitira predškolskoj ustanovi do te mere su različiti da to predstavlja vrednosni i organizacioni problem; dominiraju takmičarski i uski interesi umesto kooperativnosti. Ovaj način rada zahteva od vaspitača razvijene socijalne (pregovaračke i organizacione) sposobnosti i autentičan odnos prema deci i roditeljima, kao i ostvarivanje kontakata sa ljudima iz lokalne zajednice.

4. Opšti programski ciljevi i načela vaspitanja i obrazovanja na predškolskom uzrastu

4a Ciljevi

Opšti cilj predškolskog vaspitanja može se prevesti u tri grupe ciljeva, koji istovremeno označavaju tri globalne sfere razvoja i vaspitanja deteta: upoznavanje sebe i ovladavanje sobom, razvijanje odnosa i saznanja o drugim ljudima i izgrađivanje saznanja o okolini i načinima delovanja na nju.

Ciljevi predškolskog vaspitanja i obrazovanja su da dete:

- 1. otkriva i upozna samoga sebe** - da razlikuje delove tela, upoznaje svoje potrebe, opažanja, osećanja i misli; otkriva, izgrađuje i ovladava različitim načinima izražavanja: telom, pokretom i gestom, kroz različite medije, verbalno i neverbalno; istražuje i prihvata svoje moći i granice kao osnovu poverenja u sebe; proširuje svoje moći i granice, delovanjem na sredinu i interakciju sa drugima; pomoću umetničkih medija i kroz igru razvija svoje kreativne potencijale;

2. razvija odnose i stiče iskustva i saznanja o drugim ljudima - na osnovu sigurnosti i poverenja u sebe gradi otvorenost i poverenje prema drugima; upoznaje i razume pravila ponašanja i ophođenja u grupi i sredini u kojoj živi i izgrađuje elementarne moralne norme; nauči da prepozna i uvaži potrebe i osećanja drugih; razvija prijateljske i saradničke odnose sa vršnjacima i odraslima; proširuje iskustva i produbljuje razumevanje društvene i kulturne stvarnosti (ljudski rod, socijalne institucije, običaje, tradicije, kulturne razlike); koristi i razvija različite načine komunikacije sa drugim ljudima; uči da sasluša i uvaži ideje i mišljenja drugih, ali i da im suprotstavi svoje gledište; razvija sposobnost pregovaranja i dogovaranja;

3. saznaje svet oko sebe i razvija načine delovanja na njega - otkriva i upoznaje svojstva i odlike predmeta i pojava u svojoj okolini na osnovu sopstvene aktivnosti (posmatranje, poređenje, praktične radnje, istraživanje, isprobavanje i proveravanje pretpostavki, funkcionalne i konstruktivne igre) gradeći diferenciranu sliku sveta; razvija intelektualnu samostalnost kroz samostalno iznošenje ideja, isprobavanjem, oslobađanjem od dominacije perceptivnih informacija; osposobljava se da na konstruktivan i kreativan način koristi predmete i informacije.

Sfere detetovog delanja, saznanja i razvoja preklapaju se i uzajamno uslovljavaju: dete otkriva svoje moći i granice upravo u interakciji sa fizičkom i socijalnom sredinom isto kao što njegovi odnosi sa socijalnom sredinom i snalaženje u materijalnom svetu zavise od toga koliko poznaje samog sebe i koliko je u stanju da svoje postupke uskladi sa informacijama koje dobija od sredine.

Ciljevi se, s jedne strane, odnose na postignuće - razvojne ishode ili izgrađena saznanja, a s druge strane na delanje - akcije i interakcije koje vode izgrađivanju saznanja i razvojnih postignuća.

Imajući u vidu ciljeve vaspitanja, a polazeći uvek od konkretne dece i njihove životne situacije, postavljaju se zadaci za indirektno i direktno vaspitne relacije.

U prevođenju ciljeva u zadatke, prilikom planiranja sopstvenih vaspitnih akcija, vaspitač se daleko više oslanja na drugu grupu ciljeva. (Jednom aktivnošću se ne može "razviti radoznalost, samostalnost" ili "logično mišljenje", već se mogu samo stvarati uslovi i podsticaji za takve akcije deteta koje će tek dugoročno moći da vode razvijanju radoznalosti, samostalnosti i logičkog mišljenja.)

Vaspitni ciljevi ostvaruju se u predškolskoj ustanovi kroz niz spontanih životnih situacija, slobodno odabranih ili zajednički planiranih aktivnosti (praktičnih, govornih, društvenih, igrovnih, sportsko-rekreativnih, umetničkih, izražajno-stvaralačkih, istraživačko-saznajnih), pri čemu se koriste različita sredstva (sopstveno telo, usmeni i pisani jezik, likovni, prostorno-plastični i vizuelni mediji, muzika i ples, matematika), materijali (predmeti svakodnevnog upotrebe, igrovni i didaktički materijali, produkti kulture i umetnosti) i metode (posmatranje, isprobavanje i istraživanje, izražavanje, vežbanje, stvaranje).

4b Načela vaspitno-obrazovnog rada

U skladu s polazištima ovog programa, osnovna načela vaspitno-obrazovnog rada su:

1. Načelo poštovanja sebe i drugih

Poštovanje ličnosti deteta podrazumeva samopoštovanje vaspitača i poštovanje drugih ljudi (posebno kolega i roditelja) i razumevanje i uvažavanje činjenice da dete postaje ličnost na osnovu toga što ga drugi (roditelji, vaspitači, medicinske sestre, stručni saradnici) smatraju takvim i postupaju u skladu s tim. Poštovanje ovog načela je osnova demokratskih odnosa u vaspitanju. To iziskuje uvažavanje i podsticanje prava deteta da samostalno dela, bira, iznosi svoja mišljenja i osećanja, prava da uči i razvija se na svoj način, sopstvenim tempom. Ovo načelo podrazumeva spremnost i sposobnost da se dete upozna i razume.

2. Načelo angažovanosti

Kvalitetna vaspitna relacija mora da bude ne samo svesna i namerna, već i lično angažovana, posvećena. To znači da ukupan odnos vaspitača i dece, njihove interakcije i komunikacije, kako po formi tako i po sadržaju, moraju biti smisleni i za decu i za vaspitače. Angažovanost i posvećenost znače, bilo da se radi o detetu ili o odraslom, više od spoljašnje "zaposlenosti" i površne "sentimentalnosti"; oni podrazumevaju traganje sa ličnim značenjem, odgovorom na sopstvena pitanja i dileme. Vaspitač i deca mogu biti daleko više angažovani i posvećeni kada naizgled "ništa ne rade". Na primer, kad vaspitač posmatra dete ili grupu sa težnjom da razume značenje određenog ponašanja, za to mu je potrebno više napora i koncentracije nego kad izlaže unapred pripremljen sadržaj; isto kao što dete može biti mentalno angažovano i onda kad nije fizički aktivno.

3. Načelo životnosti

Načelo upućuje na uvažavanje životnog iskustva deteta i otvaranje ustanove prema porodici i društvenoj sredini, te njenu transformaciju u mesto življenja dece i odraslih. Predškolska ustanova bi trebalo da bude mesto gde dete doživljava neposredna različita životna iskustva (a ne samo da bude podučavano). Ovo načelo je suprotno bezličnosti i uniformnosti uloge vaspitača. Vaspitač najviše vaspitava onim što jeste kao ličnost i onim što ume da radi.

Dete usvaja i uči one sadržaje koji za njega imaju smisao, te je iz tog razloga sva iskustva koje dete stiče potrebno povezati sa socijalnim kontekstom u kojem deca žive i ukazati na njihovu praktičnu upotrebljivost u životnim situacijama. Ono što odraslom izgleda kao veoma aktuelno (godišnja doba, priredbe, državni praznici i sl.) detetu će često izgledati nametnuto, te je u svakodnevnom radu potrebno naći ravnotežu između onoga što bira odrasli i onoga što bira dete.

4. Načelo realističnosti

Razumevanje deteta i njegovog razvoja, razumevanje prirode, funkcije i dometa vaspitanja u predškolskoj ustanovi i razumevanje sopstvene uloge vaspitača - pretpostavke su za izgrađivanje realnog odnosa prema sebi samom, deci, okolnostima u kojima se vaspitno-obrazovni proces odvija. To znači biti realan u zahtevima i očekivanjima koja se postavljaju deci, ali i samom sebi.

Kapaciteti deteta ograničeni su razvojnim (ne)mogućnostima. Razvojno adekvatnim smatraćemo onu vrstu sadržaja koji su za jedan korak ispred iskustva deteta. Treba imati u vidu da se do nekih saznanja može dolaziti samo indirektno i da je potrebno vreme da dete samo uvidi odnose i relacije koje postoje među predmetima i pojavama (logičko-matematička znanja).

5. Načelo doslednosti

Doslednost proističe iz kontinuiteta (povezanosti) i smislenosti.

To ne znači biti uvek isti ili postupati na isti način, već delati u skladu sa pobudama i posledicama. Dosledan postupak teži harmoniji ciljeva, zadataka, akcija koje se pokreću i efekata do kojih dovode. Ova relacija između vaspitnih ciljeva i zadataka koji se postavljaju, sopstvene vaspitne prakse i procenjenih efekata kod dece polje je neprestanog preispitivanja i istraživanja vaspitača.

Deca imaju potrebu za doslednošću sadržaja koji im se nude, za doslednom organizacijom sredine za učenje, za vaspitačem koji ih za isti tip postupaka nagrađuje odnosno kažnjava, za doslednim dnevnim rasporedom. Iako postoji potreba za novim sadržajima, upoznavanjem novih sredina i lica, modela funkcionisanja, bazična životna sredina malog deteta trebalo bi da bude dosledna i sigurna.

6. Načelo orijentacije ka kompleksnosti pristupa

Svaki programski sadržaj može sa stanovišta deteta biti potencijalno vredan jer predškolsko dete ima malo iskustva. Oni pak sadržaji koji potiču od interesovanja deteta, a koji se odnose na opštije ciljeve, koji su logički povezani u procesu saznavanja (tematski, u vidu projekta, interdisciplinarno i sl.), koji vremenski i prostorno slede, a ukazuje se na njihovu povezanost i uzročnost - imaju veći smisao za dete. Predškolsko dete inače stvarnost doživljava globalno, te mu kompleksne metode i sadržaji, pristupi više odgovaraju.

7. Načelo organizacije učenja kroz igru i otkriće

Igra je jedinstven čin u kome se aktiviraju svi psihički domeni i potencijali malog deteta. Ona je posebno važna kako za dete, tako i za odraslog. Dete kroz igru istražuje svekoliku stvarnost, proverava sopstveno iskustvo, izmišlja nove obrasce ponašanja, varira iskustvo, nadoknađuje raskorak između komplikovanog sveta odraslih i sopstvenih mogućnosti itd. Vaspitači i roditelji mogu kroz igru da kod deteta razviju i oplemene stvaralačke potencijale, mišljenje, volju, potencijal za saznavanje. Budući da je igra i poseban oblik učenja koji sobom nosi unutrašnju motivaciju, veoma je značajna za sve aktore predškolske scene. Znajući da se preteranim obrazovnim uticajem i strukturiranjem može uništiti čar igre, odnosno njena autentičnost, treba biti oprezan sa didaktičkim aspektima igre u predškolskom periodu.

8. Načelo aktivnosti

Deca moraju učiti kroz aktivnost sa materijalima, sredinom i kroz interakciju. Da bi nešto spoznala, potrebno je da predmetima i pojavama manipulišu, da ih dovode u interakciju, izazivaju logičke posledice. Proces saznavanja neizbežno je povezan sa praktičnom i logičkom manipulacijom tokom koga dete čini i mnoštvo grešaka, ali ga tek interakcija sa predmetima, pojavama i ljudima osposobljava za kreiranje sopstvenog mišljenja. To iziskuje uvažavanje i podsticanje prava da samostalno dela, bira, iznosi svoje mišljenje i osećanja i da se razvija na svoj način i sopstvenim tempom. Ovo načelo podrazumeva spremnost i sposobnost roditelja i vaspitača da se dete posmatra, upozna i razume, te da mu u svakom momentu pruža prilika da se aktivira u neposrednom okruženju.

9. Načelo socijalne integracije

Predškolska ustanova i njeni programi imaju efekta na razvoj dece samo onda kad se zajedno sa programom angažuju ne samo deca i roditelji, nego i lokalno okruženje. Da bi institucionalno vaspitanje i obrazovanje predškolske dece preraslo u društveno vaspitanje, neophodno je da se predškolske ustanove povežu sa društvenom sredinom, kao i da se šire otvore za uticaje koje društvena sredina nudi.

Dete tokom predškolskog perioda treba da stekne osećaj pripadnosti i osvoji bazična pravila funkcionisanja u manjim i većim socijalnim grupama (roditeljska grupa, vršnjačka, druženje s decom i ljudima iz šire okoline). Zahvaljujući socijalnim razmenama, saradnji, katkad i konfliktima, simpatijama i poređenju s drugima, formiraju se socijalne osobine dečje ličnosti. Vaspitač i roditelj su tu da obezbede detetu raznovrsne socijalne interakcije i da mu omoguće osećaj pripadnosti i socijalne kompetencije.

MODELOVANJE PROCESA OBRAZOVANJA

1. Praktična prepoznatljivost modela programa:

1. korišćenje resursa i izvori sadržaja i aktivnosti;

2. otvorenost programa;

3. mnoštvo interakcija, rad u malim grupama;
4. fleksibilna organizacija vremena i prostora;
5. usmerenost na proces;
6. aktivne metode rada;
7. demokratski sistem odlučivanja i izbora;
8. pozitivni sistemi podsticanja i nagrađivanja i podsticanje samopoštovanja;
9. očuvanje potencijala i kultivisanje dečje igre.

2. Izvori sadržaja i aktivnosti rada s decom

Sadržaji rada mogu se birati iz više različitih izvora:

- sociokulturni sistemi (nauka i tehnika, saobraćaj, sport, umetnost, rad i proizvodnja, tehnologija, društvene i sve druge delatnosti postojećeg društva);
- sistemi komunikacije i simbolizacije (sadržaji koje deca sreću na televiziji, radiju, video medijima, pozorištu, plakatima, novinama, internetu, literaturi...) Ti će sadržaji biti predstavljeni na različite načine: grafičkim, gestovnim, jezičkim, motornim, logičkim simbolima;
- tradicija i prošlost (sadržaji koji potiču od susreta sa različitim običajima, folklorom, istorijom, religijskom strukturom, institucijama koje postoje u našem društvu, načinima obeležavanja značajnih datuma za dete, porodicu, vaspitnu grupu, zajednicu);
- neposredan praktični život koji decu okružuje (iskustva koja su posledica života u zajednici i porodici, kontakti s vršnjacima i drugom decom, ambijent koji je deci dostupan i s kojim može imati određena iskustva; dečja pitanja, aktivnosti dece, produkti, ponašanje dece itd.);
- vrednosni sistemi (sadržaji dobijeni preko ciljeva koje program naglašava i zadataka koje je vaspitač odabrao da bi kod dece stvorio određenu veštinu ili realizovao neku od zajedničkih ideja programa).

Sadržaji koji se biraju za rad s decom potičuće iz svih pomenutih izvora. Inicijativa za rad s određenom problematikom potičuće kako od same dece, tako i od vaspitača i roditelja. Vaspitač zatim od određenog interesovanja kreira pedagoške mogućnosti i sredinu za učenje. Njegova uloga kao prenosioca kulture vezana je za određenu vrstu sadržaja koji se u kulturi definišu kao poželjni i kulturološki uslovljeni. U radu sa svim drugim sadržajima, njegova je uloga medijatorska. On posreduje određeno iskustvo i veštinu kroz određeni sadržaj, planski birajući sadržaje koji će biti kvalitetniji.

Kvalitetnijim će se smatrati onaj izabrani sadržaj:

1. u kome deca mogu steći saznanja sopstvenim angažovanjem i istraživanjem,
2. koji pruža priliku za povezivanje sa starim iskustvom i repertoarom koje deca već poseduju ili ih zanima,
3. koji pruža priliku za angažovanje više različitih potencijala i aspekata razvoja,

4. koji jeste adekvatan mogućnostima dece i razvojnom nivou grupe,
5. koji se logički i organizaciono može kvalitetnije realizovati (za njega na primer ima više materijala i sredstava...),
6. u čiju realizaciju mogu da se uključe i drugi akteri (roditelji, deca, lokalna zajednica, volonteri...),
7. koji može da se realizuje kroz više različitih medija,
8. koji za samu decu i porodicu ima više smisla nego drugi sadržaji iste vrste.

Svi delovi dana su podjednako važni za boravak deteta u predškolskoj ustanovi. Aktivnosti kojima se dete bavi variraju od manje ili više strukturiranih, manje ili više didaktičkih; manje ili više programski orijentisanih. Iako svaka ustanova propisuje program po kome će se deca vaspitavati, organizacija dana je uvek kompleksnija od onoga što piše u samom programu. Veoma su važni ne samo delovi dana u kojima se događa "učenje u užem smislu", nego i sve druge aktivnosti najrazličitijeg tipa:

Aktivnosti nege: obroci, održavanje higijene, spavanje, oblačenje i sl. Takve situacije su veoma pogodne za sticanje neophodnih životnih navika. Potrebno je da se odvijaju polako i nenasilno da deca ne bi bila zaplašena i ne bi navike sticala na pogrešan način (te počela da odbijaju neku hranu, spavanje...). Svi postupci nege detetu šalju poruku o poverenju koje odrasli imaju u njega, a ishod je dete koje ima poverenja u sebe, koje je samostalno i veruje da će njegov izbor i dinamiku ispoštovati odrasli.

Aktivnosti u kojima deca prihvataju neke obaveze i uloge u negovanju sredine i zajednice posebno su važne u procesu socijalizacije i osamostaljivanja. Predškolska deca su u stanju da počiste deo prostorije, da brinu o kućnim ljubimcima i cveću; da vode kalendare različitih vrsta dežurstava; da brinu o zbirka; da označe svoje stvari crtežom, da sakupljaju kao grupa neki materijal itd. Takve vrste aktivnosti uče decu da dugoročnije neguju i brinu o nečemu.

Rekreativne aktivnosti su tokom dana neophodne jer se deca brzo zamore, ali i brzo odmore. One, međutim, nisu dovoljne za pravilan razvoj organizma te se ovom aspektu razvoja mora posvetiti posebna pažnja. Osim kratkotrajnih rekreativnih pauza, šetnji, organizovanih izleta, desetominutnih vežbanja i sl, neophodno je tokom svakoga dana bar pola sata organizovati vežbanje dece u sali za fizičko ili dvorištu u skladu s metodičkim uputstvima za tu oblast rada sa decom.

Interakcijske aktivnosti (spontane i planske) veoma su važan deo vaspitanja. U predškolskoj ustanovi deca stupaju u kontakt s drugom decom i roditeljima, sa vaspitačem, sa volonterima i drugim osobljem koje radi u ustanovi. Deci su neophodni svi ti kontakti, a posebno za stvaranje prijatnog ambijenta, za izgradnju psihološke sigurnosti; za učenje komunikativnih veština i rešavanje problema važan je njihov kontakt sa vršnjacima. Da bi on bio moguć, neophodno je da uređenje sobe u kojoj deca borave omogućuje to da ima dovoljno prostora i vremena za male i velike kontakte i okupljanja ("džepovi" soba u kojima deca mogu da se okupljaju zaštićeno od pogleda odraslih; kreveti i jastučići za manje grupe dece; table gde će deca kačiti poruke i svoje radove...).

Aktivnosti u koje se uključuju roditelji su veoma važne za decu. Nisu svi sadržaji pogodni za uključivanje velikog broja roditelja, ali su oni važni zato što deci daju sigurnost, pružaju priliku da se identifikuju sa različitim modelima, doprinose kooperativnosti i stvaranju prijateljskog i partnerskog ambijenta u kome se deca vaspitavaju. Svaki roditelj ima potencijal za neki vid saradnje (da odigra utakmicu, da popravi ogradu, da im pročita priču, da ih odvede na izlet, da nešto objasni ili demonstrira svoj hobi...), tako da je profesionalna veština vaspitača upućena na to gde i kad organizovati kontakte i susrete dece i roditelja i šta će biti njihov sadržaj.

Aktivnosti koje se odvijaju u prirodi omogućavaju deci da upoznaju različite prirodne pojave, da prate promene i savladaju neke tehnike posmatranja, da prikupljaju različite uzorke, prave zbirke, razmišljaju o uzročnosti prirodnih pojava, pokušavaju da naprave planove i akcije koje bi služile ekološkom unapređivanju životne sredine. Mnoge od prirodnih pojava mogu se simulirati u ustanovi. Deca su u predškolskom periodu veoma sklona aktivnostima koje podstiču senzorna iskustva i čula (igra vodom, peskom, zrnevljem, lišćem...) te im treba odvojiti deo sobe gde su takva iskustva dobrodošla i gde se mogu organizovati.

Aktivnosti upoznavanja lokalne sredine ne odnose se samo na prirodno okruženje, nego i veoma važno socijalno okruženje (posete raznim institucijama; razgovori s ljudima raznih zanimanja; gostovanje predstavnika različitih socijalnih institucija u vrtiću; igranje uloga; razgovori o događajima u lokalnoj sredini; razmena iskustava između dece i sa odraslima). Na taj način deca stiču neophodno socijalno iskustvo, postavljaju pitanja i izgrađuju socijalne veštine neophodne za snalaženje dece u društvu i neposrednom socijalnom okruženju.

Aktivnosti istraživanja i eksperimentisanja neophodne su da bi deca stekla logičko-matematička znanja, koja se spolja ne mogu videti kao inherentna svojstva predmeta i pojava. Takva znanja se ne mogu steći "prenošenjem", nego je neophodno omogućiti detetu da ih samo iznađe i konstruiše na osnovu podataka i argumenata dobijenih posmatranjem. Deci je potrebno organizovati podsticajne prilike za isprobavanje, razmenu, razmišljanje, stvaranje hipoteza i zaključaka, mogućnosti da u fizičkom i u logičkom smislu upoznaju svojstva predmeta i pojava, susret sa različitim medijima.

Aktivnosti vezane za tradiciju i susret dece sa kulturnim dobrima odnose se na susret dece sa najboljim tekovinama koje njihova kultura nudi za predškolski uzrast: dečje knjige, filmovi, bajke, narodne priče, muzika, narodna tradicija različitih kulturnih grupacija, različite dečje tradicionalne igre (pokretne, igre pamćenja i mašte, igre sa pravilima, igre uloga...) narodni običaji i rituali.

Stvaralačke i produktivne aktivnosti dece usmerene su na podsticanje stvaralačkih sposobnosti dece. To su sledeće aktivnosti: crtanje, slikanje, modelovanje, dramatizacija, ples, govorno stvaralaštvo, muzika, intelektualno stvaralaštvo. Deca su u predškolskom periodu veoma sklona stvaralačkim aktivnostima, te je veoma važno davati materijal i podsticaje i ideje za načine stimulanja tog razvoja.

Psihološke aktivnosti vezane su za potrebu dece da steknu pozitivnu sliku o sebi i da u predškolskom periodu ostvare kontinuitet svoje ličnosti i autentičnost. Zato je potrebno s decom organizovati razgovore o svakodnevnim događanjima, radionice, dramatizacije i druge aktivnosti usmerene na održavanje fizičkog i mentalnog zdravlja (bioenergetske vežbe, razvoj pojma o sebi, upoznavanje sa dečjim pravima, upoznavanje sa idejom "bezbednog" deteta, socijalne igre...).

Sadržaji se u tradicionalnim programima često unapred fiksiraju iako imaju tendenciju uopštavanja - tipovi sadržaja koji će se raditi sa decom smeštaju se često u vaspitno-obrazovne oblasti ili tipove aktivnosti. Kod programa otvorenog tipa, sadržaji su dogovorni i kreiraju se za svaku grupu dece i roditelja na autentičan način. U njima se rad odvija po centrima interesovanja organizovanim u istoj vaspitnoj sobi, po "ateljeima", tako da svaka vaspitna soba zastupa neko područje obrazovanja ili tip aktivnosti, ili po "temama" i "projektima".

3. Otvorenost programa

U otvorenom sistemu vaspitanja detaljan program učenja i obrazovanja nije unapred dat, već nastaje u interakciji dece, odraslih i sredine u kojoj borave. To se na praktične aspekte svakodnevnog rada odražava na više različitih načina.

Planiranje u otvorenom programu je kontinuiran proces, sastavni deo vaspitne prakse, a ne formalan i unapred dat rezultat (u tom smislu nemoguće je predvideti šta će se godinu dana unapred dešavati i

unapred odrediti ciljeve i sadržaje našeg rada, sem ako se to ne definiše u terminima ishoda - sposobnostima koje će deca tokom godine steći).

Da bi planiranje vaspitnih intervencija bilo smisljeno i funkcionalno, potrebno je da se vaspitač prethodno dobro upozna sa decom i njihovim iskustvima, znanjima, potrebama i interesovanjima. Planiranje će sve vreme biti veoma važan proces jer ujedno predstavlja i programiranje, odnosno kreiranje programa.

U planovima programa Modela A više se naglašavaju i uočavaju izbori koji su potekli od dece kao i način na koji je vaspitač individualizovao svoj rad.

U odnosu na saradnju sa drugim licima koja borave u predškolskoj ustanovi, ovaj model programa trebalo bi da bude sasvim otvoren: za posetu roditelja, volontera, ljudi drugih profesija, dece iz škole i drugih vrtića, lica i institucija iz lokalne zajednice. "Otvorenost" za tu vrstu kontakta lako je uočiti preko: stila pozivanja, oglašavanja, akcija, uređivanja prostora, davanja povratnih informacija posetiocima, kreiranja publikacija u kojima se objašnjava značaj i potreba saradnje, odsustva profilaktičkih i formalnih metoda uključivanja (zaključavanje vrata vrtića, insistiranje na sanitarnim pregledima, insistiranje na dobijanju administrativnih dozvola, insistiranje na belim zidovima gde ne smeju da se okače ni dečji radovi i sl.).

Predškolska ustanova ima sve uslove da postane centar lokalne zajednice, jer deca u njoj obično borave samo tokom dana. Popodnevni i večernji sati mogu upravo biti prilika za sastanak s roditeljima, volonterima, posetiocima, mesto i vreme za rekreativne i kratkotrajne programe, koje mogu realizovati sami vaspitači ili neko od odraslih ko je upućen na rad s predškolskom decom.

Iako "otvorenost" donosi sa sobom komplikovaniji način planiranja i veću brigu o logističkim aspektima organizacije, ona donosi neizmerno bogatstvo ideja, materijala, razmene i podrške, kako deci tako i odraslina.

Razmene i interakcije s drugim ljudima moraju se isplanirati kako prostorno, tako i vremenski. Predškolske ustanove koje rade na ovakav način obično imaju: tablu za posetioce, "sobu za roditelje" (u kojoj se planiraju i prave zajedničke akcije - od odlaska na izlet, pravljenja programa za bezbednost dece, do renoviranja igraćaka, popravke ograde u dvorištu itd.), zajedničke produkte. Taj proces saradnje i "otvaranja" vidi se ne samo u radnim knjigama i radnim sobama, po zidovima soba i tablama za oglašavanje, nego i po hodnicima, dvorištu, načinu na koji ustanova "diše".

4. Fleksibilna vremenska i prostorna organizacija

Fleksibilnost se u Modelu A odnosi na nekoliko stvari:

- Vreme u ovom tipu programa teče procesno i kontinuirano, a deci se ostavlja dovoljno vremena da završe svoje radove i projekte;

- Između većih blokova aktivnosti deca se sačekuju i to zovemo "prelazne (tranzitne) aktivnosti", koje popunjavaju prostor dok sva deca ne završe prethodno započetu aktivnost; pri tome se ne insistira da sva deca u isto vreme završavaju sve aktivnosti;

- Prostor, iako jeste strukturiran i označen da bi deca mogla da se svakodnevno snalaze, u isto vreme jeste polifunkcionalan i s vremena na vreme promenljiv; deca iz jednog prostora mogu uzimati materijale za potrebe rada u drugom delu sobe, iako ih tokom vremena vraćaju da bi opet mogla da se koriste sutradan; ukoliko je neki veći "projekat" i produkt dece bio u toku, on se ostavlja do momenta kad deca odluče da ga sklone i kad počne da smeta uobičajenom načinu funkcionisanja;

- Raspored dnevnih aktivnosti se dogovara sa decom i roditeljima, a ograničen je samo većim obrocima koji se ipak dešavaju u isto vreme za celu ustanovu. Manji obroci mogu se deci davati po potrebi i "klizno", onim redom kako dolaze ili se bude i sl. U ovom tipu programa nema nepotrebnih propisanih rutina ukoliko oko toga nije postignut konsenzus sa decom i roditeljima i nema nepotrebnog "čekanja" (da svi završe neku aktivnost, da dođe obrok, da se svi probude, da svi operu ruke i sl.);

Sadržaji, metode i postupci povezani su u krupnije celine, koje su definisane srodnom prirodom svojih delova. Program može na različite načine biti izdijeljen u sitnije delove, koji svi zajedno ostvaruju programsku funkciju.

Uređenje i organizacija prostora u Modelu A novih Osnova programa ne slede jedan uniforman profil, zbog toga što su načini na koji može da se realizuje Model A različiti (to može biti tematsko programiranje ili realizacija programa po "projektima", ili "centrima interesovanja", ili neki drugi način koji polazi od filozofije vaspitanja koja stoji u osnovi ovog modela i nudi deci poštovanje, samostalnost, kreativnost, izbor).

To praktično znači da će radna soba biti podeljena po "centrima interesovanja"; ili će cela soba biti uređena u duhu aktuelne teme ukoliko vaspitač radi tematski; ili će ceo vrtić u isto vreme da realizuje nekoliko "projekata" (u svakoj sobi po jedna vrsta aktivnosti) koje će deca birati; ili će jedan deo vrtića biti izborni za sve uzraste, a radne sobe će biti stalne...

Svim varijantama je zajedničko to što pojam sredine za učenje obuhvata sve prostore predškolske ustanove i okoline vrtića, kao i prostore koje deca mogu posetiti. Takođe je bitno da se prostor organizuje i reorganizuje u skladu sa idejama koje deca i vaspitači žele da realizuju i sa odabranim načinom programiranja ("teme", "projekti" ili "centri interesovanja"). Za prostor je još bitno reći da nameštaj i materijali moraju deci biti dostupni, vidljivi i označeni crtežima i slovima da bi se deca bolje snalazila i tačno znala šta gde stoji.

Ukoliko se vaspitač odluči na uređenje prostora po principu centara interesovanja, mogu mu se preporučiti sledeći stalni centri:

- *Manipulativni centar* (sitni predmeti, slagalice, bockalice, društvene igre, vezanke i pertlanke, kocke za slaganje, sto sa stolicama);

- *Centar za razvoj govora* (knjige koje su deca napravila i gotove knjige, papir, kasetofon, tabla za pisanje, mašina za kucanje, jastučići i tepih za sedenje);

- *Centar za razvoj krupne motorike* (sprave, penjalice, sunđerasti elementi, strunjače, vijače, obručevi, klupice, marame, drugi rekviziti);

- *Umetnički (likovni) centar* (štafelaji, bojice, papiri, olovke, heftalice, kecelje, makaze, trake, lepak, ramovi za tkanje itd.);

- *Centar za senzorni razvoj* (velike plastične posude, po mogućstvu ograđene i fiksirane da ne mogu da se prevrnu, a da u njih može da se sipa voda, pesak i sl; igračke za vodu, dolapi, tegle za presipanje, police za različito zrnevlje, namirnice za igranje; biljke, kavez sa ljubimcem i sl.);

- *Centar za dramatizaciju i igru uloga* (krevet, fotelja, razne vrste lutaka, kuhinja, ogledalo, različite vrste uniformi i garderobe koje deca mogu oblačiti, šeširi, posuđe, muzički instrumenti, predmeti iz kuće i sl.);

- *Graditeljski centar* (velike kocke i materijali sa kojima deca mogu graditi u prostoru, konstruktor "stotica", drvene grede, daščice i šuplji građevinski materijali, obložene kutije od cipela, veliki kamioni u koje deca mogu da sednu);

- *Centar za igru dece napolju* (ćebad, lopte, baštenski alat, kolica, plastični bazen za kupanje dece, igračke koje deca iznose iz sobe u dvorište, vijače, provlačnice i sl.).

Svi ovi centri, sem centra za igru napolju, nalaze se u sobi i deca se svakodnevno opredeljuju za neki od centara. Ispred svakog centra nalaze se markacione oznake koje služe da ih deca okače dok su u određenom centru (u vidu ogrlice, bedža sa slikom centra u kome borave, nalepnice).

Zavisno od teme koja se radi, u sobi se povremeno organizuju novi centri. Oni su materijalom i funkcijom vezani za tekuća interesovanja dece i vaspitača (npr. organizuje se prodajna tezga ako je tema koja se sa decom radi "Pijaca").

Čak i ako ne organizuje sve centre interesovanja, vaspitaču se u Modelu A preporučuje da soba bude adaptirana za rad u malim grupama i da ipak ima nekoliko neophodnih celina zavisno od prirode aktivnosti koja se u tom delu sobe odvija. Trebalo bi predvideti prostor za:

- spavanje i obedovanje;
- krupnomotoričke aktivnosti;
- sitnomotoričke i manipulativne aktivnosti;
- tzv. prljajuće aktivnosti (likovne, senzorne aktivnosti i sl.);
- dramske aktivnosti i igre uloga;
- prostore za ostvarivanje dečje privatnosti (šatori, provlačnice, jastučići);
- polifunkcionalne prostore (hodnici, sale za fizičko, dvorište...).

Neće svi vaspitači koji rade po Modelu A u svojoj sobi postaviti sve opisane centre. Deca i vaspitači koji borave u manjim zgradama radije će se možda opredeliti za rad po principu "ateljea". Tada svaka soba igra funkciju jednog od centara i u nekim sobama se radi samo muzičko, u drugim samo likovno, u trećim rekreacija... U radu ateljea postoji kontinuitet - vaspitač koji radi u njemu svaki dan pažljivo planira i bira određene ciljeve i sadržaje, a deca se slobodno opredeljuju u toku jednog dela dana. Ateljea može biti više, npr: likovni atelje, muzički studio, studio pokreta, atelje za strane jezike, studio komunikacije... zavisno od broja soba kojima ustanova raspolaže i opredeljenja dece i vaspitača. To zahteva drugačiju organizaciju predškolske ustanove i rad sa mešovitim uzrastima, kao i veću angažovanost vaspitača u timskom radu u koji se uključuje sve osoblje ustanove.

Ustanove i vaspitači mogu da se opredele za rad po "temama" (neke od tema mogu npr. biti: Zima, Patuljci, Saobraćaj u gradu, Mastersi) i "projektima" (npr. Učimo da igramo fudbal; Pravimo predstavu; Pripremamo se za školu; Pravimo izlet; Istražujemo svojstva predmeta). Teme i projekti nisu unapred fiksirani nego se grade zajedno sa decom i roditeljima. Na interesovanje dece nadodaju se i neki praktični ciljevi, koji se zatim oblikuju u temu ili projekat. Ukoliko se rad u vaspitnoj sobi odvija po principu dugoročne, zajedničke izrade projekata sa decom mešovitog uzrasta i roditeljima, ustanova mora da izgleda drugačije (iskustva "Školigrice", "Vile", program "Ređo Emilija"). U takvoj ustanovi je na prvi pogled vidljivo koliko deca rade na određenom procesu. Soba nije previše strukturirana niti pregrađena. Nameštaj je lagan i polifunkcionalan tako da ga deca mogu pomerati i reorganizovati. Materijali se nalaze

u susednim prostorijama i po potrebi iznose ili sakupljaju u lokalnoj zajednici. Ono što je najvidljivije jesu produkti dece i proces kojim se tema, ili projekat, odvijala.

Za sva tri načina organizacije Modela A, potrebno je da:

- prostori budu označeni,
- deca znaju šta sve smeju da koriste i na koji način i da slobodno kombinuju materijale koji su im dostupni,
- se materijali i didaktička sredstva svakodnevno stavljaju u za njih predviđena mesta da bi i sutradan mogla da se kombinuju i budu na usluzi deci,
- se deci prezentuje redosled dnevnih aktivnosti u jutarnjim satima i da se podsećaju šta su se sve dogovarali sa vaspitačem i šta im se sve prethodnog dana dogodilo, da bi svi znali sa kakvim osećanjima, mogućnostima i entuzijazmom grupa ulazi u nove aktivnosti,
- materijal bude raznovrstan i podstiče na različite tipove aktivnosti (postoje "gotovi" i "nedovršeni" materijali za igru, materijali angažuju različite razvojne nivoe i potrebe, inspirativni su i deci obezbeđuju samostalnost i uspešnost; potiču iz različitih kultura).

Iako soba, prostori i materijal koji postoji u njima jesu "vaspitači" za sebe, oni nisu sami sebi dovoljni! Odgovornost za uređenje sredine za učenje stoji na vaspitaču, da isplanira i opremi prostor, adaptira dnevni raspored za korišćenje materijala i da se uveri da su deca razumela kako se oni koriste. Da bi deca na slobodan i autentičan način koristila sve prostore i materijale, potrebno je da vaspitač:

- izabere i definiše prostore koji će postati sredina za učenje, zajedno sa decom i roditeljima;
- napravi plan opremanja, prateći interesovanja i veštine koje deca pokazuju i nabavi materijal koji je u skladu s njima i s filozofijom programa koji primenjuje;
- sakupi sa decom i roditeljima materijal koji je potreban za realizaciju raznovrsnih aktivnosti;
- upozna decu i roditelje sa prostorima ustanove pre nego što dođe vreme da deca biraju igru unutar njih;
- sa decom zajedno napravi vodič za pravila ponašanja vezana za prostore i materijale.
- Materijal kojim se oprema vrtić treba da podstiče različite tipove socijalne interakcije (deca imaju potrebu da budu u grupi, ali i da se povremeno osame, prostor treba adaptirati i za dečake i za devojčice, prostor treba urediti i za boravak dece, ali i za boravak odraslih jer se u programima ovakvog tipa predviđaju različiti tipovi sastanaka, boravaka manjih i većih grupa odraslih, posmatranja dece i sl.).
- Treba nabaviti strukturirani i nestructurirani materijal: neki materijali će biti kupljene igračke; neki materijali će biti sastavljeni od delova koji se mogu kombinovati.
- Materijale treba izložiti pregledno i atraktivno: označiti police, nacrtati materijal koji se na njima nalazi tako da deca mogu sama da se snađu.
- Treba biti fleksibilan u postavljanju i korišćenju materijala u određenim prostorima.

- Povremeno treba proširiti kontekst igre dodajući nove materijale u postojeći prostor, zavisno od interesovanja dece. Treba imati na umu da je za razvoj dece često značajnije da odrasli sa njima nešto zajedno naprave nego da dobiju gotove igračke.

- Strukturirati dan tako da deca koriste što više prostora i da imaju dovoljno vremena i mesta za igru. Prostor treba da liči na "domaći" i uobičajenoj opremi koja postoji na tržištu treba dodati detalje koji decu podsećaju na kuću: kauče, fotelje, lampe, biljke, slike.

- Prostor izvan radne sobe je važan deo programa. Kada se deca naviknu na određenu sredinu, treba praviti promene i u "spoljašnjoj" i u "unutrašnjoj" sredini. Na ovaj način kreiraju se nova interesovanja, a sredina za učenje postaje izazov. Lokalna sredina je važan deo celokupne sredine za učenje u Modelu A.

5. Usmerenost na proces

Šta se sve može označavati i predstaviti deci i roditeljima, tako da svima bude jasnije šta se tokom dana događa: tekuća dešavanja (kalendari, događaji koji su bili ili će biti); dežurstva; pravila ponašanja koja u grupi važe; navike kretanja po prostoru - šta gde stoji i uputstva za njihovu upotrebu; sadržaji i teme koji su rađeni s decom i njihovi produkti; posete (gde su deca bila i gde će ići, fotografije iz života dece...); grafikoni i tabele (napredak dece u nekoj veštini, jednostavne tabele u kojoj sama deca beleže i prate neku pojavu ili sopstveni napredak); lični prostor svakog deteta u kome ono drži svoje produkte i stvari koje želi da ostavi i koje su za njega od ličnog značaja; panoi sa dečjim radovima; simbolično predstavljena struktura dana, tako da je svakom detetu jasno šta će se sve u toku dana događati i koje je sve izbore moguće učiniti; poster i fotografije dece iz grupe; uputstva različite vrste, npr. šta radimo kad nam dođe posetilac itd.

Roditeljima je posebno teško da zamisle šta se njihovoj deci događa tokom dana i šta sve predškolska ustanova radi za njih. Da bi ceo proces bio što vidljiviji, roditeljima je potrebno prezentovati: akcije koje ustanova pokreće; učešće u različitim oblicima saradnje; savete za pojedine životne situacije tipične za malu decu; jelovnike; pozive na interakciju i druženje; tabele i prikaze o tome šta se njihovoj deci dešavalo; rezimee i podsetnike; brošure i publikacije koje vrtić izdaje; prilike za anonimno reagovanje (npr. postojanje kutije za predloge i sugestije); prikaze strukture dana koje njihova deca provode u vrtiću; filozofiju programa u koje je njihovo dete uključeno; mogućnosti za dolaženje i učestvovanje u radu ustanove itd.

Posebno je važno da deca imaju osećaj kontrole nad događajima koji teku u ustanovi. Ukoliko to nije ostvareno, deca ne pamte i nerado pričaju o tome šta im se u ustanovi događalo. Ukoliko pak uspemo da uhvatimo proces koji je deci značajan, deca oduševljeno odlaze u predškolsku ustanovu i bave se sopstvenim razvojem, uvidima, i napretkom. Da bi se to desilo deci treba pomoći da izaberu i planiraju svoje aktivnosti. Pojedina deca se lako odluče, ali mnogima treba pomoć. Predškolskoj deci se dešava da trenutno biraju ono čime će se baviti i da zaboravljaju ono čime su se u neposrednoj prošlosti zanimala. Ukoliko je pak interesovanje za nešto autentično, deca mogu satima, pa i mesecima da se bave jednom problematikom.

Te su aktivnosti od najveće važnosti za razvoj, te je neophodno da vaspitač:

- daje deci ograničen broj izbora i ne ljuti se ako deca ne odaberu nijedan od tih predloga (to znači da su se u međuvremenu dosetila sopstvenog izbora);

- predlaže ono što misli da bi, poznavajući decu, njima bilo interesantno;

- počinje sa "malim" predlozima i podržava svaku odluku deteta;

- opisuje deci šta druga deca rade i šta bi se od njih eventualno očekivalo kada bi se priključila njima;
- opisuje deci šta su prethodnih dana radila i podseća ih na njihove nezavršene projekte i igre.

Potrebno je da deca svesno prate sopstveni napredak. To im se može omogućiti na više načina: tako što će sama birati sadržaje kojima će se baviti; svoju aktivnost pratiti na više različitih načina (preko tabela, sličica, beleženjem šta su sve radila tokom dana i sl.) stavljanjem stvari i produkata u dosije-fasciklu koju može pokazati drugima; pratiti šta im se sve događa preko prezentovane strukture dana itd.

6. Aktivne metode rada

Metode podučavanja moraju biti aktivne. U predškolskom periodu klasične direktne metode rada nemaju efekata i kontraindikovane su mogućnostima razvoja (verbalne metode, pokazivačke, izlaganje, demonstriranje, preslišavanje putem ponavljanja i sl.). Decu je potrebno učiti kroz igru i aktivirati ih na sve načine: da bi dete koristilo sve svoje funkcije (kognitivne, fizičke, senzorne, motivacijske, emotivne i socijalne); da bi obrazovanje imalo razvojni značaj; da bi podučavanje bilo u skladu sa novijim nalazima o tome kako deca uče; da bi obrazovanje bilo uživanje i interakcija; da bi podučavanje bilo u skladu sa potrebama dece; da bi se radost otkrivanja prepustila samoj deci. U praktičnom smislu aktivne metode učenja su raznovrsne metode koje u sebi sadrže:

- vršenje proba i ogleđa;
- istraživanje;
- manipulaciju materijalima i razvrstavanje;
- logičku analizu situacija i rešavanje problema;
- pravljenje hipoteza, projekata na osnovu početnih ideja;
- učenje kroz igru i otkrivanje;
- organizovanje diskusionih grupa i argumentovanje sopstvenih ideja;
- predstavljanje svojih ideja i zaključaka na različite načine;
- stvaralačke aktivnosti (kombinovanje, variranje, menjanje redosleda, stvaranje novih modela i šema...);
- samokorektivne aktivnosti;
- uočavanje logičkih posledica;
- samostalno odlučivanje dece;
- veću orijentaciju na organizovanje obrazovnog procesa nego na postizanje produkta;
- učenje kako da se uči;
- stvaranje veština pronalazjenja izvora koji su potrebni da se učenje desi.

I pored toga što vaspitač može poznavati koje su od metoda rada preporučljive za rad s malom decom, on mora biti obavešten i o tome šta aktivne metode čini aktivnima i kako se to na prvi pogled može proveriti.

U grupama Modela A trebalo bi da bude uobičajeno:

- angažovanje sve dece u grupi;
- angažovanje različitih razvojnih potencijala i mogućnosti;
- uočljiva samostalnost dece prilikom praktične manipulacije predmetima i tokom donošenja zaključaka;
- "nevidljivi" vaspitač - koji pažljivo priprema sredinu i proces učenja, a zatim se povlači i uključuje se nakratko onda kad deca više nemaju svojih ideja;
- davanje prilika za stvaranje autonomnosti mišljenja kod dece: vidi se da deca preuzimaju inicijativu, argumentuju svoje mišljenje, isprobavaju ideje;
- koriste se različiti izvori saznanja i mediji prezentovanja;
- da ima dovoljno materijala za svako dete;
- nova iskustva se povezuju sa prethodnim iskustvom deteta i sa životnim iskustvom uopšte;
- iskustva se povremeno analiziraju i pravi se zajedno sa decom osvrt na to šta ona znače;
- poštuju se razvojne i kulturološke odlike pojedinačne dece i grupe dece;
- tolerišu se greške i podstiču dalja istraživanja problema;
- razmenjuju se ideje i hipoteze koje deca spontano prave.

Vaspitač ima ulogu da bude zainteresovan za kvalitet novih saznanja (da li je novo saznanje izoštrilo percepciju dece; da li postoji generalizacija pojmova; da li se desilo povezivanje sa poznatim prethodnim iskustvom dece; da li su korišćene logičke operacije i neka vrsta uređivanja pojmova; da li se mislilo o transferu na druga iskustva; da li su podsticane navike istraživanja; da li su "naučeni" pojmovi dovedeni u vezu sa "spontanom" koje dete već poseduje i sl.) i o tome pravi beleške koje mu služe za dalje planiranje i programiranje rada.

7. Demokratski sistem odlučivanja i izbora

- neophodno je uspostavljanje partnerskih odnosa između dece i vaspitača,
- saradničko ponašanje je učestalije od takmičarskog,
- postoji mogućnost izbora.

Partnerski odnosi u vaspitanju znače: biti sa decom na istom zadatku, imati zajednički cilj; određena prava i obaveze; komplementarnost znajući za prirodno asimetričan odnos deteta i odraslog, autentičnost; uzajamno poštovanje; pravo rasprave i demokratski procedure vaspitanja; zajednički donesena pravila ponašanja pozitivnog tipa.

Vaspitno osoblje ponekad misli da je njihova dužnost da decu kontrolišu da bi deca nešto naučila. Jedini način da deca promene svoje ponašanje jeste da preuzmu odgovornost za njega i da se postepeno navikavaju na demokratske forme dogovaranja. Atmosfera u predškolskoj ustanovi ne bi trebalo da bude bazirana na superiornosti odraslih. To bi značilo da je deci potrebno pružiti mogućnost da odlučuju o svom ponašanju i pružiti pomoć da prihvate posledice u vezi sa odlukama koje su donela.

Umesto represivnog, takmičarskog i u negativnim terminima izraženog podsticanja ponašanja (npr., "Budi kao Marko", "Poslaću te u jaslje ako ne budeš dobra" itd.), potrebno je da se vaspitač deci obraća tako da oseće da su prihvaćena i da dobijaju pozitivnu podršku odraslih i druge dece. On u tom slučaju pruža deci prihvatljiv model ponašanja, podstiče samodisciplinu, dozvoljava logičke posledice, koristi podršku umesto pohvala i nagrada.

Unapređivanje pozitivnog odnosa s detetom podrazumeva pristup pozitivnog usmeravanja, što znači da su deca postala odgovorna za svoje ponašanje. Tada više nema potrebe za međusobnim odnosom tipa "vi protiv deteta", "zna se ko donosi pravila" i sl, nego su dešavanja u predškolskoj ustanovi rezultat zajedničkih dogovaranja dece i odraslih.

Ohrabrivanje kao stil ponašanja vaspitača kvalitetnije je od pohvaljivanja i kažnjavanja. Pohvala je ocena neke osobe ili dela. Kada pohvalite dete zbog njegovog proizvoda, ono će postati zavisno od pohvale i više neće raditi ono što mu čini zadovoljstvo i što je njemu vredno. Ono tada oseća da je cenjeno samo zbog onoga što napravi. Ohrabrenje omogućava detetu da ceni svoja zalaganja i iskustva, kao i da ocenjuje svoje proizvode u skladu sa svojim merilima uspešnosti.

Da bi se dostigao taj stepen demokratičnosti, potrebno je deci:

- davati blagovremene sugestije ili pitanja (tokom aktivnosti);
- pričati o očekivanjima odraslih u određenim socijalnim situacijama;
- ponuditi deci onoliko mogućnosti koliko mogu da savladaju;
- ohrabriti poželjno ponašanje;
- biti u blizini mogućih problemskih situacija i posredovati u rešavanju ali ne uskratiti deci prostor da sama rešavaju svoje probleme sa vršnjacima;
- postavljati pozitivna i primenjiva pravila ponašanja zajedno sa decom,
- konsultovati decu kako se problemi mogu rešavati pre davanja sugestija,
- raspitati se o tome šta deca očekuju i, po mogućstvu, uskladiti potrebe dece i odraslih;
- biti dosledan i pozitivan prilikom donošenja odluka, a svakako ne zaobići odluke dece i roditelja;
- definisati koje odluke donosi vaspitač, koje deca, a koje se donose zajednički;
- učiti decu "pregovaranju" koje preventivno leči sukobe i vodi dogovorima.

8. Pozitivni sistemi podsticanja ponašanja

Demokratski način saradnje s decom traži ostvarivanje pozitivne discipline. "Pozitivna disciplina" usmerava decu da se ponašaju na prihvatljiv način zbog svoje lične dobrobiti i dobrobiti drugih. Da bi se to postiglo, potrebno je:

- urediti sredinu tako da zadovoljava dečje potrebe. (Ako se uklone one stvari koje ne želimo da deca diraju, ona ih neće polomiti. Takođe, može se blokirati pristup prostoru u koji deca ne treba da ulaze. Tako neće više biti potrebno da se deca stalno opominju);
- obezbediti dovoljnu količinu materijala i aktivnosti (To će omogućiti deci da produktivno koriste svoju energiju i tada se više neće tući oko kocaka ili testa s kojim se igraju);
- preusmeriti dečje ponašanje pre nego što se nađe izvan okvira poželjnog (bezbednog i konstruktivnog). To će redukovati potrebu za intervencijom odraslih.
- pozitivna disciplina traži od vaspitača shvatanje situacija u kojima se deca nalaze (potrebno je shvatiti šta se dogodilo - razmotriti obe sukobljene strane).
- "pozitivna disciplina" traži i "pozitivna rešenja". (Trebalo učiniti da to rešenje bude "bez pobednika", ako je to ikako moguće. Kada se pomaže deci da pronađu rešenja, treba im dati takvu direkciju da kada se konflikt sledeći put pojavi deca znaju šta treba da rade);
- "pozitivna disciplina" se bavi ponašanjem i razlozima zašto su se neka ponašanja desila, a ne osuđivanjem dece. (Ako grdimo decu zbog njihovog ponašanja, može im se narušiti slika o sebi i u nju ugraditi slika lošeg deteta. To će doprineti da nepoželjno ponašanje postane još češće);
- Dobro je koristiti jednostavna podsećanja (npr., "Kocke su za građenje, ne za bacanje") i ohrabivanja. Ona su mnogo pozitivnija i efikasnija nego ona sa koja počinju sa "nemoj" i "prestani".
- Potrebno je da vaspitač traga za pozitivnim dečjim motivima i ponašanjem i da ih komentariše umesto da ističe negativne primere i kažnjava decu.
- Potrebno je ceniti ono što su deca uradila. Nije dobro "isprazno se diviti" deci, već im dati specifičan, objektivni komentar za ono što su uradila (npr.: "Vidim da si naslikala sliku sa puno plave boje na dnu, a crvene sa strane"; "U redu, kao što ste rekli, staviću to na sredinu naše slike").

9. Očuvanje potencijala i kultivisanje dečje igre

Dečja igra kao posebno važna delatnost predškolskog deteta ima poseban status u odnosu na ostale aktivnosti kojima se predškolsko dete bavi.

Samostalna je, spontana delatnost koja je sama sebi svrha, koja odražava divergentan i ekspresivan način razmišljanja predškolskog deteta, koja izaziva zadovoljstvo i razdraganost približava dete pozicijama stvaraoca. Fiktivnost, simulacija, operisanje predstavama i simbolima, variranje spoljašnjih i unutrašnjih funkcija i pojmova daju mišljenju i ponašanju predškolskog deteta posebnu autentičnost i važnost. Dete se tokom igre po prvi put distancira od objektivne realnosti, zauzima distancu u odnosu na spoljašnji svet i sopstveni repertoar ponašanja, što je posebno važno za razvoj mašte, stvaralaštva i uvod u formiranje apstraktnog mišljenja.

Igra je odraz potreba deteta za aktivnošću i aktiviranjem celokupnog organizma; ispoljavanje emocija; zadovoljavanje socijalnih potreba; potreba za kretanjem i angažovanjem svih čula; intelektualno ovladavanje stvarnošću koja ga okružuje; stvaranje identiteta i svesti o sebi; uklapanje u društvenu sredinu; ostvarivanje želja i stvaralaštvo, samostalno i autonomno delanje.

Zbog izuzetnog značaja igre, potrebno je u predškolskom periodu igru dece zaštititi i kultivisati. Određene institucionalne forme mogu igru dece ometati različitim ograničenjima: nefleksibilnom satnicom; fiksiranim prostorima za igru u kojima deca nemaju slobodu kretanja i služenja te kombinovanja materijala; prevelikom uzrasnom segregacijom i nemogućnošću ostvarivanja raznovrsnih socijalnih kontakata; linearnim i fiksiranim raspoređivanjem aktivnosti; smanjivanjem mogućnosti izbora; pedagogizacijom dečje igre i upotrebom potencijala igre isključivo u svrhe učenja.

Uobičajena podela aktivnosti na "usmerenu" i "slobodnu" igru sasvim je uslovna jer igra dece nikad nije sasvim "slobodna" čak i kad se odvija po detetovom planu, niti sasvim "organizovana" ako je planira vaspitač. Nije "slobodna" jer je uslovljena mogućnostima deteta, sredinom i prethodnim iskustvom deteta, a ne može se do kraja organizovati jer je nemoguće predvideti sve faktore interakcije, organizovati nečiji "unutrašnji plan" i raznolikost ideja koje će se pojaviti. Budući da igra jeste dragocenost predškolskog perioda, a odrasli je svojim intervencijama mogu prekinuti, neophodno je da vaspitači posvete pažnju unapređivanju i kultivisanju dečje igre.

Preporučene strategije vaspitaču za očuvanje potencijala dečje igre su:

- stavljanje na stanovište deteta (uočiti kako dete doživljava materijale i organizuje sopstveno iskustvo tokom igre; to zahteva razumevanje individualnog razvoja svakog deteta; uočavanje životnog iskustva deteta; pažljivo posmatranje sadržaja igre;
- člana 338. Zakona postavljanje scene na kojoj igra može da se odvija (vaspitač kao organizator sredine; osoba koja predviđa dečje potrebe i iskustva; planira prostor, materijale, rekvizite i vreme potrebno da se igra odvija; obezbeđuje građu za igru, obezbeđuje različite doživljaje, razgovor, tipove znanja, različite predmete sa kojima dete dolazi u kontakt; različite teme, utiske, tumačenja, ukazuje na raznovrstan repertoar igara);
- obezbeđivanje optimalnih uslova za dečju igru: analizom sredine (sa aspekta detetovih potreba i potencijala: sigurnosti; zaštićenosti; podsticajnosti); analizom detetovih unutrašnjih prepreka za realizaciju igre; uređenjem fizičke sredine (prostor, vreme, sredstva); kreiranjem povoljnih socijalnih odnosa koji omogućuju i pospešuju igru;
- obezbeđivanje partnerstva u igri - imajući u vidu da dete kroz igru izgrađuje značenje stvari i pojava kroz vlastito iskustvo i da igra predstavlja kontekst gde znanje dobija smisao, vaspitač može postati učesnik igre ako mu deca dozvole; posmatrač; paralelni igrač; pripovedač; mirotvorac i čuvar pravila igre; neko ko povezuje i uključuje i drugu decu u igru sl.
- proširivanje granica koje igra sa sobom donosi - proširivanje igrovnih scenarija dece (indirektno utičući i oprezno dodajući postojećim scenarijima nove materijale, nove obrasce ponašanja, nove uloge, nove načine prerade postojećih iskustava dece);
- učešće i igri - u ulozi učesnika igre vaspitač mora biti osetljiv na dečje nagoveštaje i ne sme da ulazi u igru ako nije pozvan. Ukoliko uopšte uđe u igru kao učesnik, vaspitač mora da igra sporednu, a ne glavnu (vodeću) ulogu. Mnogi odrasli uživaju da učestvuju u igri male dece ne shvatajući da posle izvesnog vremena oni kontrolišu tok igre i vrše uzurpaciju dečjih moći;
- imajući u vidu cilj da od deteta treba stvoriti osobu koja je otvorena za nova iskustva, fleksibilnu i radoznalnu osobu, potrebno je da vaspitač obogaćuje i proširuje sredstva simbolizovanja koje dete stvara u igri, da im pomaže da koriste različite medije; da organizuju svoja iskustva na različite načine, da koriste svoju maštu, da nauče da pitaju, posmatraju i eksperimentišu.

OČEKIVANE ULOGE VASPITAČA

Vaspitač je jedna od okosnica vaspitnog programa. Vaspitač kao kreator programa vaspitno-obrazovnog rada u vaspitnoj grupi ujedno je i istraživač sopstvene prakse, planira ukupan rad i vaspitnu sredinu. Polazeći od posmatranja i razumevanja konkretne dece, dela u skladu s tim planom i procenjuje njegove efekte i valjanost.

On omogućava uslove koji će indirektno voditi decu da sama zaključuju, da ih porede i sukobljavaju sa zaključcima i mišljenjem drugih i da ih praktično proveravaju. Podloga za ovakav način rada jeste specifično uređenje sredine za učenje i omogućivanje raznovrsnih formi interakcije tokom celoga dana: rad u malim grupama, individualni rad, frontalni rad; rad sa decom istog i mešovitog uzrasta, aktivnosti u stalnim i povremenim prostorima; formalnim i neformalnim grupama.

Uloge vaspitača su brojne, a neke od važnijih su: uloga vaspitača u menjanju strukture institucije; uloga vaspitača u igri; uloga vaspitača u očuvanju samopoštovanja dece, uloga vaspitača u posmatranju i praćenju dece; uloga vaspitača u planiranju; uloga vaspitača u organizaciji sredine za učenje; uloga vaspitača kao istraživača i njegova uloga u timskom radu.

1. Uloge vaspitača u menjanju strukture institucije u otvoren sistem vaspitanja

Iskustva koja vaspitač stiče tokom školovanja mogu biti raznovrsna (dužina školovanja, karakter studija, sastav predmeta, pristupi detetu i detinjstvu, lična iskustva), no radeći po Modelu A, on je dužan da poštuje osnove principe koje program zastupa, realizujući koncepciju vaspitanja kao humanu i stvaralačku, praveći od predškolske ustanove mesto življenja za decu, stavljajući dečje probleme u žižu vaspitnog postupka, negujući autonomnost i samostalnost dece.

Model A novih Osnova programa podrazumeva intenzivnu saradnju sa roditeljima i drugim socijalnim okruženjem. To ne znači samo veliki broj kontakata, nego i veliki broj raznovrsnih ponuda i uloga u koje se roditelji, studenti, volonteri i drugi zainteresovani, shodno svojim sposobnostima i sklonostima, mogu uključiti. Odrasli u ovom programu nisu lica od kojih se očekuje da budu pasivni posmatrači i sponzori. Oni treba da aktivno učestvuju u vaspitanju dece, da budu saigrači i planeri; organizatori; pomoćnici, posmatrači; oni koji ravnopravno sa decom i vaspitačima odlučuju o svim vitalnim kvalitetima življenja male dece. Većina evaluacionih studija potvrdila je činjenicu da su samo programi koji su intenzivnije uključivali roditelje i ostale zainteresovane u rad vrtića imali dugoročnije efekte po vaspitanje i obrazovanje male dece.

Vaspitač kao profesionalac dužan je da kreira takvu atmosferu u kojoj se svi učesnici vaspitnog procesa dobro osećaju i mogu da se aktiviraju na različite načine. Imajući u vidu različite oblike organizovanja koje jedna ustanova može ponuditi deci i roditeljima tokom celoga dana, predškolska ustanova bi trebalo da prostorno i organizaciono razreši mogućnost boravka drugih odraslih: trebalo bi npr. predvideti sobu za posetioce u kojoj bi bila biblioteka, igračkoteka, tabla na kojoj bi se planirale zajedničke akcije, sto i stolice za radionice i sastanke u maloj grupi, kutak za stručne članke i brošure; adaptirati i planirati delove dana kada posetioci mogu dolaziti; predvideti različite forme rada i različite forme organizovanja; adaptirati raspored dnevnih aktivnosti prema potrebama dece i roditelja itd.

2. Uloge vaspitača u igri

Deci je potreban vaspitač kao saigrač, zanimljiv, vedar, koji pomaže deci da ispolje samostalnost; pomaže deci da artikuliraju svoje potrebe i usmere radoznalost; zajedno sa decom traži i kreira materijale za igru; pomaže da se otkriju novi aspekti igre i igračaka. On postaje čuvar autentičnosti dečje igre, čuvar dečjih radova, koji ne prisiljava decu i ne prekida ih; štiti igru od preterane pedagogizacije.

Proces podrške dečjoj igri možemo nazvati podupiranjem, oplemenjivanjem, kultivisanjem, podsticanjem. Vaspitač to radi pre svega organizujući sredinu za boravak dece, a zatim zauzimajući određene uloge koje ne narušavaju autentičnost dečje igre.

Sredina predstavlja okvir ili kontekst za igru dece. Različiti sredinski elementi "podupiru" određene vrste igara. Prostor za igre uloga, npr., podstiče i konstruktivnu i dramsku igru, kao i korišćenje govora. Mali stolovi i stolice podržavaju pojedinačnu ili paralelnu igru, a tepisi i jastuci pružaju mogućnost prijatnog druženja, okupljanja ili osamljivanja.

Drugi primer "podupiranja" proizilazi iz mogućnosti uticaja prisustva odraslog na dečju igru. Kada je podsticanje "preveliko", počinje da guši interakciju dece i onog momenta kada je vaspitač preuzme na sebe takve zadatke kao što su iniciranje tema razgovora i kontrola nad redosledom uzimanja učešća dece, deca se povlače iz te igre i traže autentičniju priliku za razmenu sa vršnjacima.

U spontanoj igri, uloga odraslog trebalo bi da bude skoro neprimetna. To naravno ne isključuje mogućnost organizovanja vođenih igara koje mogu biti manje ili više direktivne. Strategije vođene igre se donekle razlikuju zavisno od prirode materijala i sadržaja pojedinih tipova aktivnosti (na primer, likovna i muzička igra može zahtevati više vođenja kada se uvode novi materijali i tehnike). U svakom slučaju, potrebno je da vaspitač podstiče igru u svim razvojnim domenima - intelektualnom, socijalnom, fizičkom i emocionalnom - i istovremeno da bude pažljivi posmatrač! Vaspitač je uvek istovremeno aktivan u više različitih uloga.

3. Uloge vaspitača u očuvanju dečjeg samopoštovanja

Iako deca sasvim rano ispoljavaju određene socijalne veštine (npr. ostvarivanje i zadržavanje socijalnih kontakata), predstoji im dug put za sticanje mnoštva socijalnih veština, a predškolski period je upravo vreme da se ta socijalna iskustva ostvare i oplemene.

Deca uče iz sveta koji ih okružuje i odrasli su modeli za način stupanja u interakcije sa odraslima i drugom decom. Prisustvo i ponašanje vaspitača utiču na odnos sa detetom. Deca uživaju u interakcijama sa drugima kada znaju da su voljena. Ona tada imaju manje potrebe da glume, osećaju se sigurno i ponašaju se razumnije. Deca se razvijaju u socijalnom smislu tako što uče prihvatljive načine ponašanja prema drugoj deci i odraslima. Deca se razlikuju po stepenu razvijenosti socijalnih veština.

Socijalni razvoj dece je pod uticajem brojnih faktora. Neki od njih su: detetov porodični život i odnos s ljudima s kojima živi, kako odrasli reaguju na dete; dečje fizičke osobine (one mogu postati socijalni nedostaci ukoliko deci ne pomognemo da se adaptiraju na njih); mesto gde dete živi; različite zajednice i kulture kojima im pripada i koje neguju različite vrednosti i ponašanja; ekonomski status porodice i položaj u lokalnoj zajednici. Način na koji ustanova realizuje program takođe utiče na dečje ponašanje i odnos prema drugim ljudima.

Disciplinovanje podrazumeva usmeravanje dece tako što im pomaže da preuzmu kontrolu nad svojim ponašanjem. Osnovni cilj disciplinovanja obuhvata pomaganje deci da razviju samokontrolu. Jedna od najvažnijih odgovornosti vaspitača jeste pomaganje deci da izgrade osećaj samopoštovanja.

Izuzetno je važno slušati decu. Slušanjem dece vaspitač postaje svestan ciljeva dečjeg ponašanja. Kada se koristi "negativan" rečnik, deca se obeshrabruju. Deca često prestaju da isprobavaju svoje ideje ako osećaju da im se ne odobrava ili ako se osećaju neuspešno.

Decu je potrebno ohrabriti da pričaju o tome kako i šta su mislili i kako se osećaju, a ne o onome šta su učinili. Razvijanjem rečnika i pomažući deci da izraze svoja osećanja, deca će biti u stanju da koriste reči umesto nasilnog i neartikulisano ponašanja na koje ih ponekad navode njihova osećanja.

Osobe sa većim stepenom samopoštovanja biće ponosne na svoje uspehe, preuzimaće odgovornost, bolje će tolerisati osujećenja, sa entuzijazmom će pristupiti novim izazovima, pokazivaće širok spektar emocija i osećanja. Deci je potrebna pomoć u konstituisanju samopoštovanja jer se nalaze u prirodno asimetričnom položaju u odnosu na svet odraslih.

Preduslovi za stvaranje dobrog samopoštovanja su: odobravanje, stvaranje klime poverenja, davanja detetu osećaja moći i uspešnosti, prihvatanje deteta takvog kakav jeste, negovanje odgovornosti za svoje postupke i samouvažavanje, ali i uvažavanja drugih, tolerisanje grešaka i modelovanje ponašanja sopstvenim primerom.

Neki od specifičnih postupaka za izgradnju samopoštovanja su: autentični razgovori s detetom, poštovanje detetovih potreba da uradi ono što je u stanju da uradi, izbegavanje poređenja i negativnih označavanja postupaka, verbalna i neverbalna podrška, stvaranje situacija u kojima je dete aktivno i može da učestvuje i prezentuje svoj rad, prihvatanje detetovih izbora i onoga što je za dete važno, planiranje organizovanja i ohrabrivanje aktivnosti u kojima je dete nezavisno, a odrasli nudi pomoć samo kada je to neophodno itd.

4. Uloga vaspitača u regulisanju socijalnih odnosa

Za izgrađivanje saznanja posebno su značajne interakcije među decom u malim grupama. Usmerena na jedan predmet saznanja, deca iznose ideje, dopunjuju jedni druge ili sukobljavaju mišljenja, dolaze do zajedničkih rešenja. Uloga vaspitača je da stvara uslove za takve konstruktivne razmene među decom, organizacijom rada u malim grupama i sopstvenim partnerskim i neautoritarnim stavom.

Budući da je jedna od centralnih ideja programa Modela A individualizacija rada sa decom, polazi se od pretpostavke da se deca veoma razlikuju i da je za svaku grupaciju dece tokom dana potrebno nešto ponuditi. Deca u pojedinačnoj grupi mogu biti manje ili više motorno spretna; sa manjim ili većim intelektualnim kapacitetima, sa sklonostima da ponavljaju sadržaje, sa specifičnim interesovanjima; sa ozbiljnim problemima u učenju ili nadarena; sa sklonošću prema umetničkim aktivnostima ili ne itd. U toku svakodnevne ponude treba predvideti sadržaja za svaku od tih grupacija.

Znajući svoju grupu vaspitač svakoga dana planira i nudi deci mnoštvo aktivnosti. Da bi se zadovoljila različita interesovanja i osobenosti grupe dece, u toku dana potrebno je ponuditi bar šest grupnih aktivnosti različitog karaktera: različite tematike (koje pokrivaju različita interesovanja i potrebe dece), različite prirode (umetničke, naučno orijentisane, praktično-životne, komunikacijske itd.), različito locirane (neke će se dešavati u centru sobe, neke u hodniku, neke napolju, neke u specifičnim delovima sobe, neke u lokalnom okruženju), različitog motornog statusa (neke mirne, neke dinamične), različitog stepena struktuiranosti (neke će biti usmerene na dete, neke na vaspitača; neke će se raditi sa polustruktuiranim materijalom, neke sa gotovim i sl.), različite težine i različitih razvojnih mogućnosti.

Iako su male grupe najpodobnije za bogatiju razmenu i međusobnu interakciju predškolske dece, to ne znači da se u toku dana ne dešavaju aktivnosti frontalnog karaktera. Neke od njih su upravo podobnije za rad sa celom grupom dece: npr. muzičke aktivnosti, fizičke, pokretne igre, plesne aktivnosti, čitanje priča itd.

Da bi se rad u malim grupama odvijao nesmetano, one moraju biti izbalansirane. Vaspitač ne može u isto vreme boraviti u četiri-šest malih grupa gde svako od dece želi neposredan kontakt, želi nešto da pita, želi povratnu informaciju. Iako vaspitač može ići od grupe do grupe, poželjno je da svoj rad isplanira tako da neke od grupa dece mogu funkcionisati sasvim samostalno, odnosno da je deci u tim grupama dat materijal i zadatak sa kojim se sasvim samostalno mogu baviti. To od vaspitača zahteva temeljniju pripremu i svakodnevno doziranje ponuđenih sadržaja vodeći računa i tome da su sadržaji u vezi sa interesovanjima, potrebama i osobenostima grupe dece sa kojom radi.

5. Uloge vaspitača u posmatranju i praćenju dece

Kod programa "otvorenog tipa" posmatranje i praćenje ima suštinsku ulogu u procesu planiranja. Ono se događa stalno jer je osnova za buduće korake u realizaciji i rezultati opažanja se uključuju u plan i proces evaluacije kako dece, vaspitača, tako i samog programa.

Posmatranje je osnova za evidenciju o napretku dece i neophodno davanje povratnih informacija roditeljima o tome kako njihova deca napreduju i kakve su im razvojne (ne)mogućnosti. Veoma je bitno zajedno s roditeljima napraviti plan kako ojačati razvojne mogućnosti kod određenog deteta, a kako podstaći ono što dete već prirodno poseduje. Posmatranje je takođe osnova za identifikovanje dece sa specifičnim razvojnim ili obrazovnim potrebama, kao i za planiranje individualizovanih vaspitnih metoda.

Sem obavljanja posmatranja radi planiranja, važno je znati kako deca vide samu sebe i kako se osećaju. Da bismo to saznali, potrebno je da posmatramo decu u odnosu na njihovu neposrednu okolinu - vršnjake, roditelje i vaspitače.

Mogu se posmatrati ponašanja dece, kontakti s drugima, emocije koje deca ispoljavaju, načini na koje pristupaju novim informacijama, načini na koje rešavaju probleme, njihova motorna spretnost, aktivnosti koje biraju, saradnja sa drugom decom i odraslima, načini na koji funkcionišu u nekom domenu razvoja, repertoar igara, osobine ličnosti, koje aktivnosti najčešće biraju itd. Cilj pojedinačnog posmatranja zavisiće od svrhe, vremena i metoda koje stoje na raspolaganju. Ne mogu se svi fenomeni posmatrati na isti način i istim metodama jer se određena ponašanja manifestuju na različite načine, različitom učestalošću i mogućnošću neposrednog sagledavanja.

Metode posmatranja variraju od sasvim kratkih anegdotskih beležaka, preko ozbiljnijih i više sistematskih metoda posmatranja sa pažljivim odabirom uzorka ponašanja i dinamike posmatranja, do izrade studije slučaja za pojedinačno dete ili grupu dece (posebno prilikom integracije dece sa posebnim potrebama). Za svako dete ipak je važno da vaspitač poseduje odgovarajuću dokumentaciju u kojoj će sabirati sve svoje napore u vezi sa posmatranjem pojedinačnog deteta. Ta dokumentacija imaće različitu homogenost, jer je nekad posmatranje lako i brzo se obavlja, a neke se pojave moraju posmatrati dugoročnije i temeljnije.

U toj dokumentaciji potrebno je bar dva puta godišnje primeniti neku od razvojnih skala koja pokriva sve aspekte razvoja i koja će nam pomoći u izradi individualnog profila i snimanja napretka deteta. U njoj će, međutim, biti mnoštvo sporadičnih informacija čijom analizom možemo pratiti šta pojedinačno dete zanima i kako se ponašalo u određenim situacijama: različiti radovi deteta, izjave roditelja o tome šta njihovo dete zanima, fotografije, video-snimci, radni listovi koje je dete popunjavalo, omiljena igračka i aktivnost, tabele koje prate porast određene veštine, statistike o posećenosti određenih delova prostora u vaspitnoj sobi, zapisi i beleške sa sistematskih posmatranja deteta, izjave same dece, opisi reakcija deteta na određene situacije itd.

Najbolje je sve ove beleške držati u posebnom registratoru da bi imali uvid i deca i roditelji. Od deteta bi trebalo tražiti saradnju prilikom odabira radova, naime dete ima pravo da odabere rad koji se njemu najviše sviđa, da stavi ako želi i veći broj radova, da zajedno sa roditeljem povremeno razgleda svoj dosije (portfolio) i komentariše svoja postignuća. Vaspitač u dosije stavlja informacije koje je sakupio i radove koje on smatra relevantnim i tipičnim pokazateljima nekog ponašanja. Dosije bi trebalo da stoje na javnom mestu u vaspitnoj sobi i da svima da budu dostupni.

Da bi proces praćenja bio objektivniji, potreban je veći broj beležaka, radova i zapažanja. Beleške moraju biti određenog kvaliteta da bi proces analiziranja beležaka bio lakši i transparentniji. Dobra beleška o detetu kao rezultat našeg posmatranja:

- nudi informaciju o datumu, mestu i situaciji u kojoj se akcija odigrala (Potrebno je opisati okruženje u kome se dete posmatra da se događaji kasnije ne bi pogrešno protumačili i izvukli iz konteksta te na taj način pogrešno interpretirali, npr. šta je dete reklo o svom crtežu i da li ga je radilo samo ili u grupi, koliko dugo i sl.);

- opisuje akciju deteta, reakcije drugih ljudi koji su uključeni u tu situaciju i odgovor deteta na ove reakcije;

- navodi šta je rečeno detetu i šta je dete reklo u sekvenci koja se opisuje;
- opisuje znake raspoloženja (raspoloženje deteta, gestove, jačinu glasa i izraze lica koji nam signaliziraju kako se dete oseća. Sama beleška ne bi trebalo da se bavi interpretacijom detetovih osećanja, već samo da obezbedi znake na osnovu kojih onaj ko čita može prosuditi kako se dete osećalo);
- dovoljno je obuhvatna tako da pokriva celu epizodu ponašanja (opis akcija ili konverzacija u koje je dete uključeno mora obezbediti dovoljan broj informacija da onaj koji čita može logički povezati celu radnju i steći utisak o celokupnoj situaciji).

6. Uloga vaspitača kao istraživača

Ključna komponenta ovakvog načina razvijanja programa je mogućnost i sposobnost vaspitača da razvijaju, razmenjuju s drugima i istražuju svoj rad. Vaspitač u toj poziciji postaje "reflektivni praktičar" - osoba sposobna da procenjuje i kritički razmatra efekte svoga rada.

Potrebe vaspitača za istraživanjem povezane su za svaki momenat njegove prakse. Postoji potreba da se istražuju novi oblici saradnje s porodicom, novi načini posmatranja i praćenja dece, novi sadržaji i oblasti koje se mogu raditi sa decom (pre 50 godina nije se, na primer, u toj meri razmišljalo o ekološkim aktivnostima, dečjim pravima...), nove funkcije predškolske ustanove i oblici organizovanja, nove tehnike i metode rada... To vaspitaču daje priliku da kreativno i stvaralački realizuje svoj poziv, ali u isto vreme ga obavezuje da svoj profesionalni poziv, sam program i način društvene brige o deci kritički sagledava, analizira i menja.

Proces istraživanja se u različite svrhe obavlja na različite načine, ali radi praćenja svog profesionalnog razvoja vaspitač mora biti osposobljen da: vodi male projekte u svojoj ustanovi, poznaje prednosti akcionog istraživanja, poznaje tehnike razmene iskustava i razmišljanja o različitim aspektima svog rada, poznaje tehnike i načine sakupljanja i analize podataka dobijenih na različite načine (anketom, upitnikom, intervjuom, video-zapisom, posmatranjem), zna da napravi plan akcije i organizuje iskustvo na različite načine, zna da protumači podatke dobijene sa različitih izvora itd.

Znajući da školovanje vaspitača obično ne pokriva sva pomenuta metodološka znanja, za početak dovoljna je analiza mikropedagoških situacija sopstvene prakse uz iskrenu i poštenu razmenu sa kolegama i roditeljima.

Vaspitač kao reflektivni praktičar - to je vaspitač koji misli na svoj rad, odnosno povezuje, s jedne strane, mišljenja, razmišljanja i, s druge strane, iskustva iz prakse. To podrazumeva:

- viđenje vaspitača kao istraživača sopstvene prakse (što proističe iz principa povezanosti teorije i prakse, a znači potrebu da vaspitač poseduje odgovarajuća znanja koja su potrebna za istraživanje, spremnost da se menja i razvija, stav otvorenosti za odluke i potrebe konkretnog okruženja i konkretne situacije, naviku preispitivanja i istraživanja raznovrsnih fenomena: svog mišljenja, znanja, načina reagovanja na probleme, samih problema i njihovih uzroka i posledica, okolnosti u kojima se javljaju...);
- viđenje vaspitača kao aktera i kreatora sopstvenog razvoja, programa, kao i užeg i šireg okruženja (što znači da poseduje odgovarajuće stavove otvorenosti, spremnosti na angažman i inicijativu, doživljavanje kontinuiranog učenja kao dela profesionalnog identiteta...);
- viđenje vaspitača kao onog ko samostalno odlučuje o svojoj praksi i sopstvenom razvoju;

- viđenje vaspitača kao saradnika i onih koji razvijaju svoju profesionalnu grupu (što proističe iz poštovanja timskog rada i uvažavanja profesionalne zajednice);
- viđenje vaspitača kao celovite ličnosti (što proističe iz značaja koji se pridaje etičkim i afektivnim, a ne samo kognitivnim aspektima rada);
- viđenje vaspitača kao onoga ko opaža i definiše, a ne samo rešava probleme vaspitno-obrazovne prakse (što proističe iz razumevanja vaspitno-obrazovne situacije kao kompleksne i podrazumeva visoke intelektualne sposobnosti vaspitača, osetljivost za probleme, sposobnost da adekvatno upravlja nesigurnošću, poseduje toleranciju na neizvesnost...).

Vaspitač ne može unapred znati i predvideti sve elemente budućih događanja. Situacija u kojoj se reflektivna praksa javlja je takva da nema ni sigurnog optimalnog rešenja, pa čak ni unapred definisanih problema koje je potrebno rešiti. Zato je normalno da se ne može sve isplanirati unapred i nemoguće je poistovetiti plan i realnost. Ove odlike situacija u kojima vaspitač svakodnevno deluje zahtevaju od vaspitača ne samo nefrustriranost zbog neizvesnosti, već i sposobnost da se brzo donose odluke i prilagođavaju planovi, spremnost da se ispituje značenje pojedinih događaja u konkretnim situacijama, za konkretnu decu, u određenom širem kontekstu, uviđanje da je preispitivanje, prilagođavanje i menjanje deo posla, a ne posledica greške.

Refleksivna praksa nije samo osobina vaspitača kao pojedinaca, već odlika programa u celini koja se ogleda u vrednostima i idejama na kojima se program zasniva, kao i u praktičnim postupcima kroz koje se izražava. Može se reći da ona predstavlja i više od odlika samog programa: odliku načina života pojedinaca i zajednice, odnosno vrstu kulture.

7. Uloga vaspitača u timskom radu sa ostalim akterima i drugim realizatorima programa

Iako svaki praktičar neminovno vrednuje i decu i sopstveni rad, spontane evaluacije ne moraju biti (i po pravilu nisu) uvek pouzdane, tačne i sigurne, niti automatski dovode do osveščivanja i samokorekcije u skladu sa uvidima. Zbog toga je veoma korisna profesionalna kritika, uzajamna i zajednička evaluacija grupe vaspitača - posebno ako se zasniva na objektivnom materijalu, otvorenoj, tolerantnoj i demokratskoj raspravi sa argumentima.

Od vaspitača vaspitno-obrazovnog programa po modelu "otvorenog sistema vaspitanja" očekuju se kompetencije i u drugim, a ne samo obrazovnim delovima programa. On svakako jeste osoba koja je odraz naše savremene kulture, ali sa sposobnošću kritičke analize i preispitivanja kako sebe, tako i programa koji realizuje. Rad u ustanovi potrebno je organizovati kao skup odraslih, zrelih ljudi čiji je posao dogovaranje i preispitivanje u traganju za novim vrednostima i značenjima. Vaspitač mora biti svestan da će kvalitet njegovog rada zavisiti od mogućnosti kontakata sa osobama drugih profila i profesija. Njemu svakako preostaje posao da dobijene informacije sa različitih strana adaptira svojim i potrebama dece.

Za tu ulogu potrebno su mu solidno komunikacijsko znanje i posedovanje kritičkog mišljenja, snalaženje u socijalnim situacijama različitih vrsta (npr. konflikti u ustanovi ili lokalnim zajednicama i sl.) i organizacione sposobnosti.

U konkretnom smislu biće mu potrebno da zna:

- kako da dobije informacije o efektima svog rada;
- kako da organizuje razmenu mišljenja sa ljudima različitog uzrasta i profesija;

- kako da sarađuje u timu i šta se od njega očekuje;
- kako da zajednički sa decom i roditeljima izgradi viziju njihovog angažmana;
- kako da razrešava konfliktne situacije u grupi ljudi;
- kako da vodi različite forme rada: debate, radionice, diskusione grupe, individualne sastanke, savetovalište, posete, organizuje i prati rad u maloj grupi;
- kako da se na nenasilan način uz pomoć argumenata suprotstavlja mišljenjima sa kojima se ne slaže;
- kako da inicira i sprovede akcije u lokalnom okruženju itd.

Priroda timskog rada dovodi do boljih efekata ako se ispoštuju osnovne odlike timskog rada (zajedničko kreiranje vizija i ciljeva kojima će se tim baviti, empatija i saradnja svih članova tima, stalna razmena, podela uloga i odgovornosti, aktivno slušanje drugih članova tima, kreativno razrešavanje suprotnih mišljenja, donošenje konsenzusa i zajedničkih odluka i sl.).

U slučaju loše organizacije uloga, nepravilnog zasnivanja temelja timskog rada, krutog pridržavanja hijerarhijske strukture organizacije i distribucije moći, najviše će trpeti deca, a zatim i lokalno okruženje uključujući i same vaspitače koji će na taj način ostati profesionalno izolovani.

PLANIRANJE I EVALUACIJA

- Planiranje vaspitno-obrazovnog rada je uslovljeno brojnim faktorima koji utiču na proces planiranja (funkcija, struktura i organizacija ustanove). Svaka ustanova na specifičan način planira i realizuje svoje planove zavisno od realne dece i uslova u kojima ona žive.
- Potreba za planiranjem postoji na više nivoa: planiranje koje se odnosi na rad ustanove u celini, na nivou vaspitne grupe, nivou manje grupe dece i na nivou pojedinačnog deteta.
- U duhu sa načelima rada sa predškolskom decom i uvažavanja deteta, u proces planiranja uključena su i sama deca.
- Planiranju vaspitno-obrazovnog rada prethodi sistematsko praćenje: posmatranje, slušanje, spremnost i sposobnost da se svako dete upozna i razume.
- U planiranju, kao i u praktičnom radu, važno je dosledno slediti ciklus: posmatranje, planiranje, delanje, praćenje i procena efekata delovanja.
- Evaluacija je sastavni deo svakog učenja, pa i učenja predškolskog deteta. To je aspekt učenja koji vodi osveščivanju znanja kako u radu vaspitača, tako i kod same dece.
- Konstantno se evaluira rad cele ustanove, sopstveni rad, sama deca.

Vaspitno-obrazovni plan se pravi na osnovu uočenih interesovanja dece (deteta), problema ili uočenih teškoća. Plan sadrži predloge za vaspitne akcije sa pretpostavljenim (željenim, očekivanim) efektima. Naknadnim praćenjem, posmatranjem i analizom vaspitač utvrđuje da li plan stvarno dovodi do željenih efekata. Posmatranje je osnova za daju evaluaciju planiranog, a rezultat same evaluacije je polazište za dalje planiranje.

Planiranje i procenjivanje vaspitno-obrazovnog rada ima u Modelu A specifično određenje. Za razliku od tradicionalnog pristupa gde se planiranje često svodi na vremensko raspoređivanje "građiva", planiranje u Modelu A bliže je pojmu programiranja: stalnog kreiranja programa u zavisnosti od aktuelne prakse. U otvorenom sistemu vaspitanja detaljan program učenja nije dat unapred, već nastaje u interakciji dece, odraslih i sredine u kojoj borave. Planiranje je stoga kontinuiran proces, sastavni deo vaspitne prakse, a ne formalan proces, unapred dat.

Umesto orijentacije na produkte i sadržaje, u ovom modelu prilikom planiranja treba više povesti računa o procesu i veštinama koje će deca dugoročno sticati. Umesto koncentracije na ciljeve i na to šta će deca raditi, ovaj program sugerše da treba razmišljati i o zadacima koje definiše vaspitač planirajući ne samo sadržaje i ciljeve, nego i interakciju dece, individualizaciju rada, saradnju s porodicom, organizaciju sredine za učenje.

Umesto planiranja i po nekoliko meseci unapred, planiranje u ovom programu je interaktivno: ne može se obaviti bez učešća dece i roditelja, što mu daje dinamičan i neposredan karakter. Na praktičnom planu, planiranje ne polazi samo od pitanja šta i kako ("Šta ću da radim?" i "Šta želim da postignem?", "Kako da stvorim uslove za to?"), nego i zašto ("Zašto želim baš to da postignem?", "Zašto planiram takav način rada?", "Zašto se deca zanimaju za to i to?"). Bavljenje ovim pitanjem vodi evaluaciji samog planiranja, preispitivanju da li su i u kom stepenu planirane konkretne akcije saglasne sa pretpostavkama o detetu, njegovom učenju i razvoju, ciljevima vaspitanja i načelima vaspitno-obrazovnog rada.

U Modelu A moguće je planirati tematski, kao i po vaspitno-obrazovnim oblastima. Tematsko planiranje (rad po projektima ili centrima interesovanja) i rad po oblastima podjednako slede interdisciplinarnost pristupa ako se aktivnosti iz više različitih područja (oblasti) ili različiti materijali i aktivnosti u okviru iste oblasti nude deci kao izbor.

U planiranju i u praktičnom radu važno je dosledno slediti ciklus: posmatranje (upoznavanje i razumevanje dece, i to ne samo globalno, nego u različitim konkretnim situacijama i u vezi sa specifičnim ciljevima; imajući u vidu da je važno ne samo paušalno, nego stalno posmatranje dece i procenjivanje njihovog razvoja), planiranje (na osnovu opaženog i procenjenog), delanje (direktne i indirektne intervencije vaspitača), praćenje i procena efekata delovanja (koja postaje osnova za dalja planiranja).

Budući da se od cele organizacije programa i planiranja očekuje fleksibilnost, na prvi pogled može izgledati da vaspitač ne treba ili treba minimalno da se priprema. Naprotiv, njegove pripreme su veće nego kod uobičajenog i tradicionalnog načina rada, jer se ciljevi i sadržaji moraju otkriti tokom realizacije programa.

Vaspitači otvorenih programa vaspitanja veliki deo procesa planiranja posvećuju evaluaciji i samoevaluaciji sopstvenog rada. Evaluacija je srž pedagoškog angažmana i posvećivanja, te osvešćenja našeg vaspitnog delovanja. Praćenje i procena razvoja dece, njihovog ponašanja, potreba, napredovanja u razvoju, ali i teškoća koje imaju, upravo su u funkciji planiranja vaspitnog rada i procene njegove adekvatnosti. Evaluacija ima pedagošku svrhu i opravdanje samo ako pomaže samoevaluaciji (osvešćivanju) onoga koji se vrednuje i onoga koji procenjuje. Zato je neophodno je da sami vaspitači budu uključeni u proces spoljašnjeg vrednovanja rada ustanove kao celine. Tek zajedničkim procenjivanjem (procena više ljudi) realizovanog programa evaluacija će postići objektivniji karakter.

Evaluacija je i potencijalni sastavni deo učenja kako vaspitača, tako i dece, dostizanje svesti da se nešto zna uraditi na određen način. Samoevaluacija je procena odnosa između namera, našeg delovanja i postignutih efekata. To je aspekt učenja koji vodi osvešćivanju znanja. Podsticanje smislaonog učenja kod dece vodi razvoju integrisane i zrele ličnosti. Podržavanje i stimulisanje svesti o sopstvenom znanju, kako kod sebe, tako i kod dece, jedan je od bitnih zadataka vaspitača. Konstruktivne razmene i interakcije među decom u malim grupama, zajedničko rešavanje problema i partnerske intervencije vaspitača pomažu takve interakcije. Sa svoje strane vaspitač podstiče dečje samouvide, njihovu svest o

sopstvenom znanju, sopstvenim primerom - tako što opisuje, obrazlaže i procenjuje sopstvene postupke, ali i postupke i načine rada deteta.

1. Uloge vaspitača u planiranju i evaluaciji

Vaspitač bi trebalo da posmatra dečiju igru i uključuje one materijale ili tehnike za koje pretpostavlja da će biti u skladu sa dečjim spontanim interesovanjima. Na ovaj način se ukrštaju poznavanje sadržaja pojedinih oblasti i tipova aktivnosti koje odrasli imaju u svom repertoaru, sa njegovim osećajem za dečja prethodna iskustva i trenutne interese. Stvarni program koji je usmeren na dete ujedinjuje interesovanja odraslog i interesovanja koja su primećena kod dece za vreme njihove igre. Ovakva strategija planiranja predstavlja suptilno organizovanje od strane odraslog, i zahteva dobro usklađene veštine posmatranja i analiziranja dečjeg ponašanja.

U ovoj strategiji, iako se poštuju interesovanja dece, vaspitač stvara mogućnosti i postavlja pitanja koja bi mu razjasnila stvarna interesovanja i teme kojima se deca bave. Na taj način zajedno sa decom i roditeljima dolazi se do optimalnog sadržaja i ciljeva koji i za decu i za vaspitača imaju smisao.

Vaspitač planira ne samo ciljeve i sadržaje (kao tradicionalni vaspitač), nego i moguću interakciju; veliki broj sadržaja različite prirode i statusa; tzv. rezervne aktivnosti (ako dođe premalo dece ili previše dece, ako deca već poznaju ponuđene sadržaje i sl; sadržaje koji će se realizovati uz pomoć roditelja ili volontera; sadržaje koji pokrivaju ceo dan bez obzira da li on u njima ima manje ili više aktivnu ulogu). On dolazi pre dece i priprema sredinu za učenje, pogotovo sadržaje i materijale koji će se odvijati bez njegove pomoći. Njegova briga prilikom planiranja može se usmeriti na sledeće: kako deca da budu bezbedna, način formulisanja problema; podsticanje ideja koje deca proizvode i stvaralaštva; načine podučavanja da bi se doprilo do sve dece; stil davanja direkcija, povratnih informacija i uputstava; praćenje i procenjivanje uspeha; podsticanje procesa generalizacije kod dece; načine individualizacije; načine podsticanja samostalnosti i kritičnosti itd.

Igrovna iskustva potrebno je ugraditi i u fazu evaluacije. U ovoj fazi vaspitač često uočava nova dečja interesovanja koja se javljaju tokom realizacije jedne teme i zatim ih koristi za novi krug obučavanja koji je generisan interesovanjima. Korišćenjem posmatranja i analize dešavanja u svim fazama učenja - postavljanju pitanja, formiranju pojmova i veština, kao i u evaluaciji efekata učenja - odrasli ostvaruju neposredan uvid u dečji način gledanja i napredak u savladavanju ciljeva, i na taj način održavaju realističnu sliku o procesu podučavanja.

U programu Modela A posebno se naglašava samoevaluacija. Time se želelo istaći da se naš profesionalni rad ne završava realizacijom, pogotovo ne apologetskim realizacijama: sve je bilo u redu, deca su bila zadovoljna, svi su ciljevi realizovani... Ono što "boji" pristup planiranju Modela A, to je upravo proces samokritične ocene urađenog, koji je neophodan za dalje planiranje. Evaluacija bi trebalo da istakne stvari na kojima je vaspitač manje radio, veštine kod dece koje su planirane, a nisu i kompletirane, vaspitno-obrazovna područja koja su u određenom periodu bila manje zastupljena, procene razloga odstupanja od plana i realizacije itd. Jedna od glavnijih uloga vaspitača u ovom programu je svakako evaluatorska: on sa decom i roditeljima, kao i sa svojim kolegom vaspitačem, povremeno pravi rezime zajedničkih dogovora i neku vrstu samoevaluacije zajedničkih akcija. Zajedno sa celim kolektivom on je deo tima koji radi na zajedničkim ciljevima i odlukama.

Tokom procesa planiranja vaspitaču su dakle neophodne veštine:

- fleksibilnog planiranja (planiranja velikog broja sadržaja i situacija, organizacionih formi i mesta gde će se učenje odigravati - da bi deca imala dovoljno izbora);

- tzv. razgranato planiranje, mrežnog karaktera (razvijanje teme ili projekta);

- planiranje dogovornog karaktera u kome učestvuju deca, roditelji i drugi vaspitači;
- planiranje sa povratnom spregom: plan-akcija-evaluacija, i na osnovu nje dalje planiranje;
- integracija opaženih nalaza o deci (njihova interesovanja, sposobnosti, dešavanja) u neposrednu realizaciju plana;
- interaktivno reagovanje tokom realizacije aktivnosti (spremnost na preusmeravanje; odustajanje od nekih delova tema; redefinisanje; uklapanje evaluacionih nalaza u sledeći plan;
- planiranje saradnje sa okruženjem i svim mestima na kojima se učenje dece može najoptimalnije ostvariti; otkrivanje različitih resursa i medija kroz koje deca mogu učiti na različite načine;
- znanje velikog broja tehnika kojima će se procenjivati napredak dece i sopstveni rad (sistematska i neformalna posmatranja, razgovori s decom, kolegama i roditeljima, vođenje beležaka o deci, vođenje dosijea o dečjim radovima i postignućima iz različitih razvojnih aspekata, korišćenje skala procene razvoja deteta, upitnika, pravljenje video-zapisa, praćenje deteta preko normativnih skala, vođenje intervjuja i diskusija, itd.).

2. Uloga vaspitača u organizaciji situacija učenja

Na osnovu zajedničke vizije o tome šta će raditi, vaspitač zajedno s decom pre svega kreira ambijent u kome će se učenje događati. Ne zaboravljajući da je vaspitna soba i predškolska ustanova mesto življenja dece, soba se uređuje tako da postane prijatan ambijent za učenje.

Vaspitač, naravno, više od dece poznaje medije i tipove aktivnosti koje određeni projekat ili tema mogu zahvatiti. Nije potrebno temu koja se zajedno sa decom odabere "tegliti" da traje određeno vreme i "provlačiti je kroz sve vaspitne oblasti" - ona će po svojoj prirodi uvek više pripadati nekom od aspekata razvoja i trajaće onoliko koliko interesovanje dece za nju traje jer je za njih razvojno značajna. Poneke teme čak i kod male dece traju nekoliko meseci jer su ona za njih životno zainteresovana. U toku dužeg vremenskog perioda izbor tema pokriva sve aspekte razvoja jer deca imaju prirodnu potrebu da angažuju sva svoja čula i potencijale.

Sami mediji i tipovi aktivnosti zahtevaju poštovanje određenih pravila. Umetnički mediji, na primer, traže puno nestruktuiranog materijala, eksperimentalne aktivnosti puno koncentracije i specifično aranžiranog prostora, motorne aktivnosti puno otvorenog prostora... Vaspitač ih mora poznavati pre nego što se upusti u organizaciju sredine za učenje. On na predloge dece kako bi se određena tema mogla organizovati dodaje i svoje predloge, imajući u vidu koje bi sredine, izvori i materijali bili najoptimalniji za rad na toj temi. Vaspitač i sama vaspitna soba u tom smislu postaju zatim jedan veliki "podsetnik" koji će decu stalno podsećati na to šta su se dogovarali, šta im stoji na raspolaganju, gde su stali u procesu napretka rada na temi, šta im stoji na izboru. Sobe u kojima se realizuje ovakav tip programa odišu sadržajima koje deca rade (na zidovima se nalaze planovi, dečji radovi, tabele za procenjivanje napretka koje deca sama popunjavaju, dogovori o temi, poster, izjave o tome šta su deca htela, šta su roditelji izjavili i sl.). To se može videti po zidovima soba, hodnicima i svim prostorima. Naravno, u predškolskoj ustanovi se svakodnevno događaju i druge aktivnosti koje nisu uvek vezane za temu (fizičke aktivnosti, spavanje, obedovanje, sezonske posete, nenadane posete...), a njih je takođe potrebno organizovati u određenim prostorima i na prijatan način. Vaspitač dakle za svaku temu pravi popis "mesta za učenje" (napolje, unutra, u lokalnoj zajednici, na koliko punktova, u kom delu sobe), potrebnog materijala u skladu sa medijima i akterima koji će biti angažovani (npr. desiće se u vezi sa određenom temom, izrada rekvizita, tabela za procenjivanje uspešnosti, didaktičkog materijala vezanog za tu temu, poziva i brošura za roditelje..) i menja nešto u sobi postavljajući temu i unoseći nešto novo na zajednički dogovor sa decom i roditeljima.

Budući da treba da podstakne različite tipove učenja i nivoe znanja i veština koje će deca savladati kroz pojedinačnu temu, vaspitač nadalje razmišlja o mogućim sadržajima i njihovom balansu. Kao ponuda uz određenu temu, potrebni su sadržaji različite prirode. Oni su različiti jer treba da odgovaraju različitim sposobnostima dece, različitim aspektima razvoja, različitim tipovima dece uzimajući u obzir njihovo predznanje, poreklo i sklonosti. Neki od sadržaja biće teži, neki lakši, neki dinamičniji, neki će se odigravati u sobi a neki na drugim mestima za učenje itd. Razmišljajući o njima vaspitač im u isto vreme određuje mesto i vreme dešavanja, kao i proceduru (na koliko će punktova deca sedeti, koliko dece će biti uključeno u koju grupu, kad će koji sadržaj da se dešava, koji su sadržaji bučniji pa mogu da ometu drugu decu u njihovom radu, kod kojih punktova će deci biti potrebna veća pomoć vaspitača u radu, a koje male grupe će moći samostalno da rade zavisno od materijala i prirode aktivnosti).

Posle "skiciranja" nacрта za sadržaje, vaspitač pravi selekciju uzimajući one sadržaje koji više odgovaraju individualnim i grupnim karakteristikama dece, mogućnostima saradnje sa roditeljima i lokalnom zajednicom i mogućnostima samostalnog rada dece, te bira one sadržaje koji su "generativniji" i mogu dovesti do bogatijih i zanimljivijih efekata i proširivanja dečjeg iskustva. Uključivanje roditelja takođe se pažljivo planira, kao i saradnja sa lokalnom zajednicom, a zatim i druge aktivnosti koje se odvijaju van teme (obavezne svakodnevne fizičke aktivnosti, posete, saradnja sa timom vaspitača iz ustanove, saradnja sa drugim profilima i akterima koji utiču na realizaciju rada).

Rad sa temama i projektima ne može se unapred dugoročno planirati jer teme biraju deca (ne možemo npr. predvideti sve teme koje će deca tokom godine raditi, niti će sve teme biti aktuelne za svaku grupu dece određenog uzrasta), ali se dugoročno planiraju ishodi koje želimo postići sa decom. Rad na planiranju i organizaciji je svakodnevna stvar jer se teme tokom realizacije razvijaju, dodatno definišu i odvijaju u pravcu koji je smisao za decu.

Svaka se tema ili projekat koji deca razvijaju u isto vreme odlikuje i organizacijom i fleksibilnošću. Vaspitač svakodnevno planira i organizuje više različitih sadržaja i prilika za različite tipove interakcija i načina učenja. Svaki od ponuđenih sadržaja se na kraju dana zajedno sa decom analizira da bi deca postala svesna onoga što se događalo. Kroz razgovor vaspitač dobija podatak o tome: ko se gde igrao, šta je koja grupa radila, šta su naučili, šta je deci bilo važno i kako se osećaju. Zatim sledi dogovor o sutrašnjem danu. Taj razgovor se može voditi i u jutarnjim satima, ali svakako kad je prisutna cela grupa dece.

Posebno je važno da vaspitač isplanira način na koji će učestvovati u radu dece: da li će u određenoj grupi dece biti samo saigrač, u kojoj će biti posrednik, u kojoj davati sugestije i direktije, u kojoj posmatrati dete ili grupu dece i na koji način, u kojoj grupi ili situaciji će uključiti roditelje i na koji način, da li će sa decom nešto zajedno praviti, da li će nešto analizirati i istraživati, ko će za šta od vaspitača ili drugih lica (npr. volontera, studenata, kuhinjskog osoblja) biti zadužen itd. Tokom dana potrebno je za svaki sadržaj precizno isplanirati uloge kojima će se baviti i izbalansirati ih jer vaspitač ne može u isto vreme biti sa svim grupama dece iako je moguće vizuelno ih nadgledati.

Dobri vaspitači znaju mnogo o različitim stvarima, vrednostima određenih sadržaja. Znaju kako da ih predstavljaju deci i da artikulišu ideje koje deca sama donose; kako da osmisle i organizuju situacije u kojima će deca biti aktivna i raditi timski; znaju pažljivo da slušaju decu i da olakšavaju primenu dečjih ideja tako da one imaju razvojnu vrednost kreiraju određene vrste veština.